

Vrijheid in een complexe samenleving: Karl Polanyi over de verhouding tussen vrijheid, democratie en vrije markt

Promotor: Dr. Matthias Lievens

Masterproef aangeboden tot
het verkrijgen van de graad
van Master in de Wijsbegeerte
door:

Louis Mosar

Leuven, 2017

Voor Mayada

“Tu deviens responsable pour toujours de ce que tu as apprivoisé.” – Antoine de Saint-Exupéry, *Le Petit Prince*

DANKBETUIGING

Deze thesis is een werk van lange adem geweest en is onder moeilijke persoonlijke omstandigheden tot stand gekomen. Zonder de steun van heel wat mensen en het begrip en de redelijkheid van de KULeuven, het HIW en mijn promotor Matthias Lievens zou deze thesis er niet gekomen zijn. In het bijzonder wil ik mijn promotor Matthias Lievens bedanken die ondanks alles mij bleef steunen en in me geloven. Zijn waardevolle feedback heeft er ook voor gezorgd dat ik mijn thesis substantieel kon verbeteren.

Ik wens ook Thomas Decreus te bedanken omdat hij mij op weg heeft gezet om deze thesis te schrijven. Het waren zijn lessen marxistische filosofie die mijn passie voor filosofie opnieuw aanwakkerden en me toonden op welke manier academische filosofie een maatschappelijke rol kan vervullen. Het was ook van hem dat ik de suggestie kreeg om over deze problematiek een verhandeling te schrijven.

In het verlengde daarvan wens ik ook Maarten Van Dyck te bedanken. Zijn filosofielessen hebben een enorme invloed op mij gehad en hebben mijn filosofische houding gevormd. Ik durf te stellen dat hij voor mij een filosofisch rolmodel is. Zijn lessen hebben me zowel als filosoof en als mens gevormd. Hij heeft me het belang van epistemische bescheidenheid bijgebracht. Die is noodzakelijk voor elke filosofische dialoog en ze is eveneens ook noodzakelijk om een goed mens te zijn in deze complexe samenleving.

Mijn ouders ben ik dankbaar omwille van de financiële steun en het begrip die ze toonden voor de problemen waarmee ik worstelde. In het bijzonder wil ik nog eens mijn vader bedanken die nog heel wat redactioneel werk voor mijn thesis verricht heeft en de tekst daardoor leesbaarder heeft helpen maken. Hiervoor wil ik ook Wilfried Boomgaert bedanken die zelfs tijdens zijn reis naar Normandië bereid was tijd vrij te maken om mijn thesis te verbeteren. Patrick Arnou wil ik bedanken voor het nalezen van mijn abstract.

Ik wil ook mijn dank betuigen aan de vele vrienden die me de recente moeilijke jaren hielpen doorkomen. Dank aan Tim de Smet die me getoond heeft dat vriendschap geen fysieke grenzen heeft. Aan Manon Germeaux die me vriendschap gaf wanneer ik dacht dat de wereld niet meer om me gaf. Aan Sarah Al-Sayyed die me een luisterend oor bood wanneer ik dacht dat nergens meer te kunnen vinden en met wie ik weer betekenisvolle gesprekken kon voeren in een schijnbaar betekenisloze wereld. Hakim Marmouri wil ik bedanken voor de intellectueel verrijkende gesprekken waaraan ik behoefte maar die slechts weinigen me kunnen helpen bevredigen. Dank aan Lancelot Vantucykom die me vaak weer moed kon geven en me ook zo goed begrijpt. Steve van Braeckel voor zijn warme vriendschap. Bart

Anseeuw omdat ik altijd met hem mijn zorgen kan delen en van gedachten kan wisselen, zelfs over de meest delicate onderwerpen. Hij is één van de mensen die zich vaak het best in mijn situatie kan inleven.

Ook mijn huisarts Steve Devlieger wens ik te bedanken omdat hij mijn probleem serieus neemt. Eveneens wens ik daarom Charlotte Vandaele te bedanken, haar hulp is reeds enorm waardevol gebleken.

Tot slot wil ik Mayada Srouji bedanken omdat ze, wanneer ik het diepst zat, in staat was mijn wereld opnieuw te betoveren. Zij veranderde mijn schijnbaar eeuwige winter opnieuw in een zomer. Ze hertoverde mijn wereld en blies mijn ziel opnieuw leven in. Alsof ze koning Midas was, veranderde ze mijn verdorde wereld opnieuw in goud met een enkele aanraking. Haar goudgele zonnestralen geven mijn leven het licht en de warmte die het nodig heeft. Het is dan ook aan haar dat ik mijn thesis opdraag.

INHOUDSTAFEL

DANKBETUIGING	1
1 INLEIDING: KARL POLANYI ALS POLITIEK FILOSOOF	5
1.1 PROBLEEMSTELLING	5
1.2 OVERZICHT	7
2 KARL POLANYIS SUBSTANTIEVE ECONOMIE ALS EMANCIPATORISCHE KRITIEK	9
2.1 INLEIDING	9
2.2 DE SUBSTANTIEVE ECONOMIE	10
2.2.1 ECONOMIE ALS GEÏNSTITUTIONALISEERD PROCES	11
2.2.2 HET BELANG VAN INSTITUTIES	13
2.3 DE FORMELE ECONOMIE EN DE ECONOMISTISCHE DROGREENERING	14
2.3.1 DE FORMELE ECONOMIE ALS CATEGORIEFOUT	14
2.3.2 DE ECONOMISTISCHE DROGREENERING	18
2.4 SUBSTANTIEVE ECONOMIE ALS EMANCIPATIE: EEN INTERPRETATIE VAN POLANYIS SUBSTANTIEVE ECONOMIE	20
2.4.1 POLANYIS IDEOLOGIEKRITIEK	20
2.4.2 VERDINGLIJING EN EMANCIPATIE	25
3 DE TOTALITAIRE MARKTSAMENLEVING	28
3.1 INLEIDING	28
3.2 DE MARKTECONOMIE EN DE MARKTSAMENLEVING	28
3.2.1 HET ZELFREGULERENDE PRIJSMECHANISME	28
3.2.2 DE TOTALITAIRE ECONOMIE	33
3.3 FICTIEVE HANDELSWAREN EN DE INSTITUTIONELE SCHEIDING TUSSEN POLITIEK EN ECONOMIE	34
3.3.1 FICTIEVE HANDELSWAREN	34
3.3.2 DE INSTITUTIONELE SCHEIDING TUSSEN ECONOMIE EN POLITIEK	36
3.4 ECONOMISCH DETERMINISME EN POST-POLITIEK	39
3.4.1 MENSELIJKE EN BOVENMENSELIJKE WETTEN: ECONOMISCH DETERMINISME	39
3.4.2 DE POST-POLITIEKE ECONOCRATIE	42
4 DE DEMOS VERSUS DE AGORA	44
4.1 INLEIDING	44
4.2 DE DESTRUCTIEVE DIALECTIEK VAN DE DUBBELE BEWEGING	44

4.3	DE MARKT ALS UTOPIE	49
4.4	DE INCOMPATIBILITEIT VAN DEMOCRATIE EN VRIJE MARKT	53
5	VRIJHEID IN EEN COMPLEXE SAMENLEVING	56
5.1	INLEIDING	56
5.2	THE REALITY OF SOCIETY	56
5.2.1	ZOËN POLITIKON VERSUS HOMO ECONOMICUS	56
5.2.2	DE SOCIALE EN ECOLOGISCHE DESINTEGRATIE VAN DE SAMENLEVING	60
5.3	DE VALSE VRIJHEID VAN DE MARKT EN DE WARE VRIJHEID VAN DE DEMOCRATIE	62
5.3.1	DE SLAVERNIJ VAN DE MARKT	62
5.3.2	ÜBERSICHT EN FUNCTIONELE DEMOCRATIE	66
6	CONCLUSIE	71
	APPENDIX: WAT MET HET NEOLIBERALISME?	73
	BIBLIOGRAFIE	75
	ABSTRACT (NEDERLANDS)	80
	ABSTRACT (ENGELS)	82
	AANTAL WOORDEN	83

1 INLEIDING: KARL POLANYI ALS POLITIEK FILOSOOF

1.1 Probleemstelling

De centrale onderzoeksvraag van deze thesis is de vraag naar wat de verhouding is tussen vrijheid, vrije markt en democratie in het denken van Karl Polanyi. Karl Polanyi (1886-1964) is een Hongaars heterodox econoom die vooral bekendheid verwierf in de disciplines van de economische geschiedenis en de economische antropologie. In de economische antropologie is hij vooral bekend omwille van zijn ontketening van het zogenaamde ‘formalisme versus substantivisme debat’. Polanyi stelde dat de neoklassieke economie (die hij de ‘formele economie’ noemde) ontoereikend was om de economie van prekapitalistische samenlevingen te bespreken en dat bijgevolg een volledig ander kader vereist is. Dit alternatieve kader doopte hij ‘substantivisme’. Het substantivisme moest de institutionele structuur van een samenleving analyseren. De institutionele structuur week in prekapitalistische samenlevingen immers enorm af van die van de markteconomie, de institutionele structuur die de traditionele economie bespreekt. Het was ook op basis van de substantieve benadering dat een alternatieve geschiedenis kon geschreven worden, een geschiedenis die, in de woorden van Polanyi-expert Dale, geen “transcendente geschiedenis van het kapitalisme” is.¹

Daarnaast is Polanyis magnum opus *The Great Transformation* (vanaf heden afgekort als *GT*), een klassieker geworden in sociale wetenschappen. Het werk verscheen voor het eerst in 1944, en tracht – zoals de ondertitel stelt – een verklaring te geven voor de politieke en economische oorsprong van de, op dat moment, turbulente tijden. Volgens Polanyi was het liberaal kapitalisme, dat hij de marktsamenleving noemt, tot een einde gekomen. Het was de gewelddadige desintegratie van de marktsamenleving in de vorm van de opkomst van het fascisme en de Tweede Wereldoorlog, die hij trachtte te verklaren. Deze desintegratie vond volgens hem zijn oorsprong in het destructieve karakter van de markteconomie zelf: “In order to comprehend German fascism, we must revert to Ricardian England.”² Het is duidelijk dat Polanyi zich vergist heeft wat zijn voorspelling over het einde van de markteconomie betreft,

---

¹ Gareth Dale geciteerd in Matthias Lievens, “Karl Polanyi, criticus van het marktfundamentalisme: een interview met Gareth Dale,” *Lava 2* (2017, te verschijnen).

² Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of our Time* (Boston: Beacon Press, [1944], 2001), 32.

een voorspelling waarop hij nooit openlijk en eenduidig is teruggekomen.³ Maar ondanks die foute voorspelling blijft Polanyi enorm invloedrijk, zoals blijkt uit het toenemende onderzoek naar zijn denken, en blijven zijn bijdragen waardevol – zoals ik hier hoop te kunnen aantonen. Polanyis denken is en wordt vooral bestudeerd en geïnterpreteerd door antropologen, economische historici, sociologen en politieke wetenschappers, maar er is weinig werk verricht rond de politieke filosofie van Karl Polanyi.⁴ Bij het schrijven van deze studie ben ik geen enkel werk tegengekomen dat specifiek betrekking heeft op de vraag die ik hier tracht te beantwoorden, namelijk, wat in Polanyis denken de verhouding is tussen vrijheid, vrije markt en democratie.

Deze thesis tracht dan ook een originele bijdrage te leveren aan het bestaande en groeiende Polanyi-onderzoek. Ik ben er van overtuigd dat onder Polanyis magnum opus *GT*, en zijn oeuvre in het algemeen, een dieper filosofisch probleem en engagement ligt. Dat probleem is, zoals de titel van het laatste hoofdstuk van zijn hoofdwerk, de vraag naar vrijheid in een

---

³ Alhoewel er een tekst van hem verscheen in 1945 waarin hij stelde dat de wereld voor twee keuzes stond, universeel kapitalisme enerzijds en regionaal plannen anderzijds. Hij identificeerde daarbij de VS als een machtsblok dat trachtte het liberaal kapitalisme opnieuw aan de wereld op te leggen. Over The New Deal stelt hij dat ze geen manier was om het liberaal kapitalisme te overstijgen en dat The New Deal dus niet wees op het einde van de markteconomie in de VS. Maar het blijft een feit dat Polanyi nooit openlijk voor zijn vergissing is uitgekomen en dat zijn houding met betrekking tot zijn eigen voorspelling vaag en ambigue is gebleven. Zie: Karl Polanyi, “Universal Capitalism or Regional Planning,” *The London Quarterly of World Affairs* 10 (1945): 87.

⁴ De meest filosofische besprekingen van Polanyi die ik ben tegengekomen zijn de volgende. Het eerste hoofdstuk van Dales *Karl Polanyi: The Limits of The Market*. Zie: Gareth Dale, *Karl Polanyi: The Limits of the Market* (Cambridge: Polity Press, 2010), 19-44. Gregory Baums analyse die Polanyis denken bekijkt vanuit de bril van een progressief christelijk project. Wat geen vreemde onderneming is aangezien Polanyi in de jaren dertig van de vorige eeuw socialisme en het christendom met elkaar trachtte te verzoenen. Zie: Gregory Baum, *Karl Polanyi on Ethics and Economics* (Montreal: McGill Queen ‘s University Press, 1996). Hüseyin Özels doctoraatsthesis. Zie: Hüseyin Özel, “Reclaiming Humanity: The Social Theory of Karl Polanyi,” (PhD. diss.: University of Utah, 1997). Ten slotte enkele interessante artikelen van Claus Thomasberger. Zie: Claus, Thomasberger, “Freedom and Responsibility: Karl Polanyi on Freedom” (paper voorgesteld op de negende International Karl Polanyi Conference, Concordia University, Montreal, november 2003); Claus Thomasberger, “Human Freedom and the Reality of Society: Origins and Developments of Karl Polanyi’s Ideas During the Interwar Period,” *The History of Economic Thought* 47 (2005); Claus Thomasberger, “The Polarity of Human Freedom and the Self-Regulating Market Reconsidering the theoretical framework of ‘The Great Transformation’ ” (paper voorgesteld op de tiende International Karl Polanyi Conference, Istanbul, oktober 2005); Claus Thomasberger, “The Belief in Economic Determinism, Neoliberalism, and the Significance of Polanyi’s Contribution to the Twenty-First Century,” *International Journal of Political Economy* 41 (2013).

complexe samenleving. In deze thesis onderneem ik dan ook een poging om Polanyis politieke filosofie te expliciteren. Daarvoor heb ik gebruik gemaakt van teksten uit zijn volledige oeuvre. Zowel zijn bekend als onbekend werk en zowel zijn gepubliceerd als ongepubliceerd werk heb ik hiervoor bestudeerd.⁵ Heel dit oeuvre, van zijn vroegste interventies in het debat rond *Sozialistische Wirtschaftsrechnung* tot zijn ontketening van het formalisme-substantivisme debat in de economische antropologie, vormt immers één project dat tracht een antwoord te geven op die vraag naar wat vrijheid in een complexe samenleving betekent.

Ik hoop ook via dit werk de actuele relevantie van Polanyi te kunnen aantonen in tijden waarin het politieke beleid meer en meer gedictieerd wordt door de wetten van de markt. Dit terwijl steeds minder mensen instemmen met dit beleid en zich bijgevolg in de steek gelaten voelen en zich steeds minder gerepresenteerd zien door diezelfde politiek. Dit leidt tot zogenaamde ‘antipolitieke’ gevoelens, die in het ‘beste’ geval leiden tot onverschilligheid waardoor steeds meer mensen zich gaan terugtrekken en niet langer wensen te participeren; in het slechtste geval leidt het er toe dat meer mensen hun toevlucht zoeken bij ‘anti-establishment’ figuren zoals bijvoorbeeld Le Pen en Trump.

1.2 Overzicht

In het volgende deel bespreken we Polanyis algemene economische theorie. We geven eveneens een interpretatie van Polanyis economische theorie als een vorm van ideologiekritiek, in de marxistische zin van het woord. We stellen dat Polanyis algemene economische theorie tot doel heeft ons te bevrijden van de ‘verdinglijking’ die ontstaat ten gevolge van de markteconomie. Volgens Polanyi kan verdinglijking overwonnen worden door transparantie te creëren in menselijke relaties. Dit noemt Polanyi ‘*Übersicht*’. Ultiem moet dat gerealiseerd worden door de economie te democratiseren, maar voor we dat kunnen doen moeten we eerst een correct begrip hebben van wat de economie nu precies constitueert. Vervolgens, in het derde deel, bespreken we Polanyis analyse van de markteconomie en waarom een markteconomie volgens hem tot een marktsamenleving leidt. De sociale implicaties van de institutionele structuur van de markteconomie worden ook besproken (namelijk): het geloof in economisch determinisme en het uithollen van de politiek

---

⁵ Veel van Polanyis ongepubliceerd en minder bekend werk is voor iedereen vrij beschikbaar via het Karl Polanyi Digital Archive dat aangeboden wordt door Concordia University. Zie: <http://www.concordia.ca/research/polanyi/archive.html> .

tot het punt van 'post-politiek'. In het vierde deel bespreken we Polanyis befaamde theorie van de 'dubbele beweging'. We tonen dat de dubbele beweging de incompatibiliteit tussen de markteconomie en de democratie blootlegt. Eveneens is de dubbele beweging volgens Polanyi een bewijs voor het utopische karakter van de markteconomie. Ten slotte, in het laatste hoofdstuk, keren we opnieuw terug naar de verdinglijking van de menselijke relaties, die de sleutel is om Polanyis kritiek van de markteconomie te begrijpen. Omdat de markt de relatie tussen ons en onze medemensen en tussen ons en de natuur medieert, is ze gedoemd om het menselijke samenleven te vernietigen. De mens wordt *homo economicus* in plaats van de *zoön politikon* die hij is. Dit is in conflict met de essentie van de mens en daarom rebelleert de mens tegen de markteconomie. Vervolgens koppelen we dit aan Polanyis concept van vrijheid. Omdat de mens een *zoön politikon* is kan hij niet anders dan leven binnen een gemeenschap en leven in een gemeenschap betekent leven met macht en dwang. Omwille van dit feit is het liberale begrip van vrijheid als vrijheid van dwang en macht, niet houdbaar. Vrijheid moeten we volgens Polanyi daarentegen zoeken in het hanteren van macht en het opnemen van onze verantwoordelijkheid die hier mee gepaard gaat. Maar door de verdinglijking van onze sociale relaties kunnen we in een marksamenleving die verantwoordelijkheid niet nemen. Eerst moet transparantie gecreëerd worden in die menselijke relaties en dat kan alleen als we de economie democratiseren.

2 KARL POLANYIS SUBSTANTIEVE ECONOMIE ALS EMANCIPATORISCHE KRITIEK

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zullen we Polanyis conceptualisering van het ‘economische’ bespreken, wat we Polanyis ‘algemene economische theorie’ zouden kunnen noemen. Dit is een stap die we eerst dienen te zetten, vooraleer we kunnen overgaan tot zijn conceptualisering van de markteconomie, die slechts één mogelijke vorm is van economie. Het is een centraal punt van Polanyis conceptualisering van het economische dat het economische niet samenvalt met een markteconomie.

Polanyis analyse begint met de vraag: wat maakt iets ‘economisch’? Wat bedoelen we dus wanneer we iets ‘economisch’ noemen? Polanyi beantwoordt deze vraag door te stellen dat er twee betekenissen zijn voor het adjectief ‘economisch’, die in principe onafhankelijk van elkaar zijn, maar die in ons denken op zo’n manier met elkaar vervlochten zijn geraakt dat we ze als een tautologie zijn gaan beschouwen.⁶ Zoals verder verduidelijkt zal worden is dat een categoriefout die Polanyi ‘de economistische drogredenering’ noemt.⁷

Het is echter belangrijk deze twee betekenissen uit elkaar te houden omdat ze twee verschillende problemen constitueren. Hoe we het economische begrijpen zal bepalend zijn voor welk economisch probleem de samenleving zich gesteld ziet. Verschillende vragen zullen verschillende soorten antwoorden met zich meebrengen. En dat zal een gevolg hebben voor de manier waarop een samenleving denkt zichzelf te moeten of kunnen organiseren en naar zichzelf kijkt.

De twee betekenissen die Polanyi onderscheidt zijn enerzijds wat hij de ‘formele’ en anderzijds de ‘substantieve’ betekenis noemt.⁸ In wat volgt zullen we eerst de twee

---

⁶ Karl Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” in *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*, red. Karl Polanyi et al. (Chicago: Henry Regnery Company, 1957), 243.

⁷ Karl Polanyi, *The Livelihood of Man*, red. Harry Pearson (New York: Academic Press, 1977), 20.

⁸ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 243-250; Karl Polanyi, *The Livelihood of Man*, 19-20. Dit onderscheid lijkt Polanyi ontleent te hebben aan zijn studie van de Oostenrijkse econoom Carl Menger. Op verschillende plaatsen in zijn oeuvre stelt Polanyi dat de grondlegger van de Oostenrijkse school zich bewust was van de twee verschillende betekenissen of richtingen van de economie. Volgens Polanyi duidde hij deze twee richtingen van de economie (in de tweede herziende en postume editie van de *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*) aan met de termen de ‘economiserende’ (als equivalent voor de formele) en ‘techno-economische’ (als equivalent voor de substantieve) richting van de economie. Er moet echter wel opgemerkt worden dat het hier gaat over het postume werk van Menger. In de eerste editie van de *Grundsätze* maakt Menger dit onderscheid niet, en reduceert hij net de economie tot de formele economie. Het was volgens

betekenis van de economie bespreken en tonen hoe dit samenhangt met wat Polanyi ‘de economistische drogredenering’ noemt. Deze drogredenering komt uiteindelijk voort uit het verwarren of samenvoegen van deze betekenissen. In 2.2 bespreek ik de substantieve economie, in 2.3 de formele economie en hoe ze samenhangt met de economistische drogredenering. Ten slotte, in 2.4, sluiten we af met een politiek-filosofische interpretatie van Polanyi's substantieve economie, waarin we haar als een vorm van ideologiekritiek zullen presenteren.

2.2 *De substantieve economie*

De substantieve betekenis van de economie heeft betrekking op het feit dat de mens voor zijn overleven afhankelijk is van de natuur en zijn medemensen. Polanyi verduidelijkt verder dat “[i]t refers to the interchange with his natural and his social environment, in so far as this results in supplying him with the means of material want satisfaction”.⁹ Behoeftbevrening is materieel, verduidelijkt Polanyi, wanneer het gaat over het gebruik van materiële middelen om behoeften te bevredigen. Materiële behoeftbevrening is dus niet beperkt tot puur materiële behoeften zoals bijvoorbeeld voedsel. Het zijn niet de behoeften op zich die materieel moeten zijn, het volstaat dat de middelen tot het bevredigen van die behoeften van materiële aard zijn.¹⁰ Dus bijvoorbeeld het vergaren van goud om er een godenbeeld mee te maken dat in de lokale tempel komt te staan, valt daar ook onder.

De uitwisseling tussen de mens en zijn natuurlijke en sociale omgeving gebeurt via wat Polanyi een ‘geinstitutionaliseerd proces’ noemt.¹¹ Dit geïnstitutionaliseerd proces vormt de economie van een samenleving. Wat bedoelt Polanyi nu met een geïnstitutionaliseerd proces? De substantieve economie moeten we volgens hem verstaan als geconstitueerd op twee niveaus, twee niveaus die in essentie niet van elkaar kunnen gescheiden worden maar die we wel apart kunnen bespreken om het geheel meer intelligibel te maken.¹²

Polanyi zelfs één van de grondteksten die de formele economie hielp vestigen. Zie: Karl Polanyi, “Carl Menger’s Two Meanings of ‘Economic’,” in *Studies in Economic Anthropology*, red. George Dalton (Washington DC: American Anthropological Association, 1971) 17-19; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 21-24.

⁹ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 243.

¹⁰ Ibid., 248; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 20.

¹¹ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 248.

¹² Polanyi, *The Livelihood of Man*, 31.

2.2.1 Economie als geïnstitutionaliseerd proces

Het eerste niveau hangt samen met het concept ‘proces’. Het proces gaat hier over de reeds vermelde interactie tussen de mens en zijn omgeving die zijn materiële behoeftebevrediging als doel heeft. Dat proces omvat volgens Polanyi twee soorten veranderingen: verandering van plaats (“locational movements”) en verandering van eigenaar (“appropriational movements”). Beide soorten verandering kunnen al dan niet samen voorkomen.¹³

Voorbeelden van verandering van plaats zijn volgens Polanyi de productie en het transport van objecten. Als voorbeeld van verandering van eigenaar, noemt hij ‘transactie’ en ‘overdracht’.¹⁴ Het verschil tussen deze laatste twee is dat transactie gaat over een verandering van eigendom tussen twee ‘handen’. (Met handen doelt Polanyi op economische actoren. Dat kunnen zowel individuele personen zijn, als een groep die fungeert als één entiteit in die actie, het kan een politiek of administratief orgaan zijn of een bedrijf.) Een transactie is een actie in twee richtingen.¹⁵ Bijvoorbeeld het ruilen van twee objecten door twee personen is een transactie. Een overdracht daarentegen gaat over een éézijdige verandering van eigenaar onder invloed van wet of traditie.¹⁶ Als voorbeeld van een overdracht zouden we het innen van belastingen kunnen noemen.

Het tweede niveau hangt samen met de manier waarop dat proces, de interactie tussen mens en zijn omgeving om materiële behoeftebevrediging te vervullen, geïnstitutionaliseerd wordt.¹⁷ Met ‘institutionalisering’ doelt Polanyi op de manier waarop het proces op een sociale manier gestructureerd wordt, zodat het een vaste en stabiele vorm krijgt en “vests that process with unity and stability; it produces a structure with a definite function in society”.¹⁸ Volgens Polanyi kan die institutionalisering op verschillende manieren gebeuren alhoewel uitiem al deze verschillende vormen volgens hem terug kunnen gebracht worden tot een beperkt aantal patronen, die hij ‘integratievormen’ noemt.¹⁹ Integratievormen zijn dus niets

---

¹³ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 248; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 31.

¹⁴ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 248; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 32-33.

¹⁵ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 248; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 33.

¹⁶ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 248; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 33.

¹⁷ Polanyi, *The Livelihood of Man*, 31.

¹⁸ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 249-250.

¹⁹ *Ibid.*, 250.

anders dan de patronen die de bewegingen die het economisch proces uitmaken beschrijven. In zijn oeuvre zijn er drie te vinden: wederkerigheid, herverdeling en uitwisseling.²⁰ Onder ‘wederkerigheid’ dienen we een bewegingspatroon te verstaan van de verplaatsing van goederen en diensten tussen corresponderende punten die op een symmetrische manier geordend zijn. ‘Herverdeling’ beschrijft het bewegingspatroon waarbij zaken naar een centrum bewegen en vervolgens er opnieuw uit. ‘Uitwisseling’ ten slotte is een verplaatsing tussen twee willekeurige punten.²¹

Deze integratievormen zijn enkel beschrijvingen van de structuur waarop de economische bewegingen (de verandering van plaats en eigenaar) plaatsvinden, maar ze verklaren niet waarom ze net op die manier plaatsvinden. Polanyi stelt dan ook dat elke integratievorm een ‘ondersteunende structuur’ (“supporting structure”) veronderstelt.²² Dit zijn maatschappelijke instituties waardoor het desbetreffende patroon plaatsvindt. Met de integratievorm van wederkerigheid hangt de ondersteunende structuur van symmetrie samen, met die van herverdeling hangt centriciteit samen en uitwisseling hangt samen met markten.²³

Met ‘symmetrie’ doelt Polanyi op het feit dat bepaalde banden dienen geïnstitutionaliseerd te zijn zoals die van verwantschap en totem.²⁴ Een voorbeeld dat Polanyi ons geeft, en dat hij ontleent aan de antropoloog Malinowski, is het systeem op de Trobriand eilanden. In dat systeem is een man verondersteld de schoonfamilie van zijn zus te helpen onderhouden, hij wordt op zijn beurt dan weer geholpen door de broer van zijn vrouw.²⁵ Met ‘centriciteit’ wordt bedoeld op het feit dat er een allocatief centrum moet zijn dat door de leden van een samenleving wordt erkend en waarin goederen door de leden van een samenleving verzameld worden en van waaruit de verzamelde goederen dan opnieuw verdeeld worden.²⁶ Een voorbeeld is de staat die belastingen int (dat kan zowel in geld zijn als bijvoorbeeld

---

²⁰ In *GT* vermeldt Polanyi uitwisseling niet, maar heeft hij het over wederkerigheid, herverdeling en huishouden, hij stelt hier ook dat het marktpatroon veel specifiek is dan de wederkerigheid, herverdeling en huishouden en daarom niet op een zelfde lijn kunnen geplaatst worden. In ‘The Economy as Instituted Process’ en in *The Livelihood of Man* spreekt Polanyi alleen over wederkerigheid, herverdeling en uitwisseling en valt huishouden onder herverdeling. Ik heb hier Polanyi zijn latere geschriften gevolgd. Zie: Polanyi, *The Great Transformation*, 45-70; Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 250-255; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 35-42.

²¹ Polanyi, *The Livelihood of Man*, 36.

²² Ibid.

²³ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 252-255; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 37-42.

²⁴ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 253.

²⁵ Ibid.; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 39.

²⁶ Polanyi, *The Livelihood of Man*, 40-42.

graanopbrengsten) en de vergaarde belastingen onder de bevolking verdeelt, of bijvoorbeeld het bijeenbrengen van alles wat men tijdens de jacht heeft kunnen verzamelen om het dan onder de groep te verdelen. Ten slotte, veronderstelt uitwisseling de aanwezigheid van markten, een plaats waarbinnen dergelijke uitwisselingen kunnen plaatsvinden. Die ruimte moet dus eerst gecreëerd worden en komt dus niet spontaan of van zelf tot stand.

2.2.2 Het belang van instituties

Integratievormen zijn dus enkel de beschrijvingen van de verschillende manieren waarop het proces geïnstitutionaliseerd wordt, terwijl de ondersteunende structuren verklaren waarom we net zo een patroon waarnemen. De reden waarom Polanyi daar de nadruk op legt is omdat die patronen volgens hem niet het resultaat zijn van het aggregaat van individuele handelingen.²⁷ Bijvoorbeeld in het geval van de Trobriand eilanden is het niet de optelsom van individuele handelingen die tot een wederkerig systeem leidt, maar wel de voorafgaande institutionalisering van het gedrag dat een man verondersteld is de schoonfamilie van zijn zus te helpen onderhouden. Er moet eerst een vorm verwantschap geïnstitutionaliseerd worden opdat een systeem van wederkerigheid kan bestaan. Het zelfde geldt voor uitwisseling. Uitwisseling is afhankelijk van markten maar markten moeten eerst maatschappelijk geïnstitutionaliseerd worden; die ruimte moet eerst gecreëerd worden opdat uitwisseling als integratiepatroon kan bestaan. Een markt is dus niet het gevolg van het aggregaat van individuele handelingen die tezamen spontaan tot een markt leiden. Het systeem van uitwisseling als economische integratievorm waarbij individuele uitwisselingen hun rol kunnen spelen is net afhankelijk van het feit dat een marktruimte eerst gecreëerd moet worden en niet omgekeerd.

Dit is belangrijk om twee redenen: ten eerste toont het de vervlechting tussen het 'niet-economische' en het 'economische' aan, die in de meeste samenlevingen dus niet zo makkelijk van elkaar te onderscheiden zijn. De manier waarop de mens de materiële middelen verzamelt om zijn behoeften te bevredigen wordt gereguleerd via sociale structuren. Een vorm van sociale organisatie gaat vooraf aan de economische handelingen van een subject; het zijn de instituties die de economische handelingen van een subject sturen en dus ook een subject constitueren en het zijn niet de economische handelingen of neigingen die leiden tot een spontane economische orde. Een economisch systeem berust dus op een vorm van sociale organisatie, eerder dan een sociale organisatie berust op een economisch

---

²⁷ Polanyi, "The Economy as Instituted Process," 251-252; Polanyi, *The Livelihood of Man*, 37-38.

systeem. Vandaar dat Polanyi in *GT* dan ook stelt dat: “The economic system, is in effect, a mere function of social organization.”²⁸ Dit leidt tot het idee van de ‘*embedded*’ economie waarin de sociale organisatie de economische organisatie bepaalt en waardoor “man's economy, as a rule, is submerged in his social relationships”.²⁹ De economie van een samenleving hoeft dus niet haar sociale organisatie te bepalen, de sociale organisatie daarentegen kan wel de economie bepalen. Het is niet de economie die aan de samenleving wetten oplegt maar wel de samenleving die aan de economie haar wetten oplegt. De sociale organisatie bepaalt hoe het economische proces dient te verlopen. Er is bijgevolg ook geen duidelijke scheiding tussen het ‘economische’ en het ‘politieke’ zonder dat dit wil zeggen dat het politieke reduceerbaar is tot het economische omdat het politieke slechts illusoir zou zijn. Het economische is vaak net een functie of een taak van het politieke.

Ten tweede, dit is op zijn beurt dan weer een belangrijk gegeven om ‘de economistische drogredenering’, die we straks uitgebreider zullen bespreken, te counteren. Kort gesteld komt de economistische drogredenering neer op het projecteren van de markteconomie en haar achterliggende institutionele structuur op de gehele menselijke geschiedenis. In het verhaal van de economische liberaal komen markten spontaan tot stand vanuit de neiging van mensen om handel te drijven of in hun behoeften te voorzien. In die optiek is onze hedendaagse economie een onvermijdelijk realiteit die samenvalt met de aard van het economische zelf en is zij iets dat doorheen de geschiedenis altijd hetzelfde is geweest en dus ook in de toekomst zo zal blijven, het is een historische invariant en een essentieel onderdeel van de menselijke conditie. Het is de aard van het economische die dan onze samenleving bepaalt en waar we onszelf naar moeten schikken. De economie legt hier dan haar wetten op aan de samenleving.

2.3 *De formele economie en de economistische drogredenering*

2.3.1 De formele economie als categoriefout

Dit brengt ons tot de tweede betekenis van het concept ‘economisch’, die Polanyi de ‘formele’ betekenis of ‘schaarsheid definitie’ van de economie noemt,³⁰ door hem ook wel de ‘allocatieve definitie’ genoemd.³¹ Eigenlijk heeft deze formele betekenis op zich niets te maken met het proces waarbij de mens interageert met zijn materiële omgeving om de

---

²⁸ Polanyi, *The Great Transformation*, 52.

²⁹ *Ibid.*, 48.

³⁰ Polanyi, “Carl Menger’s Two Meanings of ‘Economic’, ”, 17.

³¹ Polanyi, *The Livelihood of Man*.

materiële middelen voor zijn behoeftebevrediging te verzamelen. De enige reden waarom ze op een dergelijke manier geïnterpreteerd wordt is omdat de logica van een bepaalde manier om de economie te institutionaliseren gelijk gesteld wordt met het substantieve proces van de economie. Daardoor wordt die logica gezien als de enige manier waarop het substantieve proces kan plaatsvinden en wordt dus beschouwd als onlosmakelijke hiermee verbonden te zijn. Zo wordt de logica van die bepaalde manier van institutionaliseren van de economie gelijk gesteld aan de economie tout court. Dit betekent dus dat de formele economie nauw vervlochten is met de economistische drogredenering.³²

De specifieke institutionalisering van de economie die aan de basis ligt van de formele economie is de markteconomie.³³ Zoals Özel stelt: “The formal meaning of economic, for Polanyi, is nothing but the reflection of the working of the market economy.”³⁴ Een markteconomie is gebaseerd op zelfregulerende markten. Zelfregulerende markten zijn op hun beurt gebaseerd op het idee dat alles moet georganiseerd worden via een vraag en aanbod principe, dus ook arbeid, grond en geld. Via vraag en aanbod wordt de prijs van alles bepaald en gereguleerd, wat op zich dan weer bepaalt wat geproduceerd dient te worden. Dat betekent dat productie zelf eigenlijk gebaseerd is op handel. Om die reden moet iedereen in de markteconomie een inkomen verwerven via het verhandelen van handelswaren. In het geval van een arbeider zal dat puur via de verhandeling van zijn arbeid zijn, die in een markteconomie als een handelswaar wordt beschouwd. Daardoor institutionaliseert een markteconomie het gedrag van de personen zo dat ze via de beperkte middelen die ze hebben, een schaars goed moeten trachten te verwerven, namelijk geld, dat ze op zijn beurt dan weer nodig hebben om hun behoeften te bevredigen. Dit is de manier waarop een individu verondersteld wordt te handelen om binnen een dergelijk systeem te kunnen leven en functioneren. Uiteindelijk beschrijft de formele economie dus niets anders dan het gedrag dat geïnstitutionaliseerd wordt door de markt zelf. Namelijk het zo efficiënt mogelijk inzetten van de beschikbare en beperkte middelen om de eigen behoeftebevrediging te maximaliseren. Zoals Polanyi het zelf stelt: “The general introduction of purchasing power as the means of acquisition converts the process of meeting requirements into an allocation of insufficient means with alternative uses, namely money.”³⁵

---

³² Polanyi, *The Livelihood of Man*, 20.

³³ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 244-245.

³⁴ Hüseyin Özel, “Reclaiming Humanity,” 26.

³⁵ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 247.

Daardoor neemt de formele economie de vorm aan van de vraag naar het probleem van het alloceren van schaarse middelen in plaats van de vraag naar de manier waarop de mens de materiële middelen voor zijn behoeftebevrediging vergaart. Zoals Polanyi stelt: “It refers to a definite situation of choice, namely that between the different uses of means induced by an insufficiency of those means.”³⁶ Een volledig ander probleem staat dus centraal, namelijk de vraag naar hoe men moet kiezen tussen de verschillende mogelijke vormen van gebruik van ontoereikende middelen (ontoereikend om al deze verschillende mogelijke vormen van gebruik te kunnen realiseren). En hoe kan men onder deze omstandigheden van schaarste op een zo efficiënt mogelijke manier zijn doelen nastreven om deze zo te kunnen maximaliseren? Lionel Robbins’ befaamde definitie van economie als “the science which studies human behaviour as a relationship between ends and scarce means which have alternative uses”, is het exemplarische voorbeeld van de formele betekenis.³⁷

Uiteindelijk gaat de formele economie dus over de doel-middel relatie onder bepaalde veronderstelde omstandigheden, zoals Polanyi stelt, en niet meer over de algemene en brede vraag over de manier waarop de mens voorziet in de materiële middelen die hij nodig heeft om zijn behoeften te bevredigen.³⁸ Dat maakt de formele economie tot een grotendeels logisch-deductieve onderneming eerder dan een empirische. Zoals Polanyi opmerkt wordt economie op die manier een ‘keuzetheorie’ of de ‘logica van het rationeel handelen’.³⁹ Daarbij wordt hier met ‘rationeel’ bedoeld op wat de beste, meest efficiënte manier is om een bepaald doel na te streven met de beschikbare middelen.⁴⁰ Wat de formele economie doet is dus enkel het beschrijven van de logica die dient gevolgd te worden onder bepaalde omstandigheden. Die logica is universeel geldig, op voorwaarde dat die omstandigheden zich voordoen. Die omstandigheden in een menselijke economie dienen echter verondersteld te worden, opdat de logica van toepassing zou kunnen zijn. Ze zijn allesbehalve universeel of noodzakelijk. De omstandigheden die in de formele economie dienen verondersteld te worden opdat de logica van toepassing is, noemt Polanyi het ‘schaarheidspostulaat’:

Formal economics, refers as we said, to a situation of choice that arises out of an insufficiency of means. This is the so called scarcity postulate. It requires first, insufficiency of means; second that choice be

---

³⁶ Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 243; Polanyi, “The Economy as Instituted Process,” 247.

³⁷ Lionel Robbins, *An Essay on the Nature & Significance of the Economic Science* (Londen: Macmillan, 1932), 15.

³⁸ Polanyi, “The Economy as an Instituted Process,” 244.

³⁹ *Ibid.*, 246.

⁴⁰ *Ibid.*, 245.

induced by that insufficiency. Insufficiency of means in relation to ends is determined with the help of 'earmarking', which demonstrates whether there is, or is not enough to go round. For the insufficiency to induce choice there must be given more than one use to the means, as well as graded ends, i.e., at least two ends ordered in sequence of preference. Both conditions are *factual* [mijn cursivering].⁴¹

Zoals Polanyi hierboven zegt zijn de omstandigheden die verondersteld moeten worden feitelijk en die omstandigheden komen dus niet altijd voor. In sommige samenlevingen is schaarheid iets uitzonderlijk, in andere is ze alomtegenwoordig. Polanyi besluit: "In either case the presence or absence of is a question of fact, whether the insufficiency is due to Nature or Law."⁴²

De formele economie berust volgens Polanyi dan ook op een categoriefout. Ze verwacht een logisch probleem met een empirisch probleem. Het is een categoriefout die de kracht van het syllogisme en de kracht van de zwaartekracht met elkaar verwacht.⁴³ De logica van de keuzetheorie is altijd en overal geldig, erkent Polanyi, (zoals alle logische wetten) wanneer de premissen aanvaard worden en opgaan. In dit geval is de premisse een schaarheidssituatie, het schaarheidspostulaat dus. De logica die ze dus beschrijft onder de veronderstelde omstandigheden klopt. De vraag of die premissen in de realiteit opgaan is echter een empirische vraag. De formele economie generaliseert die veronderstellingen en vereenzelvigd ze op die manier met de aard van de economie zelf. Op die manier maakt ze de veronderstelde omstandigheden tot een onontkoombaar gegeven dat eigen is aan de menselijke conditie. De logica die de formele economie beschrijft, worden dan de wetten die grenzen leggen aan de menselijke samenleving. Deze economische wetten dicteren en bepalen het menselijke samenleven dus. De economie bepaalt dan de samenleving in plaats dat de samenleving haar economie bepaalt en dit terwijl de omstandigheden waaronder de logica opgaat niet universeel zijn. Wat de formele economie dus doet is een antwoord geven op wat de te volgen logica zou moeten zijn gegeven een schaarheidssituatie en gegeven dat men zo goed en efficiënt mogelijk de doelen wenst na te streven. Ze biedt bijgevolg geen antwoord op de substantieve vraag. Ze beschrijft enkel wat gedrag is of wat het optimale gedrag zou zijn onder dergelijke omstandigheden. Uiteindelijk verwacht ze een logische waarheid met een empirische waarheid.

---

⁴¹ Ibid., 246.

⁴² Ibid., 247.

⁴³ Ibid., 244.

2.3.2 De economistische drogredenering

Dit brengt ons bij een tweede probleem dat Polanyi niet expliciet vermeldt maar dat wel impliciet aanwezig is. Zoals ik reeds gesteld heb, was het voor Polanyi belangrijk dat economische integratievormen en instituties niet het resultaat zijn van een aggregaat van individuele handelingen maar dat die berusten op ondersteunende structuren die net een bepaald soort gedrag institutionaliseren. Het zijn, met andere woorden, de instituties van de markteconomie die het gedrag dat de formele economie beschrijft gaan institutionaliseren: “The economy is here embodied in institutions that cause individual choices to give rise to interdependent movements that constitute the economic process.”⁴⁴ In het geval van de formele economie is het net omgekeerd. Zij beschrijft het gedrag dat voorkomt onder bepaalde omstandigheden, namelijk onder een markteconomie, maar gaat dat gedrag net aandragen als verklaring voor diezelfde marktsinstituties. Dat doet ze omdat ze uitgaat van een soort origineel economisch of economiserend gedrag dat eigen is aan de mens en zijn conditie waaruit economische instituties spontaan ontstaan. Carl Menger is hier eigenlijk een exemplarisch voorbeeld van. Volgens Polanyi is de gehele formele economie dan ook “established on Carl Menger’s premise that its appropriate concern was the allocation of insufficient means to provide for man’s livelihood.”⁴⁵ Zijn gehele economische theorie vertrekt van de activiteit van het “wirthschaftendes [sic] Individuum”.⁴⁶ Het is de gegevenheid van dit ‘economiserende’ individu die de basis vormt van elke economische activiteit, die er vanzelf uit voortvloeit, zoals Caldwell het mooi omschrijft:

[E]very one of his [Menger] ‘laws’ is built up (step by painful step) from an analysis that begins with the relation between a person’s needs and those goods that are capable of satisfying them. When the quantity of such goods is less than a person requires, economizing activity begins, [...] All the other laws governing such things as the valuation of goods and their prices under various market structures as well as the emergence of such institutions as trade and money, follow from the logic of economizing activity.⁴⁷

Dit is dus het volledig tegenovergestelde van wat Polanyi claimt. Zoals we zagen in 2.2.2, leidde het aggregaat van individuele handelingen nooit tot een bepaald soort institutie of economische patronen. De gedragspatronen zijn net afhankelijk van de institutionalisering

---

⁴⁴ Ibid., 247.

⁴⁵ Polanyi, “Menger’s Two Concepts of ‘Economic’,” 17-18.

⁴⁶ Menger, *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre* (Wenen: Wilhelm Braumüller, 1871), 11.

⁴⁷ Bruce Caldwell, *Hayek’s Challenge: An Intellectual Biography of F.A. Hayek* (Chicago: University of Chicago Press, 2004), 21.

van een bepaald soort gedrag. Een bepaald soort gedrag bleek maar functioneel te zijn binnen een bepaalde economische institutie. Het was ook deze institutie die net een bepaald soort gedrag gaat institutionaliseren en cultiveren eerder dan het gedrag de institutie gaat vormen. Uiteindelijk verwart de formele economie *explanandum* en *explanans* met elkaar. Zoals Stanfield het mooi samenvat: “The pursuit of gain through exchange is an institutionally enforced pattern of behaviour which must be analysed as a result rather than as the antecedent of the historical process.”⁴⁸ Formele economie is op een bepaalde manier circulair en werkt als een selffulfilling prophecy. Ze ziet een bepaald soort gedrag als de basis van economische instituties terwijl eigenlijk net het gedrag het gevolg is van die instituties. Omdat ze dat soort gedrag ziet als de basis van de economie zelf gaat ze beleidsvoorstellen maken waarin een dergelijk gedrag kan bloeien en daardoor institutionaliseert het eigenlijk opnieuw dat soort gedrag waardoor men de eigen premisse bevestigd ziet.

Dit brengt ons tot de zogenaamde ‘economistische drogredenering’. De economistische drogredenering stelt economie gelijk aan, of vernauwt economie tot markteconomie. Ze projecteert het gedrag dat onder een markteconomie geïnstitutionaliseerd is naar verleden en toekomst. Op die manier krijgen we een verhaal van de spontane opkomst van marktinstituties, die voortkomen uit de aard van de mens en zijn economische conditie. Het verleden werkt dus als het ware toe naar de realisatie van de moderne markteconomie dat het hoogst ontwikkelde stadium is van de menselijke economie. Ook in de toekomst is niets anders denkbaar dat in strijd is met de logica van de markteconomie, aangezien die logica nu eenmaal de aard van de economie zelf is. Als hedendaags voorbeeld van een doorprikking van de economistische drogredenering zouden we Elinor Ostroms weerlegging van Hardins *the tragedy of the commons* kunnen noemen.⁴⁹ Volgens de deductief-logische methode van de

---

⁴⁸ J. R. Stanfield, *The Economic Thought of Karl Polanyi: Lives and Livelihoods* (New-York: Palgrave Macmillan, 1986), 32.

⁴⁹ In 1963 publiceerde de ecooloog Garrett Hardin een artikel genaamd ‘The Tragedy of the Commons’. In dat artikel stelde Hardin dat een gemeenschappelijk goed uiteindelijk vernietigt zal worden omdat bij het beheer van zo een gemeenschappelijk goed de negatieve effecten van overconsumptie niet direct door het individu gedragen worden terwijl de positieve effecten wel volledig het individu toekomen. Hij geeft als voorbeeld de middeleeuwse meent. Een meent is stuk grond die door herders gedeeld wordt. Als elke herder slechts een beperkt aantal schapen mag houden om te voorkomen dat de grond overbegraasd wordt zal elke herder toch meer schapen laten grazen dan dat toegestane maximum. De reden daarvoor is dat hij de negatieve gevolgen van overbegrazing niet direct zal voelen terwijl hij de positieve effecten van een extra schaap wel meteen zal merken. Als iedere herder op die manier een extra schaap aan de meent toevoegt zal de meent uiteindelijk zo overbegraasd worden dat ze onbruikbaar wordt. Elinor Ostrom toonde in haar onderzoek naar het gebruik

formele benadering zou een *commons* (een gemeenschappelijk goed zoals een gedeeld stuk grond) nooit lang kunnen bestaan. Gebaseerd op de winst maximaliserende logica van de rationele keuzetheorie kan een common nooit een duurzaam instituut zijn. Ostroms empirische studies van concrete en reëel bestaande economieën laten echter zien dat dit niet noodzakelijk het geval is. Omdat onder andere economieën dan onze hedendaagse markteconomie een ander soort gedrag geïnstitutionaliseerd, was kon in pre-kapitalistisch Europa wel een *commons* bestaan, net zoals in hedendaagse niet-markt gebaseerde economieën, zoals in die van inheemse stamgemeenschappen.

2.4 *Substantieve economie als emancipatie: een interpretatie van Polanyis substantieve economie*

2.4.1 Polanyis ideologiekritiek

In mijn interpretatie kunnen we Polanyis substantieve economie zien als een vorm van ideologiekritiek, in de marxistische zin van het woord. Larrain omschrijft een ‘ideologie’ als “referring to a distortion of thought which stems from and conceals social contradictions”.⁵⁰ Hij geeft ons het voorbeeld van Marxs religiekritiek:

[H]e [Marx] accepts Feuerbach’s basic tenet that man makes religion and that the idea that God makes man is an inversion, he goes further that Feuerbach in arguing that this inversion is more than a philosophical alienation or mere illusion; it expresses the contradictions and sufferings of the real world.⁵¹

Iets gelijkaardigs kan gezegd worden over de formele economie in Polanyis denken. De formele economie neemt hier de plaats van religie in, de economie de plaats van God en de samenleving de plaats van de mens. Net zoals religie stelt dat de mens gecreëerd wordt door God, zo stelt de formele economie dat de economie de samenleving maakt. Dit is net zoals in religie een omkering van de realiteit. De economie creëert de samenleving evenmin als God de mens gecreëerd heeft. Net zoals de mens God creëert, zo creëert de samenleving haar

---

dergelijke gemeenschappelijk goederen aan dat de zaken toch wat complexer liggen. Mensen gedragen zich niet automatisch op de winst maximaliserende manier die Hardin beschrijft. Dat is maar onder bepaalde omstandigheden zo. Zie: Garrett Hardin, “The Tragedy of the Commons,” *Science* 162 (1968): 1243-1248; Elinor Ostrom, *Governing the Commons: The Evolution of institutions for Collective Action* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990).

⁵⁰ Jorge Larrain, “Ideology,” in *A Dictionary of Marxist Thought, Second Edition*, red. Tom Bottomore (Oxford: Blackwell Publishers, 1991), 248.

⁵¹ Ibid.

economische organisatie en niet visa versa. Ultiem is de markteconomie het gevolg van een voorafgaande institutionalisering en is ze geen natuurlijk of spontaan proces, dat nu eenmaal volgt uit een door schaarste gekenmerkte menselijke conditie. Hoewel de formele economie een denkfout maakt en zich vergist over de ultieme aard van de situatie, weerspiegelt ze wel de realiteit van de mens in een markteconomie. In een marktsamenleving, zo erkent Polanyi, wordt de samenleving gedetermineerd door haar economie:

The nineteenth century, which universalized the market, would naturally experience economic determinism in its daily life, and incline to assume that such determinism was timeless and general. Its materialistic dogmatism in regard to men and society simply mirrored the institutions that happened to shape the environment.⁵²

De formele economie weerspiegelt een reële omkering in de samenleving. Zoals we zagen zijn economieën normaal *embedded* in de samenleving, ze zijn een functie van die samenleving. In een markteconomie worden de zaken net omgedraaid en krijgen we een *disembedded* economie: “Instead of economy being embedded in social relations, social relations are embedded in the economic system.”⁵³ De samenleving wordt nu een functie van de economie. De formele economie weerspiegelt dus deze reële inversie maar verhult daardoor tegelijk net de realiteit van wat een economie nu echt is en de reden waarom de economie is wat ze is. De formele economie is een resultaat van de geleefde ervaring in een markteconomie:

A market-centred society such as ours must find it hard, if not impossible, to justly gauge the limitations of the significance of the economic. For once man's everyday activities have been organized through markets of various kinds, based on profit motives, determined by competitive attitudes and governed by a utilitarian value scale, his society becomes an organism that is, in all essential regards, subservient to gainful purposes. Having thus absolutized the motive of economic gain in practice, he loses the capacity of mentally relativizing it again. His imagination is bounded by stultifying limits. The very word *economy* evokes in him not the picture of man's livelihood and the technology that helps to secure it, but recalls instead a set of particular motives, peculiar attitudes and highly specific purposes, all of which he is used to calling *economic*, even though they are mere accessories to the actual economy, owing their existence to an ephemeral interplay of cultural traits. Not the permanent and abiding features of all human economies but the merely transitory and contingent ones appear to him as essentials. [...] In his ignorance he can grasp neither the true preconditions of survival, nor the less obvious ways of attaining

---

⁵² Polanyi, *The Livelihood of Man*, xlv-xlvii.

⁵³ Polanyi, *The Great Transformation*, 60.

the possible. This obsolete market mentality is, as I see it, the chief impediment to a realistic approach to the economic problems of the oncoming era.⁵⁴

Er is nog een component aan een ideologie, zoals Jaeggi opmerkt. Een ideologie is niet alleen een gevolg van een sociale praktijk, maar ze heeft ook een productieve functie.⁵⁵ Merk op dat Polanyi in bovenstaand citaat stelt dat er een discrepantie bestaat tussen wat echt de economie constitueert (“the actual economy”) en onze perceptie van de economie. Deze valse perceptie wordt, zoals we in het voorgaande citaat kunnen lezen, gecreëerd door het leven in een markteconomie. De marktmentaliteit is een product van de markteconomie, ze weerspiegelt wat er in de markeconomie optreedt.

Niet alleen is de marktmentaliteit het product van de markt, tegelijk reproduceert de marktmentaliteit de markteconomie opnieuw omwille van haar gebrek aan een correct begrip van wat een economie nu echt is, zoals blijkt uit Polanyis bezorgdheid om toekomstige economische problemen op te lossen.

Volgens Polanyi zijn bewustzijn en sociale realiteit dan ook nauw met elkaar verbonden. Polanyi spreekt over “the interdependence of thought and experience”.⁵⁶ Polanyi stelt dan ook dat de markteconomie tot stand kwam als gevolg van een combinatie van sociaal veranderende omstandigheden en onze intellectuele reactie op die veranderingen. De markteconomie was een reactie op een omwenteling die een plotse verandering en discontinuïteit met het verleden betekende. Dergelijke discontinuïteiten stelt Polanyi:

[B]roadly determine what ideas and concepts gain currency with the members of a group and at what rate. But once disseminated, these ideas and concepts permit change at an enormously accelerated rate, since the patterns of individual behaviour can now fall into the line with the new general pattern performed by those ideas and concepts.⁵⁷

Die verandering was de industriële revolutie. De industriële revolutie was niet de oorzaak van het ontstaan van een markteconomie, maar zorgde wel voor de context waarin het idee kon ontstaan en dominant worden.⁵⁸ In *The Livelihood of Man* vertelt Polanyi ons hoe het idee

---

⁵⁴ Polanyi, *The Livelihood of Man*, xlvii.

⁵⁵ Rahel Jaeggi, “Rethinking Ideology,” in *New Waves in Political Philosophy*, red. Boudewijn de Bruin en Christopher Zurn (Londen: Palgrave Macmillan, 2009), 64.

⁵⁶ Polanyi, *The Livelihood of Man*, liv.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ “We do not intend to assert that the machine caused that which happened, but we insist that once elaborate machines and plant were used for production in a commercial society, the idea of a self-regulating market system was bound to take shape.” Zie: Polanyi, *The Great Transformation*, 43.

geleidelijk aan tot stand komt via de fysiocraten over Quesnay en Adam Smith.⁵⁹ Uiteindelijk werd het idee in de praktijk gebracht wanneer grond en arbeid gecommificeerd werden als gevolg van een politieke interventie, waardoor de realiteit die de formele economie beschrijft ook een geleefde realiteit werd.⁶⁰ Polanyi besluit dan ook dat:

[T]he economic fallacy was an error mainly from the theoretical angle. For all practical purposes the economy *did* now consist of markets, and the market *did* envelop society. From this line of argument it should be clear that the significance of the economic outlook lay precisely its capacity for giving birth to a unity of motivations and valuations that would bring about in practice what it prerecognized [sic] as an ideal, namely the identity of market and society. [...] [S]uch a transformation was achieved, for better or worse by the pioneers of economism. This is to say no less than that marketing mind contained the seeds of a whole culture – with all its possibilities and limitations – and the picture of inner man and society induced by life in a market economy necessary followed from the essential structure of a human community organized through the market.⁶¹

De relatie tussen denken en realiteit, met betrekking tot het ontstaan van de markteconomie, lijkt bij Polanyi complex te zijn.⁶² De economistische drogredenering lijkt zowel oorzaak als gevolg te zijn van de markteconomie. Aan de ene kant waren het de omstandigheden die volgens hem leiden tot de opkomst van het idee van een markteconomie. Omwille van de industriële revolutie was het idee van een zelfregulerende markt “bound to take shape”.⁶³ Hij stelt ook dat de fysiocraten en Adam Smith de ‘economie’ (formeel begrepen) ‘ontdekten’ omwille van het soort samenleving waarin ze leefden. Aan de andere kant was de geleefde ervaring van een markteconomie nog geen realiteit tot die eerst volledig geïmplementeerd werd doormiddel van een politieke interventie op basis van het idee dat over ‘de economie’ dat ontstaan was.⁶⁴

---

⁵⁹ Polanyi, *The Livelihood of Man*, 6-9.

⁶⁰ Ibid., 9.

⁶¹ Polanyi, *The Livelihood of Man*, 9-10.

⁶² Zo verduidelijkt hij verder in *The Livelihood of Man*: “In this light the so called idealistic and materialistic approaches to history appear not so much as opposites but rather as outcomes of two different phases in the total process. The idealist expresses, although in a mystificatory form, the fact that human thoughts and ideas play a decisive part in the emergence of institutions and the turns of history. The materialist stresses that objective factors condition the spread of those thoughts and ideas, which are not therefore, as the Hegelian idealists assumed, born of an abstract dialectic.” Zie: Polanyi, *The Livelihood of Man*, liv.

⁶³ Polanyi, *The Great Transformation*, 52.

⁶⁴ Volgens Polanyi was dat pas het geval in Groot-Brittannië (wat volgens hem de geboortegrond is van het kapitalisme) vanaf 1834 :”Not until 1834 was a competitive labor market established in England; hence

De indruk die we krijgen is dat de omkering van de verhouding tussen economie en samenleving slechts geleidelijk tot stand kwam. Zoals Polanyi stelt moeten we *disembedding* dan ook als iets gradueel beschouwen: “the development from embedded to disembedded economies is a matter of degree.”⁶⁵ De evolutie die Polanyi beschrijft over het ontstaan van het idee van de formele economie is eveneens gradueel. Via de fysiocraten en Adam Smith komt het formele idee van de economie steeds meer tot wasdom. Elders stelde Polanyi dan ook:

[T]he more developed a price-or market-economy is the more extreme it must be in the application of its principles. If the early free traders like Adam Smith seemed dogmatic, their dogmatism was as nothing to that of the later Manchester school, and Manchester liberals themselves were wavering and compromising in comparison to the present day protagonists of liberal capitalism. A Cobden and a Bright appear as mere opportunists when contrasted with the unbending fanaticism of a Lionel Robbins or a Ludwig von Mises.⁶⁶

Een plausibele interpretatie lijkt mij te zijn dat hoe meer de economie *disembedded* werd, hoe meer het formele begrip van de economie tot stand kwam, hoe meer we opnieuw gaan handelen naar dat begrip en hoe meer de economie nog meer *disembedded* wordt van de samenleving. We krijgen een positief terugkoppelingsmechanisme tussen ideologie en realiteit. Een geïnverteerde realiteit leidt tot ideologie, die ideologie bestendigt niet alleen de bestaande verhoudingen maar helpt om het proces van omkering in de verhouding tussen economie en samenleving nog verder te zetten. In eerste instantie waren het de sociale omstandigheden van de industriële revolutie die leidden tot een beperkte *disembedding* van de economie. Door deze gedeeltelijk omdraaiing in de verhouding tussen samenleving en economie ontstond de ideologie van het economisch liberalisme die de ‘economie’ ontdekte als een eigen en welonderscheiden sfeer. De economische liberalen streven op basis van dit verstoorde begrip van de realiteit om een (in hun visie) spontane orde te herstellen. Dit zorgt via politieke interventie voor de commodificatie van grond en arbeid waardoor, uiteindelijk,

---

industrial capitalism as a social system cannot be said to have existed before that date.” Zie: Polanyi, *The Great Transformation*, 87.

⁶⁵ Polanyi, “Aristotle Discovers the Economy,” in *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*, red. Polanyi et al. (Chicago: Henry Regnery Company, 1957), 68.

⁶⁶ Karl Polanyi, *The Present Age of Transformation: Five Lectures by Karl Polanyi Bennington College, 194*. (Londen: Prime, 2017), 19, geraadpleegd op 31 juli, 2017.

<https://static1.squarespace.com/static/541ff5f5e4b02b7c37f31ed6/t/58a451f415d5dbb6a1a69ee8/1487163903243/Polanyi+5+lectures+Publication+15+Feb+final+.pdf> .

de omdraaiing in de verhouding tussen samenleving en economie nog verder radicaliseert. Dit leidt uiteindelijk tot een marktmentaliteit die de markteconomie als een onvermijdelijke eigenschap van de menselijke conditie ziet.

Er is in Polanyis denken dus een nauw verband tussen de sociale realiteit en ons begrip van die realiteit. Zoals Maucourant en Plociniczak opmerken kan Polanyi het economisch systeem en de ideologie die erachter zit met dezelfde argumenten bestrijden. Beiden zijn een zijde van dezelfde medaille.⁶⁷

2.4.2 Verdinglijking en emancipatie

Net zoals bij Marx is de ideologie het gevolg van een vervreemding. Waarbij we ‘vervreemding’ begrijpen, in de woorden van Özel, als “an inversion of the subject into its predicate and the predicate into the subject”.⁶⁸ Dat is wat in een markteconomie ook gebeurt: er is een verdraaiing in de verhouding tussen een samenleving en haar economie.

Een vorm van vervreemding is ‘verdinglijking’ waarin de mens zijn sociale verhoudingen niet meer herkent als een relatie van mens tot mens maar ze ziet als een relatie tussen dingen, en er bijgevolg geen controle meer over lijkt te hebben.⁶⁹ De theorie van verdinglijking vinden we terug in de vierde afdeling van het eerst hoofdstuk van *Het kapitaal*,⁷⁰ daarin bespreekt Marx de discrepantie tussen enerzijds de waarneming van het productieproces in het kapitalisme en anderzijds de realiteit van het productieproces. De waarneming is dat het productieproces een verhouding is tussen dingen, namelijk handelswaren. Die waarneming klopt ook want in het kapitalisme wordt de economie een relatie tussen handelswaren. Maar tegelijk verhult ze de ultieme realiteit dat het gaat om de verhoudingen tussen mensen (deze

---

⁶⁷ Jerome Maucourant en Sebastien Plociniczak, “The Institution, the Economy and the Market: Karl Polanyi’s Institutional Thought for Economists.” *Review of Political Economy* 25 (2013): 516.

⁶⁸ Hüseyin Özel, “Reclaiming Humanity,” 99-100.

⁶⁹ Gajo Petrović omschrijft verdinglijking als volgt: “The act (or result of the act) of transforming human properties, relations and actions of man-produced things, which have become independent (and which are imagined as originally independent) of man and govern his life. Also transformation of human beings in thing-like beings which do not behave in a human way but according to the laws of the thing-world. Reification is a ‘special’ case of ALIENATION, its most radical and widespread form characteristic of modern capitalist society.” Zie: Gajo Petrović, “Reification,” in *A Dictionary of Marxist Thought, Second Edition*, ed. Tom Bottomore, (Oxford: Blackwell Publishing, 1991), 463.

⁷⁰ Karl Marx, *Het Kapitaal: Kritiek van de politieke economie*, vert. Isaac Lipschits (Meppel: Boom, 2010), 69-81.

waarneming is dus een ideologie). Zo wordt ook de realiteit van wat de economie echt is verward met de manier waarop de economie aan ons verschijnt. In plaats dat de economie beschouwd wordt als een proces tussen de mens en zijn sociale en natuurlijke omgeving wordt de economie waargenomen als een proces van handelswaren waar we geen vat op hebben. Dit noemt Marx het ‘warenfetisjisme’, omdat aan de handelswaren magische krachten worden toegekend, zoals aan afgodsbeelden, terwijl wij degenen zijn die ze die krachten in eerste instantie gegeven hebben. Iets gelijkaardigs kan ook gezegd worden van Polanyi's analyse van de formele economie. De formele economie verward de ultieme realiteit van de economie met haar concrete verschijningsvorm in de markteconomie. Ze ziet evenmin dat het gaat om een proces tussen de mens en zijn sociale en natuurlijke omgeving en is in de waan de wetten van de economie te ontdekken terwijl ze enkel een specifieke manier beschrijft waarop het economische proces geïnstitutionaliseerd is. Zoals we in het volgende hoofdstuk zullen bespreken ontstaat die waarneming, net zoals bij Marx, omdat de relatie van mens tot mens gemedieerd wordt via het prijsmechanisme.⁷¹

Volgens Polanyi kunnen we deze vervreemding bewust overwinnen door het creëren van ‘Übersicht’.⁷² Übersicht creëren betekent de relatie van mens tot mens weer doorzichtig maken. Uiteindelijk moet dat via de democratie gebeuren.⁷³ Maar voor we daar naar kunnen streven moeten we eerst een correct besef hebben van wat het economische domein nu echt constitueert. Op die manier kan een positief terugkoppelingsmechanisme op gang getrokken worden in de omgekeerde richting. Het besef dat onze economische organisatie het gevolg is van een contingente vorm van sociale organisatie, en niet een onvermijdelijk eigenschap van de menselijke conditie, kan er voor zorgen dat we onze sociale organisatie gaan hervormen. Dat is ook wat Polanyi zich tot doel stelt in *The Livelihood of man*, zijn postuum verschenen antropologische studie. Daarin stelt hij:

This work is an economic historians contribution to the world affairs in period of perilous transformation. Its aim is simple: to enlarge our freedom of creative adjustment, and thereby improve our chances of survival, the problem of man's material livelihood should be subject to total reconsideration.

---

⁷¹ Zie 3.4.1.

⁷² Omdat we onze vervreemding bewust kunnen overwinnen stelt Thomasberger dat Polanyi “a non-deterministic theory of reification” aanhangt. Zie: Thomasberger, “Human Freedom and the Reality of Society,” 11.

⁷³ Zie 5.3.2.

[...] An attempt will be made, however, to remove some deeply rooted misconceptions that underlie the social philosophy of our time concerning the place occupied by the economy in society.⁷⁴

Polanyis substantieve economie tracht ons dus van onze afgoden te bevrijden. Op die manier is substantieve economie een vorm van emancipatorische kritiek.

---

⁷⁴ Polanyi, *The Livelihood of Man*, xliii.

3 DE TOTALITAIRE MARKTSAMENLEVING

3.1 *Inleiding*

In het vorige hoofdstuk hebben we Polanyi's conceptualisering van het economische besproken. In dit hoofdstuk zullen we de institutionele structuur bespreken van een bepaald soort economie, namelijk de markteconomie. We beginnen met de bespreking van de werking van een markteconomie. Aangezien de markteconomie als realiteit nauw verbonden is met het idee van de markteconomie in de economische wetenschap,⁷⁵ kunnen we in het beschrijven van haar werking gebruik maken van het denken van economisch liberalen en formeel economen. Vervolgens wordt uitgelegd waarom volgens Polanyi een markteconomie moet leiden tot een marktsamenleving. Dit is wat we in 3.2 zullen zien. In 3.3 bespreken we vervolgens de institutionele vereisten van een markteconomie. Volgens Polanyi zijn dat er twee; ten eerste het creëren van 'fictieve handelswaren', ten tweede een institutionele scheiding tussen de economische en politieke sfeer. Tot slot, in 3.4, bespreken we de implicaties van een dergelijke institutionele structuur, namelijk economisch determinisme.

3.2 *De markteconomie en de marktsamenleving*

3.2.1 Het zelfregulerende prijsmechanisme

Laten we beginnen met de meest elementaire vraag in dit hoofdstuk: wat is een markteconomie? Polanyi omschrijft een markteconomie als een economisch systeem dat gebaseerd is op zelfregulerende markten.⁷⁶ Zelfregulerende of vrije markten zijn markten die zichzelf reguleren via een zelfregulerend prijsmechanisme. Dat prijsmechanisme reguleert zichzelf via vraag en aanbod. Het zijn vraag en aanbod die de prijzen van goederen en diensten bepalen en het zijn de prijzen die gaan bepalen wat geproduceerd dient te worden en hoe de economische middelen van een samenleving verdeeld en aangewend dienen te worden. Waarom dat prijsmechanisme dan zelfregulerend genoemd wordt is op basis van deze beschrijving nog niet duidelijk. We moeten eerst begrijpen wat prijzen precies zijn. De relatieve prijzen van handelswaren en diensten zijn de uiting van de subjectieve waardeoordelen van een goed of dienst ten op zichte van andere goederen en diensten, maar ook van de waardeoordelen van de tussenliggende goederen en diensten zoals grondstoffen en arbeid die nodig zijn om het goed of de dienst te produceren. Een subjectief

---

⁷⁵ Zie 2.4.

⁷⁶ Polanyi, *The Great Transformation*, 45.

waardeoordeel is de waarde die een individu aan een goed of dienst toekent in functie van het bevredigen van de eigen behoeften. Zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, berust een markteconomie op het idee van schaarste of ontoereikendheid aan materiële middelen om alle behoeften te bevredigen. Het schaarsheidspostulaat is eveneens constitutief voor deze subjectieve waardeoordelen; we beschikken over onvoldoende middelen om al onze behoeften te bevredigen en daarom moeten we waardeoordelen vellen (dit zijn dus keuzes geïnduceerd door schaarste) over de mate waarin bepaalde goederen of diensten in staat zijn die onbevredigde behoeften te bevredigen en hoe belangrijk de behoeften zijn die ze kunnen bevredigen. Het is maar wanneer we over onvoldoende middelen beschikken dat het nodig is dat we dergelijke waardeoordelen te maken.⁷⁷ Immers, als we een overvloed aan middelen hebben om al onze behoeften te bevredigen, waarom zouden we dan een rangorde moeten maken van de verschillende behoeften die we wensen te bevredigen en gaan nadenken over hoe we die middelen zo efficiënt mogelijk kunnen inzetten? Het gebruik van de goederen

---

⁷⁷ Zie bijvoorbeeld Menger zijn uitleg van hoe economische waarde tot stand komt, aan de hand van het voorbeeld van iemand die zich in een Robinson Crusoe scenario bevindt: een drenkeling die aanspoelt op een onbewoond eiland en dient te overleven met de beperkte middelen die op dat moment voor handen te zijn. Menger vraagt ons voor te stellen dat er een waterbron voor handen is die de drenkeling in staat stelt zichzelf te voorzien in al zijn behoeften: drinken voor zichzelf, water om planten en dieren mee te kweken als voedsel en daarnaast is er zelfs voldoende water om zichzelf van een bloementuin te voorzien. Omdat er water in overvloed is, is de waarde van water ongeveer gelijk aan nul. Immers, de economische activiteit begint pas wanneer een goed onvoldoende aanwezig is om een individu in al zijn behoeften te voldoen. Maar aangezien in ons beginscenario water overvloedig aanwezig is, is er op dat moment eigenlijk nog geen sprake van een economiserende activiteit. Stel nu dat de bron gedeeltelijk opdroogt en dat de gestrande zeiler niet meer voldoende water heeft om zijn bloementuin te onderhouden, op dat moment begint de economische activiteit eigenlijk maar. Nu is de waarde van een hoeveelheid water niet meer ongeveer gelijk aan nul, omdat de schaarste van water er voor zorgt dat de persoon niet meer in al zijn behoeften kan voorzien. Het is een vrij onbelangrijk behoefte, maar het zorgt er wel voor dat de waarde van het water stijgt. Menger vraagt ons om vervolgens voor te stellen dat de bron verder opdroogt, waardoor water nu nog schaarser wordt. Het minst belangrijke gebruik is nu het gezond houden van het eigen lichaam geworden, dit zorgt er voor dat de waarde van een hoeveelheid water sterk is toegenomen. Ten slotte vraagt hij ons een vierde scenario voor te stellen waarbij er nog maar net genoeg water is om het eigen leven in stand te houden. Hier is de waarde nog meer toegenomen aangezien het minst belangrijke gebruik het in stand houden van het eigen leven is. Menger besluit dan ook “demgemäß sahen wir auch den Werth der Theilquantitäten [sic] steigen, welcher im vierten Falle, als noch wichtigere Bedürfnisbefriedigungen von jeder konkreten Theilquantität [sic] abhängig wurden, sich abermals erhöhte”. Zie: Menger, *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, 100-104.

voor een bepaald doel zou in dat geval er niet toe leiden dat andere doelen in het gedrang zouden komen.

Zoals we zagen in het vorige hoofdstuk, impliceert het schaarsheidspostulaat dat een keuze dient gemaakt te worden tussen verschillende vormen van gebruik van dezelfde middelen omwille van de ontoereikendheid van die middelen om alle verschillende vormen van gebruik van die middelen te kunnen realiseren. De subjectieve waardeoordelen zijn uiteindelijk niets anders dan de eerste en meest elementaire instanties van dergelijke door schaarste geïnduceerde keuzes die in een markteconomie dienen gemaakt te worden en die de hele logica van het systeem bepalen. Ze vormen het fundament en de bouwstenen van het hele systeem. Uiteindelijk zijn het al deze individuele en constant veranderende waardeoordelen die leiden tot prijzen. Prijzen zijn niets anders dan de collectieve neerslag van deze constant veranderende waardeoordelen. De liberaal Mises heeft het mooi samengevat: prijzen zijn niets anders dan de “exchange-value, which arises out of the interplay of subjective valuations of all who take part in exchange”.⁷⁸

In een markteconomie heeft iedereen deel in dit handeldrijven dat via subjectieve waardeoordelen leidt tot prijsvorming. Zoals Polanyi stelt “the process of production itself is here organized in the form of buying and selling”.⁷⁹ Een markteconomie is dan ook het totaliseren van handel als de enige manier om te overleven en de enige mogelijke vorm van economisch productief gedrag. Opnieuw is het schaarsheidspostulaat cruciaal om dit te begrijpen. Het idee is immers dat iedereen een tekort heeft aan materiële middelen om zijn behoeften te bevredigen en daarom handel gaat drijven om die behoeften te kunnen bevredigen. Er moet een tekort zijn aan materiële middelen om de behoeften te bevredigen, anders zal handel niet tot stand komen aangezien er anders geen reden is tot het voeren van handel. Het is het eigen gebrek aan materiële middelen om de eigen behoeften te bevredigen dat iemand aanzet om zelf iets te verkopen zodat hij de middelen kan verwerven om de eigen behoeftebevrediging te maximaliseren. Vandaar dat de vader van de formele economie (volgens Polanyi althans), Menger, dan ook stelt dat “das Prinzip [sic], welches die Menschen zum Tausche führt, kein anderes ist, als dasjenige, dass sie bei ihrer gesammten [sic] ökonomischen Thätigkeit [sic] überhaupt leitet, d. i. das Streben nach der möglichst

---

⁷⁸ Ludwig Mises, “Economic Calculation in the Socialist Commonwealth,” in *Collectivist Economic Planning: Critical Studies on the Possibilities of Socialism* by N.G. Pierson, Ludwig von Mises Georg Halm, and Enrico Barone, red. Friedrich Hayek, 85-130, vert. S. Adler (Londen: Routledge and Kegan Paul, 1935), 97.

⁷⁹ Polanyi, *The Great Transformation*, 77.

vollständigen Befriedigung ihrer Bedürfnisse”.⁸⁰ Daarom stelt Polanyi dan ook dat in een markteconomie “[a]ll incomes must derive from the sale of something or other, and whatever the actual source of a person's income, it must be regarded as resulting from sale”.⁸¹

In een markteconomie drijft iedereen handel om te overleven, en wat men dient te verhandelen om een inkomen te verwerven wordt bepaald door de subjectieve waardeoordelen van anderen, die aangeven wat voor een economisch subject interessant is om te produceren. Uiteindelijk is het de vraag (die niets anders is dan het aggregaat van die individuele waardeoordelen) die ook het aanbod stuurt. Men gaat die zaken produceren waarvan men weet dat de verkoop ervan iemand in staat zal stellen om de eigen behoeften maximaal te bevredigen, goederen of diensten dus waarvan het prijsmechanisme aangeeft dat er vraag naar is. Vandaar dat de economisch liberaal Hayek dan ook spreekt over “competition as a discovery procedure”: “it is the preliminary outcomes of the market process that inform individuals where it is worthwhile to search”.⁸² Als bijvoorbeeld blijkt dat zwaarden een gegeerd goed zijn maar niemand produceert zwaarden op de lokale markt dan is het produceren van zwaarden een interessante manieren om een inkomen te verwerven. Of als blijkt dat de handelskarvanen die doorheen je dorp passeren nood hebben aan capabele strijders om hun tegen rovers te beschermen dan zal het zichzelf trainen tot strijder om de dienst van huurling te verlenen een winstgevende onderneming zijn. Ultiem is het prijsmechanisme dus niets anders dan de weerspiegeling van al die ontelbare en steeds veranderende waardeoordelen van alle individuele economische subjecten. Het zijn die subjectieve waardeoordelen die via het prijsmechanisme aangeven wat geproduceerd dient te worden en hoe de verdeling dient te gebeuren. Polanyi vat het mooi samen:

Production will then be controlled by prices, for the profits of those who direct production will depend upon them; the distribution of the goods also will depend upon prices, for prices form incomes, and it is with the help of these incomes that the goods produced are distributed amongst the members of society.⁸³

Zoals omschreven door Hayek, dienen we het prijsmechanisme dan ook te zien als een systeem voor kennisoverdracht.⁸⁴ Het communiceert de subjectieve waardeoordelen van

---

⁸⁰ Menger, *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*, 159.

⁸¹ Polanyi, *The Great Transformation*, 44.

⁸² Friedrich Hayek, “Competition as a Discovery Procedure,” vert. Marcellus Snow, *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 5 (2002), 13.

⁸³ Polanyi, *The Great Transformation*, 71.

⁸⁴ Friedrich Hayek, “The Use of Knowledge in Society,” *The American Economic Review* 35 (1945), 526.

Uiteindelijk werkt Hayek hier verder op Mises ideeën uit het debat rond *Sozialistische Wirtschaftsrechnung* –

iedereen doorheen het hele economische systeem en zorgt daardoor dat de handelingen van individuen op elkaar afgestemd geraken, prijzen “act to coordinate the separate actions of different people”.⁸⁵ Het doet dit op een gedecentraliseerde en onbewuste manier, het brengt informatie samen die we nooit bewust zo snel zouden kunnen vergaren (namelijk alle verschillende subjectieve waardeoordelen), en zorgt dat ze doorheen het hele systeem verspreid geraken. Doordat ik via de fluctuaties van het prijsmechanisme weet wat gewenst is kan ik mijn plannen zo aanpassen dat ik datgene kan produceren dat mij in staat stelt mijn inkomen te maximaliseren, wat mij dan weer in staat stelt mijn eigen behoeften maximaal te bevredigen. Op die manier groeien de plannen van de verschillende actoren naar elkaar toe: “The whole act as one market, not because any of its members survey the whole field, but because their limited individual fields of vision sufficiently overlap so that through many intermediaries the relevant information is communicated to all.”⁸⁶ Vandaar dat Hayek stelt dat het systeem draait op een “division of knowledge”.⁸⁷ Iedere actor geeft constant input aan het systeem via zijn subjectieve waardeoordelen die dan weer de informatie vormen voor de andere actoren om hun plannen op te baseren waarmee ze de eigen behoeften trachten te bevredigen. Op die manier groeien uiteindelijk de handelingen van de verschillende actoren naar elkaar toe en geraken ze op elkaar afgestemd. We krijgen een marktevenwicht waarbij vraag en aanbod met elkaar in evenwicht zijn. Daardoor zal er een optimale hoeveelheid geproduceerd worden van een bepaald goed of dienst en zullen in theorie, als zelfregulering naar behoren kan werken, de economische middelen van een samenleving zo verdeeld worden dat datgene geproduceerd wordt wat effectief ook gewenst is en zal het ook op die plaatsen terecht komen waar het gewenst is. Behoeftbevrediging zal daardoor globaal gezien gemaximaliseerd worden. Zoals Polanyi stelt: “the result will be an optimum of want satisfaction for all.”⁸⁸ Dit is wat het prijsmechanisme zelfregulerend maakt. Maar zoals Polanyi opmerkt moet dat systeem opdat het waarlijk zelfregulerend zou zijn en naar behoren kan werken, alomvattend zijn. Alles moet te koop zijn op de markt opdat het

---

die we verderop kort bespreken – waarin Mises het prijsmechanisme ook voorstelt als een informatieverwerkend systeem.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Friedrich Hayek, “Economics and Knowledge,” *Economica* 4 (1937), 49.

⁸⁸ Karl Polanyi, “Aristotle Discovers the Economy,” 68.

prijsmechanisme waarlijk zelfregulerend kan zijn, dus ook grond, arbeid en geld.⁸⁹ Immers, zoals we zagen, moet iedereen een inkomen verwerven via het verkopen van iets.

3.2.2 De totalitaire economie

Deze nood van de alomvattendheid vinden we bijvoorbeeld terug bij de liberaal Mises. De kern van zijn argument met betrekking de onmogelijkheid van een socialistische economie in het befaamde debat rond *Sozialistische Wirtschaftsrechnung* is dan ook dat om te weten wat geproduceerd dient te worden we een prijsmechanisme nodig hebben, maar een prijsmechanisme kan maar waarlijk werken als zowel de productiemiddelen als de consumptiemiddelen vrij verhandeld kunnen worden en aangezien in socialisme de productiemiddelen collectief bezit zijn is dat dus onmogelijk.⁹⁰ Opdat een prijsmechanisme waarlijk kan werken moeten dus alle productiemiddelen vrij verhandeld kunnen worden op de markt en onderhevig zijn aan het prijsmechanisme. Dus ook arbeid, geld en natuurlijke bronnen zoals grond. Dat betekent dus dat het leven en overleven van mensen bepaald wordt door de bewegingen van het prijsmechanisme. Waar ze kunnen werken, welke vormen van arbeid ze dienen te verrichten en welke vaardigheden ze dienen te ontwikkelen hangt af van wat het prijsmechanisme aangeeft. Vandaar Mises 's claim in verband met werkeloosheid dat:

If they [de arbeiders] did not act as trade unionists, but reduced their demands and changed their locations and occupations according to the requirements of the labour market, they could eventually find work. For as long as we live in the real world and not in the Land of Heart's Desire, labour will be a scarce good, that is, there will be an unsatisfied demand for labour. Unemployment is a problem of wages not of work.⁹¹

Volgens Mises is dus het probleem nooit dat er geen werk is maar wel dat arbeid zich niet wil schikken naar het prijsmechanisme. Het probleem is dus dat arbeid (als handelswaar) niet wil werken voor de prijs die het prijsmechanisme het toeschrijft, het zich niet wilt verplaatsen naar de plaats waar het volgens het prijsmechanisme het meest gewenst is en niet het werk

---

⁸⁹ Polanyi, *The Great Transformation*, 72.

⁹⁰ Mises opende het debat in een artikel in 1920 en dit zou een hevige polemiek teweeg brengen. Deelnemers aan het debat waren onder andere Polanyi, Oskar Lange, Abba Lerner, Fred Taylor en Hayek. Voor het oorspronkelijke artikel van Mises zie: Ludwig Mises, "Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen," *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 47 (1920).

⁹¹ Ludwig Mises, *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*, vert. J. Kahane (New Heaven: Yale University Press, 1951), 485.

wilt verrichten dat volgens het prijsmechanisme het meest nodig is. Polanyi vat de implicaties van Mises 's claim mooi samen:

It is not for the commodity to decide where it should be offered for sale, to what purpose it should be used, at what price it should be allowed to change hands, and in what manner it should be consumed or destroyed.⁹²

Hetzelfde geldt voor natuurlijke bronnen: of een stuk grond bebost blijft, al dan niet volgebouwd wordt of landbouwgrond dient te worden is afhankelijk van wat volgens het prijsmechanisme daar het beste gebruik voor is.

Een markteconomie kan maar werken wanneer alle productiemiddelen door het prijsmechanisme gereguleerd worden. Dus ook grond en arbeid, maar arbeid en grond zijn zoals Polanyi stelt

no other than the human beings themselves of which every society consists and the natural surroundings in which it exists. To include them in the market mechanism means to subordinate the substance of society itself to the laws of the market.⁹³

Vandaar Polanyis claim dat een economie die gebaseerd is op een zelfregulerende markt niet kan functioneren “unless society was somehow subordinated to its requirements”, en dat dus “[a] market economy can exist only in a market society”.⁹⁴

3.3 *Fictieve handelswaren en de institutionele scheiding tussen politiek en economie*

3.3.1 Fictieve handelswaren

Net omdat arbeid en grond dienen geïncorporeerd te worden in de werking van een markteconomie en arbeid en grond volgens Polanyi niets anders zijn dan de substantie van de samenleving zelf, moet in een markteconomie de samenleving als geheel ondergeschikt gemaakt worden aan haar economisch systeem in plaats dat het economisch systeem een functie is van die samenleving. De markteconomie is in staat arbeid en grond onderhevig te maken aan het prijsmechanisme door ze te behandelen *alsof* ze handelswaren zijn. De markteconomie berust op de commodificatie (het tot handelswaar maken) van grond en arbeid. Arbeid en grond, samen met geld, zijn volgens Polanyi dan ook ‘fictieve handelswaren’. Ze zijn volgens Polanyi fictief omdat een handelswaar is “empirically defined

---

⁹² Polanyi, *The Great Transformation*, 185.

⁹³ *Ibid.*, 75.

⁹⁴ *Ibid.*, 74.

as objects produced for sale on the market”.⁹⁵ Maar noch van grond, noch van arbeid, noch van geld kan gezegd worden dat ze aan deze definitie voldoen. Geen van deze drie wordt geproduceerd met als doel het te verkopen op de markt:

Labor is only another name for a human activity which goes with life itself, which in its turn is not produced for sale but for entirely different reasons, nor can that activity be detached from the rest of life, be stored or mobilized; land is only another name for nature which is not produced by man; actual money, finally, is merely a token of purchasing power which, as a rule, is not produced at all, but comes into being through the mechanism of banking or state finance. None of them is produced for sale. The commodity description of labor, land, and money is entirely fictitious.⁹⁶

Deze fictie is echter cruciaal voor de werking van de markteconomie. Een markteconomie vereist immers dat alles wordt verhandeld op de markt zodat het prijsmechanisme zijn werk kan doen. Dus moeten ook die zaken tot handelswaren gemaakt worden die cruciaal zijn in het productieproces ook al zijn ze feitelijk gezien geen handelswaren maar de substantie van de samenleving zelf. Het is deze vereiste van de commodificatie van grond en arbeid die er toe leidt dat een markteconomie een marktsamenleving wordt. De samenleving als geheel wordt een functie van haar economisch systeem in plaats dat het economisch systeem een functie van de samenleving is. De samenleving moet volledig ten dienste staan van het economisch systeem in plaats dat het economisch systeem ten dienste staat van de samenleving.

Door arbeid en grond onderhevig te maken aan het prijsmechanisme wordt uitiem ook de samenleving als geheel onderhevig gemaakt aan de wetten van de markt. Het zijn de wetten (of eerder vereisten) van de markt die de samenleving daardoor gaan aansturen en bepalen: “To include them [grond en arbeid] in the market mechanism means to subordinate the substance of society itself to the laws of the market.”⁹⁷ Primair zijn het nu economische wetten en niet langer politieke wetten die regels aan de samenleving opleggen. Mensen, die in een markteconomie arbeid worden, worden geregeerd door de vereisten van het economisch systeem in plaats van de wil van de politieke macht (wat die politieke macht ook moge zijn: koning, keizer of parlement). Het economisch systeem in prekapitalistische samenlevingen was, zoals we in het vorige hoofdstuk zagen, afhankelijk van de sociale orde waarin het ingebed was. De sociale orde bepaalde hoe het economisch proces zal verlopen. In

---

⁹⁵ Ibid., 75.

⁹⁶ Ibid., 75-76.

⁹⁷ Ibid., 75.

de marktsamenleving worden de rollen omgedraaid: het economisch systeem gaat de sociale orde bepalen. Dat betekent dus ook dat de politieke organisatie zich dient te schikken naar het economisch systeem.

3.3.2 De institutionele scheiding tussen economie en politiek

Dit legt nog een andere vereiste bloot: opdat een markteconomie waarlijk kan functioneren moet een economische ruimte gecreëerd worden die gevrijwaard dient te worden van enige externe inmenging, zodat het prijsmechanisme zich spontaan kan vormen en daarbij alleen geleid wordt door de wetten van de markt:

Hence there must not only be markets for all elements of industry, but no measure or policy must be countenanced that would influence the action of these markets. Neither price, nor supply, nor demand must be fixed or regulated; only such policies and measures are in order which help to ensure the self-regulation of the market by creating conditions which make the market the only organizing power in the economic sphere.⁹⁸

Zonder de creatie van een dergelijke ruimte kan niet gegarandeerd worden dat arbeid en grond zich als handelswaren zullen gedragen. Het zijn immers fictieve handelswaren, ze gedragen zich niet spontaan zo. Dit vereist een implementering via politieke interventie,⁹⁹ maar eenmaal de commodificatie voltooid is mag de politiek zich niet meer moeien met het prijsvormingsproces, anders kan de markt zichzelf niet reguleren. Ieders inkomen mag alleen het resultaat zijn van de marktkrachten: de politieke sfeer dient zich dus volledig buiten het proces van prijsvorming te houden. De politieke mag zich dus niet bemoeien met de manier waarop iemand in zijn leven en overleven voorziet,¹⁰⁰ en met de manier waarop productiemiddelen aangewend worden. Dit betekent dus volgens Polanyi dat “[a] self-regulating market demands nothing less than the institutional separation of society into an economic and a political sphere.”¹⁰¹ Hierdoor worden ook de ruimte en de rol van de politieke sfeer duidelijk afgebakend; de legitieme actie van de staat bestaat er in om er voor

---

⁹⁸ Ibid., 72.

⁹⁹ Polanyi beschrijft het meest uitgebreid de implementering van een arbeidsmarkt in Engeland in hoofdstuk zeven van *GT*. Zie: Polanyi, *The Great Transformation*, 81-89. In 4.3 gaan we uitgebreider in op de rol van de staat in de creatie de markteconomie.

¹⁰⁰ Behalve als iemand dit tracht te doen buiten het marktproces om, zoals bijvoorbeeld doormiddel van diefstal.

¹⁰¹ Polanyi, *The Great Transformation*, 74.

te zorgen dat de markt zichzelf kan reguleren.¹⁰² De samenleving wordt nu in eerste instantie gestuurd, bepaald en beperkt door de wetten van de markt, “[f]or once the economic system is organized in separate institutions, based on specific motives and conferring a special status, society must be shaped in such a manner as to allow that system to function according to its own laws”.¹⁰³

Er is dus niet alleen een scheiding tussen de politieke en economische sfeer maar ook een onderschikking van de politieke sfeer aan de economische. Ten eerste omdat grond en arbeid niets anders zijn dan de substantie van de samenleving; ze laten regeren door de wetten van de markt is niet anders dan de samenleving als geheel laten regeren door de wetten van de markt. Ten tweede, claimt Polanyi, “since no human community can exist without a functioning productive apparatus, all institutions must conform to the requirements of that apparatus”.¹⁰⁴

Wat Polanyi hiermee bedoelt is dat elke samenleving een economisch systeem nodig heeft om te kunnen overleven. Dat betekent daarom niet dat er een aparte economisch sfeer moet zijn, maar alleen dat, in de substantieve betekenis van het woord ‘economisch’, een samenleving op een bepaalde manier in haar materiële behoeften dient te voorzien.¹⁰⁵ Een samenleving moet ook zorgen dat haar economisch systeem werkt aangezien haar overleven ervan afhangt, ze moet dan ook aan de vereisten tegemoet te komen. In prekapitalistische samenlevingen betekent dit echter niet dat het economisch systeem de samenleving volledig bepaalt, aangezien het economisch systeem daar een functie is van de sociale orde. Hoe een samenleving haar economie organiseert wordt nog steeds bepaalt door de sociale organisatie en niet visa versa. De prekapitalistische samenleving moet zorgen dat haar economisch

---

¹⁰² Dit betekent echter geen laissez-faire. De taak van de liberale staat bestaat er in te verzekeren dat de zelfregulerende markt optimaal kan werken en dat de zelfregulerende markt het enige organiserende principe in de economische sfeer is. Dit vereist net interventie om deze orde te creëren en in stand te houden. Het probleem is dus niet interventie tout court maar het soort interventie. Zolang interventie niet interfereert met de spontane vorming van het prijzen is er geen probleem. De staat mag wel interveniëren om net er voor te zorgen dat de economische ruimte alleen door marktkrachten bepaald wordt en verstoring buiten te houden. Zie: Polanyi, *The Great Transformation*, 155-156.

¹⁰³ Polanyi, *The Great Transformation*, 60.

¹⁰⁴ Karl Polanyi, “On Belief in Economic Determinism,” *Sociological Review* 39 (1947): 102.

¹⁰⁵ Zo stelt Polanyi in *GT*: “[N]o society can exist without a system of some kind which ensures order in the production and distribution of goods. But that does not imply the existence of separate economic institutions; normally, the economic order is merely a function of the social order.” Zie: Polanyi, *The Great Transformation*, 74.

systeem werkt maar daar volgt geenszins uit dat het economisch systeem de sociale orde bepaalt. In het voorbeeld van de Trobriand eilanden moet er voor gezorgd worden dat elke man effectief de schoonfamilie van zijn zus helpt onderhouden door bijvoorbeeld een vorm van bestraffing op te leggen wanneer een man zijn sociale plicht niet nakomt. In een systeem dat gebaseerd is op herverdeling moet er voor gezorgd worden dat iedereen het allocatieve centrum erkent en plichtsbewust zijn bijdrage doet zodat de economische middelen naar het centrum blijven stromen en van daaruit herverdeeld kunnen worden. Het economisch systeem vereist voor zijn goede werking in prekapitalistische samenlevingen niet dat de gehele sociale orde in functie van het systeem staat.

Wanneer dat economisch systeem daarentegen georganiseerd is op basis van een zelfregulerende markt, wordt een samenleving voor haar overleven afhankelijk gemaakt van haar onderschikking aan haar economisch systeem. De vereisten zijn namelijk enerzijds dat alle productiemiddelen verhandeld moeten worden en dit impliceert de commodificatie van grond en arbeid; anderzijds moet het prijsmechanisme zichzelf kunnen regelen zonder externe interventie, wat dan weer institutionele scheiding van economie en politiek impliceert. De commodificatie van grond en arbeid betekent dat de mens zelf overgeleverd is aan de wetten van de markt en de bewegingen van het prijsmechanisme. De institutionele scheiding van economie en politiek betekent dat de mens zichzelf niet tegen de fluctuaties van het prijsmechanisme mag beschermen en dat zijn inkomen en de manier waarop hij dat inkomen verwerft, alleen door marktkrachten bepaald mag worden. Uiteindelijk betekent dit dat de gehele sociale orde in functie moet staan van haar economisch systeem wil een samenleving met een markteconomie een functionerende economie hebben. Een functionerende economie is nodig anders kan de samenleving niet overleven. Op die manier wordt het overleven van de samenleving afhankelijk gemaakt van de onderschikking van de rest van de samenleving aan het economisch systeem. Zoals Lacher het accuraat samenvat:

Having entrusted material production to the market by commodifying land, labour and money, society now had to take care not to disrupt the fragile mechanism on which its material reproduction and the livelihood of each its members became dependent. Anything that might disturb the self-regulation of the market would now simultaneously endanger society itself by its material reproduction in toto.¹⁰⁶

Economische wetten regeren nu over het voortbestaan van de samenleving. Ook de politieke sfeer dient zich te onderwerpen aan de wetten van de markt in functie van het overleven van

---

¹⁰⁶ Hannes Lacher, "The Politics of the Market: Re-reading Karl Polanyi," *Global Perspectives* 13 (1999): 318.

de gehele samenleving. We krijgen dus “a society that was not subject to the laws of the state, but, on the contrary, subjected the state to its own laws”.¹⁰⁷

3.4 *Economisch determinisme en post-politiek*

3.4.1 Menselijke en bovenmenselijke wetten: economisch determinisme

Het is de institutionalisering van een onderscheiden economische sfeer die leidt tot de economistische drogredenering in het bewustzijn van de marktmens. Het is uiteindelijk ook deze institutionalisering die leidt tot het geloof in economisch determinisme dat zo kenmerkend is voor een markteconomie:

The market system thereby created the delusion of economic determinism as a general law for all human society. Under a market economy, of course, this law holds good. Indeed the working of the economic system here not only ‘influences’ the rest of society but actually determines it – as in a triangle the sides not merely influences but determine the angles.¹⁰⁸

Immers, in een markteconomie bepaalt de economie ook effectief de samenleving. Alleen doet ze dat niet omdat dit nu eenmaal een onvermijdelijke realiteit is, eigen aan de menselijke conditie, maar enkel omdat dit de vereisten zijn van het desbetreffende economische systeem. Het is de markteconomie die net een dergelijke realiteit creëert en niet de menselijke realiteit die een dergelijk economisch systeem vereist. Maar omwille van deze door de marktsamenleving gecreëerde realiteit, waarin de subjecten van een marktsamenleving zich bevinden, kunnen de wetten die de economische sfeer in de marktsamenleving regeren ervaren worden als noodzakelijke gegevens. Zoals Polanyi stelt is de perceptie die in een marktsamenleving ontstaat dat “economic society was subject to laws which were *not* human laws”.¹⁰⁹

Economische wetten worden beschouwd alsof ze buiten de bewuste controle van de mens vallen, ook al zijn ze het resultaat van zijn handelen (en verschillen ze op die manier van

---

¹⁰⁷ Polanyi, *The Great Transformation*, 116. Of zoals hij elders stelt: “State and government, marriage and the rearing of children, the organization of science and education or religion and the arts, the choice of profession, the forms of habitation, the shape of settlements, the very aesthetics of private life – everything had either to comply with the utilitarian pattern or at least not interfere with the working of the market mechanism.” Zie: Polanyi, *The Livelihood of Man*, 12.

¹⁰⁸ Polanyi, *The Livelihood of Man*, 12. Zie ook Polanyi, “Our Obsolete Market Mentality: Civilization Must Find a New Thought Pattern.” *Commentary* 3 (1947): 114.

¹⁰⁹ Polanyi, *The Great Transformation*, 131.

natuurwetten). Ze zijn niet het gevolg van zijn bewuste ontwerp en vallen buiten zijn bewuste controle, zoals bijvoorbeeld Hayek heeft beargumenteerd.¹¹⁰ Hier zien we eigenlijk een nauw verwantschap tussen de twee betekenissen van het concept ‘wet’. Enerzijds hebben we door mensen gemaakte wetten die ons gedrag in een samenleving regelen, ordenen en aan banden leggen, ‘wet’ als sociale norm dus. Anderzijds zijn er de wetten van de natuur die de gang van zaken beschrijven die uit de aard van de dingen zelf voortkomen, dit is ‘wet’ als ontologische gegevenheid. Economische wetten zijn wetten in beide betekenissen van het woord. Ze ordenen, regelen en leggen ons gedrag in de samenleving aan banden, maar tegelijk zijn het geen wetten die bewust door de mens in het leven zijn geroepen en die op elk moment weer herroepen zouden kunnen worden, zoals de mens bijvoorbeeld belasting per wet vastlegt. Ze hangen niet af van onze instemming met of de erkenning van die wetten, maar volgen daarentegen uit de aard van de zaken zelf, zoals een natuurwet. Daarom stelt Polanyi dat ze in marktsamenleving niet beschouwd worden als menselijke wetten, ook al vervullen ze een zelfde functie. Deze wetten worden in deze visie niet beschouwd als door de politieke macht van de heerser(s) opgelegd, maar als wetmatigheden die mens overstijgt en waar hij bijgevolg geen controle over heeft. De wetten van de markt worden beschouwd als eigen aan de menselijke conditie. Economische wetten worden niet gestemd, ze worden ontdekt. Ze zijn er gewoon, zoals de natuurwetten er zijn: “the self-regulating market was now believed to follow from the inexorable laws of Nature, and the unshackling of the market to be an ineluctable necessity”.¹¹¹

Zoals we zagen is dit een ideologie, in de marxistische zin van het woord,¹¹² een verstoorde waarneming die voortkomt uit een verstoorde realiteit. De perceptie dat de economie de samenleving bepaalt is een weerspiegeling van een samenleving waarin dat inderdaad het geval is. Alleen wordt dit verkeerdelijk geïnterpreteerd als een noodzakelijke eigenschap van de menselijke conditie. Zoals we zagen is een ideologie een uiting van een toestand waarin de mens van zichzelf vervreemd is. Een vorm van vervreemding is verdinglijking.

Verdinglijking is een toestand waarin de mens zijn sociale verhoudingen niet meer herkent als een relatie van mens tot mens maar ziet als een relatie tussen dingen. Dit is ultiem volgens

---

¹¹⁰ Dat is een thema dat in vele teksten van Hayek aanbod komt zie bijvoorbeeld: Friedrich Hayek, “The Results of Human Action but not of Human Design,” in *Studies in Philosophy, Politics and Economics* (Londen: Routledge and Kegan Paul, 1967).

¹¹¹ Polanyi, *The Great Transformation*, 132.

¹¹² Zie 2.2.4.

Polanyi de oorzaak van het geloof in economisch determinisme. Zo schrijft Polanyi dat in de marktsamenleving:

Human relationships become indirect; instead of immediate co-operation there is indirect co-operation by the medium of the exchange of commodities. The reality of relationships persist; the producers continue to produce for one another. But this relationship is hidden behind the exchange of goods; it is impersonal; it expresses itself in the objective guise of the exchange value of commodities; it is objective, thing-like. Commodities on the other hand, take on the semblance of life. They follow their own laws rush in and out of the market; change places; seem to be masters of their own destiny. We are in a spectral world but, in which spectres are real. For the pseudo-life of the commodity, the objective character of exchange value are *not* illusion. The same holds true of other 'objectifications' like the value of money, Capital, Labour and the State. They are the reality of a condition of affairs in which man has been estranged from himself. Part of his self is embodied in these commodities which now possess a strange self-hood of their own.¹¹³

Omwille van het feit dat de relatie van mens tot mens in eerste instantie via prijzen gebeurt, herkennen we die prijzen niet meer als sociale verhoudingen, maar ontstaat de indruk dat prijzen iets autonoom zijn. Zoals Polanyi stelt :“The cash nexus is a means of estrangement. The market acts like an invisible boundary isolating all individuals in their day to day activities, as producers and consumers.”¹¹⁴ Het zijn uiteindelijk ook prijzen die bepalen wat we dienen te produceren, hoe we onze arbeid moeten aanwenden en wat we moeten verkopen. Prijzen krijgen een eigen leven en gaan ons aansturen, in plaats van wij hen. We herkennen ze bijgevolg niet meer als een product van onze eigen wil en ons handelen, we herkennen ze niet meer als iets dat we zelf bewust in het leven geroepen hebben – immers de markteconomie berust op een bewuste en voorafgaande implementering. We kennen prijzen magische krachten toe, net zoals bij het warenfetisjisme van Marx. Zoals Polanyi het mooi samenvat ontstaat in de markteconomie een situatie waarin:

Nicht Menschenwille, sondern Preise entscheiden über die Richtung der Arbeit. Nicht Menschenwille, sondern der Zinsfuß kommandiert das Kapital. Der Kapitalist ist gegen die Gesetze der Konkurrenz ebenso machtlos wie der Arbeiter. Kapitalisten wie Arbeiter, der Mensch überhaupt, erscheint als ein bloßer Statist auf der Bühne der Wirtschaft. Nur Konkurrenz, Kapital, Zins, Preise usf. sind hier wirksam

---

¹¹³ Polanyi, “The Essence of Fascism,” in *Christianity and Social Revolution*, red. John Lewis et al. (Londen: Victor Gollanez, 1935), 375.

¹¹⁴ “Community and Society: The Christian Criticism of our Social Order.” Ongepubliceerde tekst, 1937. Geraadpleegd op 3 augustus, 2017. <http://kpolanyi.scoolaid.net:8080/xmlui/handle/10694/764>.

und wirklich, objektive Tatsachen des gesellschaftlichen Seins, das freie Wollen der Menschen nicht mehr als eine Einbildung, bloßer Schein.¹¹⁵

Polanyi erkent ook dat dit een ideologie is die de bestaande orde bestendig en in stand houdt zo schrijft hij dat:

pseudo-reality is justified and perpetuated. Social phenomena are universally represented as thing-like: yet it is denied that there is self-estrangement. [...] This leaves no foothold for the individual: man is entrapped in this condition of self-estrangement. Capitalism is not only right, it is also *eternal* [eigen cursivering].¹¹⁶

Het is dus omwille van de ondoorzichtige relaties, ten gevolge van de totalisering van handel als enige economische productieve activiteit, dat in een markteconomie instemming gecreëerd wordt en het systeem zich kan reproduceren – paradoxaal genoeg is het deze zelfde ondoorzichtigheid waardoor het systeem weerstand oproept en gedoemd is in te storten, zoals we in 5.2 zullen zien.

3.4.2 De post-politieke econocratie

Het is dan ook niet zo vreemd dat we in een marktsamenleving, zoals toepasselijk benoemt door Earle et al., een ‘econocratie’ krijgen. Geheel in de lijn van Polanyis denken omschrijven Earle et al. een econocratie als: “A society in which political goals are defined in terms of their effect on the economy, which is believed to be a distinct system with its own logic that requires experts to manage it.”¹¹⁷ Zoals we zagen vereist een markteconomie een eigen economische sfeer zonder interferentie. Omdat het overleven van de samenleving afhankelijk gemaakt wordt van een functionerende zelfregulerende markt dient de politiek zich ondergeschikt te maken aan de economische sfeer. In een markteconomie dient de economie over de politiek te heersen wil een marktsamenleving in haar voortbestaan kunnen voorzien. In een markteconomie *moet* de economische sfeer behandeld worden als een eigen

---

¹¹⁵ Karl Polanyi, “Über die Freiheit”. ‘Über die Freiheit’ is verschenen in een gebundelde verzameling essays van Polanyi. Ik beschikte echter niet over deze bundel en kreeg op vraag een digitale versie doorgestuurd via Claus Thomasberger, één van de redacteuren van de bundel. Bijgevolg kan ik hier geen paginareferentie geven. Het essay kan geraadpleegd worden in volgend werk: Karl Polanyi, “Über die Freiheit,” in *Chronik der großen Transformation Band 3: Menschliche Freiheit, politische Demokratie und die Auseinandersetzung zwischen Sozialismus und Faschismus*: , red. Michelle Cangiani et al. (Marburg: Metropolis, 2005).

¹¹⁶ Ibid., 375-376.

¹¹⁷ Joe Earle et al., *The Econocracy: The Perils of Leaving Economics to the Experts* (Manchester: Manchester University Press, 2016), 7.

systeem met haar eigen logica en moeten de politieke doelen bepaald worden in functie van haar effect op de economie. Dit is wat de institutionele scheiding tussen politiek en economie betekent. Een markteconomie vereist een econocratie om te kunnen werken.

De ondoorzichtigheid van gemedieerde sociale relaties in die economische sfeer leidt tot de ervaring dat economische wetten een onvermijdelijke realiteit zijn van de menselijke conditie in plaats van de vereisten van een bepaald economisch systeem. Op die manier wordt de markteconomie een zelfgecreëerde gevangenis van het menselijke bewustzijn. Ook het transformatieve potentieel van het politieke en de mogelijkheid van democratie als uiting van de collectieve wil om de eigen toekomst vorm te geven en het beleid te bepalen, verdwijnt. Politiek kan in het bewustzijn van de marktmens niet anders dan zich te schikken naar deze economische realiteit, het zijn geen wetten die onder de mens zijn controle vallen. Aangezien de economische sfeer een eigen domein vormt met haar eigen logica, heeft het geen zin om daarover te discussiëren en tot het twistpunt te maken van beleidskeuzes. Het enige wat we kunnen doen is die logica begrijpen en haar toepassen. Met betrekking tot de economisch sfeer hebben we dus enkel een groep van experts nodig die de logica van de economie begrijpen en zeggen wat we moeten doen. Dit zijn dan volledig neutrale en apolitieke keuzes die simpelweg volgen uit de aard van de economie zelf. Bijgevolg wordt de politiek steeds meer uitgehold en van haar substantie ontdaan. Vandaar dat Chantal Mouffe de periode sinds het einde van de koude oorlog tot nu, waarin het economisch liberalisme weer een sterke opgang maakte, aanduidt als het 'post-politieke'.¹¹⁸ Het is dus niet zo vreemd dat een markteconomie tot een technocratie kan leiden zoals we bijvoorbeeld zagen in Griekenland gedurende de eurocrisis. De wetten van de markt zijn niet voor democratische deliberatie vatbaar.

---

¹¹⁸ Chantal Mouffe, *On the Political* (Londen: Routledge, 2005).

4 DE DEMOS VERSUS DE AGORA

4.1 *Inleiding*

In dit hoofdstuk zal ik het conflict tussen democratie en vrije markt, dat reeds aangekondigd werd in het vorige hoofdstuk, verder bespreken. De sleutel om dit te begrijpen is Polanyis theorie van de ‘dubbele beweging’. De dubbele beweging is de centrale these van Polanyis hoofdwerk *GT* en zijn verklaring voor het instorten van de negentiende-eeuwse liberale orde en haar vervallen in fascisme. In 4.2 bespreek ik Polanyis theorie van de dubbele beweging. Vervolgens leg ik in 4.3 uit dat Polanyis argument eigenlijk een omkering is van het klassieke liberale argument dat interventionisme afschildert als een vorm van gevaarlijk utopisme zonder enig realiteitsbesef, en dat het eigenlijk net de markteconomie is die het resultaat is van een gevaarlijke utopie. Ten slotte, in 4.4., bespreek ik de inzichten die dit oplevert over Polanyis conceptie van de verhouding tussen vrije markt en democratie.

4.2 *De destructieve dialectiek van de dubbele beweging*

Polanyis theorie van de ‘dubbele beweging’ is de centrale these van Polanyis hoofdwerk *GT*. Volgens deze theorie wordt de markteconomie gekarakteriseerd door twee antagonistische bewegingen. Aan de ene kant de beweging van het liberalisme die een markteconomie tracht te installeren en aan de andere kant een protectionistische kracht die de samenleving tracht te beschermen tegen de sociale en ecologische ravages die het implementeren van een markteconomie met zich mee brengt.¹¹⁹ Op lange termijn blijken deze twee bewegingen onverenigbaar met elkaar te zijn, wat uiteindelijk leidt tot een impasse en een volledig dysfunctionele samenleving waardoor de marktsamenleving instort. De uitweg is dan ofwel socialisme ofwel fascisme: “Fascism, like socialism, was rooted in a market society that refused to function.”¹²⁰ Laten we dit even toelichten.

Volgens Polanyi wordt een markeconomie vanaf het begin tegengewerkt. Een markteconomie is dan ook “a stark Utopia”, een dergelijke institutie kan niet lang bestaan “without annihilating the human and natural substance of society; it would have physically destroyed man and transformed his surroundings into a wilderness. Inevitably, society took measures to protect itself”.¹²¹ Die maatregelen zijn sociaal protectionistische interventies via

---

¹¹⁹ Polanyi, *The Great Transformation*, 138-139.

¹²⁰ *Ibid.*, 248.

¹²¹ Polanyi, *The Great Transformation*, 3.

de politieke sfeer in het marktmechanisme. Het gaat in eerste instantie om sociale maatregelen in de binnenlandse sfeer die mens en natuur moeten beschermen tegen de blinde werking van het prijsmechanisme: het gaat om maatregelen zoals arbeidswetten (bijvoorbeeld de achturedag), een minimumloon, vakbonden, een werkloosheidsuitkering, wetten die huurprijzen plafonneren, wetten die de prijs van grond vastleggen en wetten die stukken grond beschermen als landbouwgrond of natuurgebied. Later, wanneer de markteconomie zich verder gaat uitbreiden, en de wereld steeds meer één grote wereldmarkt wordt, gaat deze protectionistische tegenbeweging zich ook gaan uiten in de internationale sfeer. We krijgen dan ook protectionisme in de gebruikelijk zin van het woord, zoals het invoeren van importtaksen, en importquota, maar ook bijvoorbeeld imperialisme kunnen we volgens Polanyi zien als een uiting van het protectionisme. Het idee is dat men de rijkdom, die men uit kolonies plundert kan gebruiken om de sociale dislocatie en spanningen in het moederland ten gevolge van de markteconomie, te temperen. Via kolonies trachten machtige staten autarkisch te worden waardoor ze voor hun voortbestaan minder afhankelijk zijn van de werking van de zelfregulerende markt.¹²² Imperialisme, net als nationalisme, is dus een manier om zich aan de werking van de markteconomie trachten te onttrekken. De protectionistische tegenbeweging versterkt de staat als nationale eenheid. Zoals Polanyi stelt: “Modern nationalism is a protective reaction against the dangers inherent in an interdependent world.”¹²³ Dit terwijl de markteconomie geen relatie tussen landen dient te zijn maar een relatie tussen personen of bedrijven. De markteconomie roept echter spontaan haar antithese op omwille van haar sociaal destructieve karakter.

We zouden zo een polanyiaanse interpretatie kunnen geven van enkele recente fenomenen, zoals bijvoorbeeld de opkomst van nationalisme in Europa. Het economisch liberalisme van de EU streeft naar een eengemaakte Europese markt waarin de primaire actoren personen en bedrijven zijn die rechtstreeks handel met elkaar drijven; het tracht natiestaten met hun eigen markten te overstijgen. Dit economisch liberalisme brengt echter ook een sociale kost met zich mee. Lidstaten die overgestapt zijn op de euro hebben bijvoorbeeld een begrotingsafspraken waardoor hun staatsschuld en begroting niet boven een bepaald percentage ten opzichte van het eigen bbp mogen uitstijgen. Dit zorgt er voor dat lidstaten hun begroting in evenwicht moeten brengen wat in veel gevallen leidt tot een besparingspolitiek die heel wat sociale ravages met zich meebrengt. Daarnaast moeten de

---

¹²² Ibid., 220.

¹²³ *The Present Age of Transformation*, 24. Zie ook: Polanyi, *The Great Transformation*, 211.

nationale economieën van de lidstaten de competitie van buitenlandse bedrijven aanvaarden, wat die lokale economieën kan bedreigen.¹²⁴ Dergelijke sociale ravages leiden tot een protectionistische tegenbeweging die de samenleving tracht af te schermen van de Europese markt. Dit manifesteert zich in anti-EU gevoelens en een aanwakking van nationalistische sentimenten. Denk bijvoorbeeld aan de brexit en de stijgende populariteit van politici als Le Pen en Wilders, die pleiten voor het verlaten van de EU en een eigen sterke nationale staat en identiteit. Het voorbeeld van brexit brengt ons tot het volgende punt: de protectionistische maatregelen die er op gericht zijn de mens te beschermen pakken economisch vaak heel slecht uit.

De protectionistische maatregelen respecteren de institutionele scheiding van het politieke en het economische, die in een markteconomie noodzakelijk is, niet en gaan daardoor de werking van het marktmechanisme verstoren.¹²⁵ Zoals we in het vorige deel zagen mag, de politieke sfeer in een markteconomie niet tussenbeide komen in de prijsvorming; prijzen moeten zich volledig autonoom kunnen vormen. De protectionistische maatregelen verstoren echter deze spontane prijsvorming en bedreigen daardoor het gehele economisch systeem. Vandaar dat Polanyi stelt dat “whatever measures it [de samenleving] took impaired the self-regulation of the market, disorganized industrial life, and thus endangered society in yet another way”.¹²⁶ Zoals Dale heeft opgemerkt ligt achter dit idee, de zogenaamde, *perverse-effect doctrine*, een idee dat Polanyi ontleend heeft aan de liberale econoom Mises.¹²⁷ Het idee is dat politieke interventies die de bedoeling hebben om de mens te beschermen, uiteindelijk de situatie (economisch gezien) alleen maar erger maken. In Polanyis woorden:

Who can doubt that factory laws, social insurance, municipal trading, health services, public utilities, tariffs, bounties and subsidies, cartels and trusts, embargoes on immigration, on capital movements, on imports—not to speak of less-open restrictions on the movements of men, goods, and payments—must

---

¹²⁴ Denk bijvoorbeeld aan de recente kwestie met betrekking tot Bombardier en De Lijn. Volgens de richtlijnen van de EU moet een openbare aanbesteding opengesteld worden voor alle bedrijven die bij de EU geregistreerd zijn. Er moeten criteria geformuleerd worden en het bedrijf dat het best aan deze criteria tegemoet komt, krijgt de aanstelling, ongeacht of dat bedrijf deel uitmaakt van de lokale economie van het land. Daarom koos De Lijn voor een grote bestelling van nieuwe tramstellen voor een Spaans bedrijf in plaats van voor Bombardier dat een vestiging in Brugge heeft en dat de tramstellen kon maken. Het mislopen van de bestelling leidde tot ontslagen bij de lokale afdeling van Bombardier; dit is de sociale kost van het Europese internationale liberalisme.

¹²⁵ Imperialisme uitgezonderd misschien.

¹²⁶ Polanyi, *The Great Transformation*, 4.

¹²⁷ Gareth Dale, “Karl Polanyi's The Great Transformation: Perverse Effects, Protectionism and Gemeinschaft,” *Economy and Society* 37 (2008): 513.

have acted as so many hindrances to the functioning of the competitive system, protracting business depressions, aggravating unemployment, deepening financial slumps, diminishing trade, and damaging severely the self-regulating mechanism of the market? ¹²⁸

Deze *perverse-effect doctrine* volgt uit de vereiste alomvattendheid van de markt waarover we het in het vorige hoofdstuk hadden. Een goed functionerende markteconomie vereist de absolute onderwerping van de samenleving aan de markt. Ze moet zonder enige externe interventie kunnen werken en alle productiemiddelen moeten verhandeld worden op de markt. Daarvoor moet de commodificatie van grond en arbeid verondersteld worden en dat is net wat de samenleving niet kan dragen:

To allow the market mechanism to be sole director of the fate of human beings and their natural environment indeed, even of the amount and use of purchasing power, would result in the demolition of society. For the alleged commodity 'labor power' cannot be shoved about, used indiscriminately, or even left unused, without affecting also the human individual who happens to be the bearer of this peculiar commodity. In disposing of a man's labor power the system would, incidentally, dispose of the physical, psychological, and moral entity 'man' attached to that tag. Robbed of the protective covering of cultural institutions, human beings would perish from the effects of social exposure; they would die as the victims of acute social dislocation through vice, perversion, crime, and starvation. Nature would be reduced to its elements, neighborhoods and landscapes defiled, rivers polluted, military safety jeopardized, the power to produce food and raw materials destroyed. ¹²⁹

De commodificatie van grond en arbeid vormt het breekpunt van het kapitalisme. Ultiem is de onmogelijkheid van die commodificatie de reden waarom kapitalisme niet kan werken en instort. Ze vormt de sleutel om in laatste instantie Polanyi's kritiek van de markteconomie te begrijpen. De commodificatie van grond en arbeid is ultiem onverenigbaar met de realiteit van een samenleving. Ze is destructief voor de relaties van mens tot mens en van de mens met zijn natuurlijke omgeving, die beiden noodzakelijk zijn voor het bestaan van een samenleving – dit zullen we in het laatste hoofdstuk bespreken, op dit moment moet de lezer even bereid zijn om in het verhaal mee te gaan. Het is omwille van de sociaal en ecologische destructieve gevolgen die veroorzaakt worden door deze commodificatie dat de mens in opstand komt. De protectionistische tegenmaatregelen zijn er in eerste instantie dan ook op gericht om, zoals Polanyi stelt, te trachten arbeid en grond uit de baan van de markt te trekken en ze dus te decommodificeren. ¹³⁰ Sociaal protectionisme gaat in eerste instantie

---

¹²⁸ Polanyi, *The Great Transformation*, 150.

¹²⁹ Ibid., 76.

¹³⁰ Ibid., 185-186.

om het statuut van arbeid en grond als handelswaar te contesteren via bijvoorbeeld vakbonden en wetgeving. Maar zoals we hebben gezien vereist een markteconomie dat grond en arbeid als handelswaar behandeld worden, anders worden niet alle productiemiddelen in het prijsvormingsproces betrokken en zal een markt zichzelf dus niet kunnen reguleren:

A market-economy if it works at all, works only as long you do not interfere with prices [...] Unless the price system is flexible and prices are allowed to move freely according to the intercommunication of the various markets, the system ceases to be self-regulating even in principle and the vast mechanism must fail, leaving mankind in immediate danger of mass unemployment, cessation of production, loss of incomes and consequent social anarchy and chaos. ¹³¹

Dit is de reden waarom sociaal protectionisme leidt tot de verstoring van het marktmechanisme en het is deze verstoring die opnieuw de samenleving in gevaar brengt aangezien geen enkele samenleving zonder een werkende economie kan voortbestaan. Het probleem met protectionistische maatregelen is dat ze de markt als centraal organiserend principe van de samenleving overeind blijft. Ze slaagt er niet in haar te overstijgen en uitiem de kloof tussen economie en politiek volledig te dichten. De politieke macht kan zich dus niet uitbreiden om bewuste controle te nemen over de economie waardoor de economie blijft geregeerd worden door de wetten van de markt. Daardoor kan de politieke sfeer enkel de wetten van de markt verstoren, terwijl diezelfde markt wel het economisch organiserend principe blijft. Het probleem is, zoals Polanyi stelt, dat de institutionele scheiding door de protectionistische beweging slechts onvolledig overbrugd wordt, waardoor we een onvolledige herintegratie krijgen:

[T]he separation of economics and politics was never carried completely into effect. The integration of society began even before the movement for a market-economy had reached its climax. But this development merely increased the strain on the social system. For the mutual interference of industry and state, economics and politics, was not disciplined by any higher principle. The working class made use of the institutions of the democratic state in order to protect itself against the worst effects of the competitive system; the lenders of business on their part made use of industrial property and finance to weaken political democracy. ¹³²

Er is echter een volledige herintegratie vereist om uit deze impasse te geraken. De reden waarom deze herintegratie niet kan slagen is omdat de politieke sfeer geen controle kan nemen over de economische sfeer. Polanyi stelt het niet expliciet, maar de reden waarom deze integratie niet kan lukken is uiteindelijk omdat ze niet in staat is om de economische

---

¹³¹ Polanyi, *The Present Age of Transformation*, 19.

¹³² *Ibid.*, 20.

middelen onder haar controle te brengen. De politieke en economische macht blijven daardoor gescheiden en die scheiding berust ultiem op het monopoliseren van de economisch macht door de kapitalistische klasse, ze berust dus uiteindelijk op privébezit van de productiemiddelen. Een re-integratie van de samenleving is echter noodzakelijk, anders blijft een samenleving constant in strijd met zichzelf. Zoals Polanyi stelt : “Neither liberal capitalism nor representative democracy could function satisfactorily under such conditions. The latent peril to the community as a whole could not be eliminated by the methods of a haphazard integration.”¹³³ Op een bepaald moment werd een kritieke toestand bereikt waarin “a sudden paralysis of both the economic and the political institutions of society was well within the range of the possible”.¹³⁴ Dit betekent dat één van de twee het onderspit moet delven:

Basically there are two solutions: the extension of the democratic principle from politics to economics, or the abolition of the Democratic [sic] ‘political sphere’ altogether. The extension of the democratic principle to economics implies abolition of the private property of the means of production, and hence the disappearance of a separate autonomous economic sphere, the democratic political sphere becomes the whole of society. This is essentially socialism. After abolition of the democratic political sphere only economic life remains; capitalism as organised in different branches of industry becomes the whole of society. This is the fascist solution.¹³⁵

4.3 *De markt als utopie*

Zoals Maucourant en Polciniczak opmerken is Polanyis dubbele beweging een geniale krachttoer die grotendeels het liberale argument volgt om het dan uiteindelijk tegen zichzelf te keren.¹³⁶ In het verhaal van de liberaal, die Polanyi “[t]he liberal myth of the ‘collectivist’ conspiracy” noemt,¹³⁷ is de markt een spontaan uitvloeisel van de menselijke conditie die gekenmerkt wordt door schaarste. De tegenreactie is in dit verhaal het gevolg van een bewuste en utopische tegenreactie die tracht de markt aan de menselijke wil te onderwerpen. Dit heeft het onbedoelde gevolg dat de markt daardoor niet kan werken en de samenleving uiteindelijk in crisis geraakt. Zoals Polanyi stelt: “Their whole social philosophy hinges on the idea that laissez-faire was a natural development, while subsequent anti-laissez-faire

---

¹³³ Ibid., 28.

¹³⁴ Ibid., 21.

¹³⁵ Polanyi, “The Essence of Fascism,” 392.

¹³⁶ Jerome Maucourant en Sebastien Plociniczak, “The Institution, the Economy and the Market,” 527.

¹³⁷ Polanyi, *The Great Transformation*, 156.

legislation was the result of purposeful action on the part of the opponents of liberal principles.”¹³⁸

Het meest bekende voorbeeld van deze liberale mythe is Hayeks *The Road to Serfdom*.¹³⁹ Economische wetten zijn in Hayeks visie gegevens waarover de mens geen controle heeft. De mens heeft ze niet bewust gecreëerd maar ze maken de samenleving wel mogelijk; een goed functionerende samenleving is dus afhankelijk van deze wetten.¹⁴⁰

Volgens Hayek leidt “an incomplete and therefore erroneous rationalism”, dat hij elders ‘constructivisme’ noemt, verkeerdelijk tot het idee dat het mogelijk is om de menselijke samenleving bewust te kunnen heropbouwen volgens de eigen wil, daarbij de wetten van de markt negerend.¹⁴¹ Het is volgens Hayek deze menselijke hubris die uiteindelijk leidt tot fascisme: “This is not only the path to totalitarianism, but the path to the destruction of our civilization and a certain way to block future progress.”¹⁴² Want het enige alternatief voor

---

¹³⁸ Ibid., 148.

¹³⁹ Voor een interessante en uitgebreide vergelijking die gegeven wordt voor de instorting van de liberale orde en de opkomst van het fascisme in respectievelijk *GT* en *The Road to Serfdom* zie: Hüseyin Özel, “ ‘The Road to Serfdom in the Light of ‘The Great Transformation’: A Comparison on the Basis of Unintended Consequences,” ongedateerde paper, geraadpleegd op 31 juli 2017, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~ozel/HayekvsPolanyi.pdf>.

¹⁴⁰ Volgens Hayek kwam de drijfveer voor de economische wetenschap voort uit de drang de sociale orde te herschikken omdat die zo een grote ontevredenheid bij ons opwekte. Maar door het economische systeem aan onze arbitraire wil te trachten onderwerpen “we prevent it from doing what it had been accomplishing”. De economische wetenschap (de formele economie) ontdekte dus de wetten van de economie die de basis vormen voor het maatschappelijke functioneren via “the investigation and refutation of successive Utopian [sic] proposals.” Zie: Friedrich Hayek, “The Trend of Economic Thinking,” *Economica* 40 (1933): 123.

¹⁴¹ Friedrich Hayek, *The Road to Serfdom* (Chicago: University of Chicago Press, [1944] 2007), 212. Volgens Hayek is het constructivisme het gevolg van een denkfout, namelijk het ‘sciëntisme’, dat tracht de methoden van de natuurwetenschappen toe te passen op het domein van de sociale wetenschappen en op die manier de macht tracht te verwerven om de samenleving te kunnen herinrichten op basis van rationele lijnen. Voor een bespreking van Hayeks idee van respectievelijk sciëntisme en constructivisme zie volgende teksten: Friedrich Hayek, “Scientism and the Study of Society Part I,” *Economica* 35 (1942); Friedrich Hayek, “Scientism and the Study of Society Part II,” *Economica* 37 (1943); Friedrich Hayek, “Scientism and the Study of Society Part III,” *Economica* 41 (1944); Friedrich Hayek, “The Counter-Revolution of Science.” *Economica* 29 (1941); Friedrich Hayek, “The Counter-Revolution of Science.” *Economica* 30 (1941); “The Counter-Revolution of Science.” *Economica* 31 (1941); Friedrich Hayek, *Rules and Order in Law, Legislation and Liberty: A New Statement of Justice and Political Economy*, dl. 1 (Londen: Routledge & Kegan Paul, 1982), 8-34.

¹⁴² Hayek, *The Road to Serfdom*, 212.

onze onderwerping aan de spontane krachten van de markt is volgens Hayek de onderwerping aan de arbitraire wil van anderen.¹⁴³

Foucault heeft Hayeks argument goed samengevat:

[er] ontwikkelt zich dus een cyclus: een rationaliteit die leidt tot interventies, die leiden tot groei van de staat, die leidt tot de opbouw van een overheidsapparaat dat functioneert volgens vormen van technische rationaliteit die in de geschiedenis van het kapitalisme van de laatste twee eeuwen, of in ieder geval van de laatste anderhalve eeuw, het ontstaan van het nazisme hebben bevorderd.¹⁴⁴

Maar volgens Polanyi liggen de zaken net omgekeerd: het is net de markteconomie die getuigt van utopisme. Niet de markt is natuurlijk of spontaan, maar wel het verzet er tegen. Interventie getuigt dus niet van een excessief en misleidend rationalisme dat pretendeert beter te kunnen doen dan wat de menselijke samenleving spontaan heeft voortgebracht. Interventie is net de spontane reactie tegen het constructivisme van het liberalisme dat dacht de samenleving zo te kunnen herordenen zodat ze een samenleving wordt “shaped by man's will and wish alone”.¹⁴⁵ Vandaar Polanyis befaamde claim dat “[l]aissez-faire was planned; planning was not”.¹⁴⁶ Polanyi geeft verschillende argumenten die op de spontaniteit van het verzet moeten wijzen, zo maakt hij gewag van de diversiteit aan groepen die de rol van het sociaal protectionisme op zich nemen, van landadel tot vakbonden, zonder dat hier sprake was van een bewuste alliantie tussen deze verschillende groepen tegen het kapitalisme.¹⁴⁷ Daarnaast wijst hij ons op het feit dat in heel Europa, in verschillende landen, dezelfde protectionistische maatregelen genomen worden, vaak onder de naam van heel uiteenlopende en verschillende ideologieën.¹⁴⁸

Polanyi gaat inderdaad mee in de *perverse-effect doctrine* van de liberaal door te erkennen dat interventie in de markt leidt tot verstoring van de markt maar dat is net omdat een marktsamenleving zo een delicate en kunstmatige constructie is die in strijd is met de spontane en natuurlijke vorm van samenleven, zoals dat in prekapitalistische samenlevingen het geval was. Het feit dat deze interventie optreedt en een marktsamenleving daardoor zo makkelijk ontworteld wordt, is net een bewijs van haar kunstmatigheid en utopisme. Het is de

---

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Michel Foucault, *De geboorte van de biopolitiek: Colleges aan het Collège de France (1979)*, vert. Jeanne Hollierhoek (Amsterdam: Boom, 2013) 156-157.

¹⁴⁵ Polanyi, *The Great Transformation*, 266.

¹⁴⁶ Ibid., 147.

¹⁴⁷ Ibid., 153.

¹⁴⁸ Ibid., 153-154.

commodificatie van grond en arbeid en de scheiding van de economische en politieke sfeer die er uiteindelijk toe leiden dat een samenleving zo dysfunctioneel wordt dat het fascisme zich als oplossing aandient. De commodificatie van grond en arbeid en de scheiding van de politieke en economische sfeer komen dan ook niet van zelf tot stand maar zijn het gevolg van een bewuste en politieke interventie.

Een markteconomie is dan ook het gevolg van een politiek streven, ze is geen spontaan uitvloeisel van de mens zijn streven naar behoeftebevrediging in een schaarse omgeving. Immers, zoals we reeds zagen, leiden individuele handelingen nooit tot een economisch systeem maar wordt het gedrag van actoren net gevormd en gestuurd door een vooraf geïstitutionaliseerde structuur.¹⁴⁹ Een markteconomie moet dus eerst geïmplementeerd worden. Zoals we zagen noemt Polanyi grond en arbeid fictieve handelswaren.¹⁵⁰ Arbeid en grond gaan zich dan ook niet spontaan als handelswaren gaan gedragen. De commodificatie van grond en arbeid vraagt dan ook niets anders dan een politieke interventie. Het is via een politiek streven dat een arbeidsmarkt en een markt voor grond gecreëerd werden. We dienen de markteconomie dan ook te zien als deel van een politiek project van het liberalisme:

There was nothing natural about laissez-faire; free markets could never have come into being merely by allowing things to take their course. Just as cotton manufactures — the leading free trade industry—were created by the help of protective tariffs, export bounties, and indirect wage subsidies, laissez-faire itself was enforced by the state. The thirties and forties saw not only an outburst of legislation repealing restrictive regulations, but also an enormous increase in the administrative functions of the state, which was now being endowed with a central bureaucracy able to fulfil the tasks set by the adherents of liberalism [...] The road to the free market was opened and kept open by an enormous increase in continuous, centrally organized and controlled interventionism.¹⁵¹

Volgens Polanyi is het liberale project een onrealiseerbare utopie. Het kan daarom dan ook nooit volledig gerealiseerd worden: “The utopian character of a market-economy explains why it never could be really put into practice. It was always more of an ideology than of an actual fact.”¹⁵² Die utopie bijt haar tanden stuk op de commodificatie van grond en arbeid – we leggen in het volgende hoofdstuk uit waarom – en wekt daardoor een tegenbeweging op die de scheiding tussen politiek en economie niet respecteert. Dit leidt tot een halfslachtige herintegratie van politiek en economie, waardoor, noch politiek, noch economie goed kan

---

¹⁴⁹ Zie 2.2.2.

¹⁵⁰ Zie 3.3.1.

¹⁵¹ Polanyi, *The Great Transformation*, 145-146.

¹⁵² Karl Polanyi, *The Present Age of Transformation*, 20.

functioneren. Met als gevolg dat de marktsamenleving overstegen dient te worden in socialisme of fascisme.

Zoals Clark stelt doorloopt de dubbele beweging dus eigenlijk vier fasen: “the commodification of labour and land; the protectionist countermovement; disruptive strains and crisis and the socialist or fascist resolution.”¹⁵³

4.4 *De incompatibiliteit van democratie en vrije markt*

Deze uiteenzetting leert ons iets over Polanyis opvatting over de verhouding tussen democratie en vrije markt. Vrije markt en democratie zijn volgens Polanyi incompatibel met elkaar. Als ze beiden hun volledige realisatie trachten na te streven komen ze in conflict met elkaar. De markt eist de absolute onderschikking van de politiek aan de economie, zodat een ruimte gevrijwaard kan worden die vrij is van politieke interventie. Een democratie daarentegen gaat die onderschikking niet aanvaarden omdat ze een stem geeft aan degenen die het hardst door sociale ravages van de markt geraakt worden en hen zo in staat stelt om in de economie te interveniëren. Dit brengt de markteconomie in gevaar waardoor de samenleving uiteindelijk in een impasse terechtkomt, met als gevolg dat ofwel democratie ofwel de markt uiteindelijk het onderspit moet delven. Volgens Polanyi waren de liberalen zich goed bewust van het gevaar dat de democratie voor de markt vormde: “from Macaulay to Mises, from Spencer to Sumner, there was not a militant liberal who did not express his conviction that popular democracy was a danger to capitalism”.¹⁵⁴

Een markteconomie kan een democratie dus niet verdragen, althans geen omvattende democratie. Een democratie kan alleen maar getolereerd worden in beperkte mate door binnen het wel afgelijnde kader van de markteconomie te blijven. Vandaar Hayeks kritiek op de zogenaamde “unlimited democracy”. Het is volgens Hayek “unlimited democracy, not just democracy, which is the problem of today”.¹⁵⁵ Schrijvend moest Hayek in 1976 jammer genoeg vaststellen dat “[a]ll democracy that we know today in the West is more or less unlimited democracy”.¹⁵⁶ Op dat moment waren democratieën uitgebreide welvaarstaten die

---

¹⁵³ Timothy Clark, “Reclaiming Karl Polanyi, Socialist Intellectual.” *Studies in Political Economy* 94 (2014), 72.

¹⁵⁴ Polanyi, *The Great Transformation*, 234.

¹⁵⁵ Friedrich Hayek, “Whither Democracy,” in *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas* (Londen: Routledge & Kegan Paul, 1978), 153.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 153.

sterk gingen ingrijpen in de marktwerking, wat volgens Hayek reeds kan gekarakteriseerd worden als een ongelimiteerde democratie. Democratie kan in een marktsamenleving dus alleen maar bestaan als ze in feite tandoos wordt en geen reële invloed kan uitoefenen op wat haar het meest determineert: de economie. Zoals Polanyi stelt is het net door de scheiding van politiek en economie dat een samenleving gedetermineerd wordt door haar economisch systeem.¹⁵⁷

In een marktsamenleving is er dus alleen maar plaats voor democratie in een gelimiteerde vorm. De strategie van de liberaal zal dus zijn om de democratie in te perken tot het punt dat ze geen gevaar meer vormt voor de zelfregulerende markt. Economische liberalen hebben dan ook de voorbije decennia consequent de politieke democratie geërodeerd en van haar macht ontdaan. Dit doen ze bijvoorbeeld, zoals Earle et al. stellen, door politieke keuzes te herformuleren als technische problemen en daardoor buiten de sfeer van het publieke en democratische debat komen te houden.¹⁵⁸ Een democratie moet in een markteconomie tandoos zijn, anders kan de vrije markt niet werken. Op die manier wordt een democratie voor de economie onschadelijk gemaakt en vervalt ze in een economisch liberaal systeem tot een econocratie.¹⁵⁹

Er is echter nog een meer existentiële reden waarom democratie en vrije markt volgens Polanyi niet compatibel zijn. Volgens Polanyi kan het democratische ideaal in een markteconomie niet volledig gerealiseerd worden. Volgens hem is de essentie van democratie “the affirmation of the equality of individuals as individuals”.¹⁶⁰ Dit principe dat achter het democratische ideaal ligt noemt hij ook wel “the doctrine Brotherhood of Man” en het betekent dat alle individuen “have infinite value as individuals”.¹⁶¹ Die erkenning van het individu als individu kan alleen maar binnen een gemeenschap gebeuren want “personality is not real outside community”.¹⁶² Het is maar binnen een gemeenschap dat de oneindige waarde van elk individu waarlijk geaffirmeerd kan worden:

The discovery of the individual *is* the discovery of mankind. The discovery of the individual souls [hiermee doelt Polanyi op het feit dat individuen oneindige waarde hebben als individu zijnde] *is* the discovery of community. The discovery of equality *is* the discovery of society. Each is implied in the

---

¹⁵⁷ Zie 3.3.2.

¹⁵⁸ Earle et al., *The Econocracy*, 19.

¹⁵⁹ Zie 3.4.2.

¹⁶⁰ Polanyi, “The Essence of Fascism,” 366.

¹⁶¹ Ibid. 369-370.

¹⁶² Ibid., 370.

other. The discovery of the person *is* the discovery that society is the relationships of persons. For the idea of Man and the idea of Society cannot be dealt with separately.¹⁶³

Volgens Polanyi is dit echter onmogelijk in een marktsamenleving. De marktsamenleving ontkent namelijk de realiteit van de samenleving en die ontkenning impliceert meteen daardoor de negatie van de waarde van elk individu. Bijgevolg kan democratie, als de bevestiging van de gelijkheid van de waarde van alle individuen, niet gerealiseerd worden. De markteconomie ontkent de realiteit van de samenleving door onze afhankelijkheid en onze verantwoordelijkheid ten op zichte van onze medemens onzichtbaar te maken via de commodificatie van arbeid. Fascisme is niets anders dan het verder doortrekken van deze handelswaarrelatie. Het is uiteindelijk de handelswaarrelatie die dreigt de samenleving op te heffen en onze waarde als persoon dreigt te vernietigen. Dit is wat we in het laatste hoofdstuk verder zullen uitdiepen.

---

¹⁶³ Ibid.

5 VRIJHEID IN EEN COMPLEXE SAMENLEVING

5.1 *Inleiding*

Zoals gesteld in het vorige hoofdstuk is de commodificatie van grond en arbeid uiteindelijk de sleutel tot Polanyis kapitalismekritiek. De commodificatie van grond en arbeid vormt de ultieme oorzaak van de dubbele beweging, aangezien het door deze commodificatie is dat de protectionistische tegenbeweging in gang gezet wordt. Het is ook de commodificatie van grond en arbeid die er toe leidt dat het democratische ideaal van de gelijkheid van alle personen als personen niet in het kapitalisme gerealiseerd kan worden en waarom kapitalisme ons uiteindelijk onvrij maakt in plaats van vrij. In 5.2 leggen we uit hoe commodificatie leidt tot de desintegratie van de samenleving en waarom een markteconomie incompatibel is met het idee van een samenleving tout court. We leggen uit waarom bijgevolg een markteconomie altijd een onrealiseerbare utopie moet blijven en waarom haar volledige implementering tot de vernietiging van de ecologische en sociale substantie van de samenleving zou leiden. In 5.3 bespreken we waarom een markteconomie ons een vals idee van vrijheid geeft en ons uiteindelijk onvrij maakt. Vervolgens bespreken we wat echte vrijheid is en hoe het gerealiseerd kan worden in een Polanyis ‘functionele democratie’.

5.2 *The Reality of Society*

5.2.1 Zoön politikon versus homo economicus

Om te begrijpen waarom de commodificatie van grond en arbeid zo problematisch is, dienen we terug gaan naar Polanyis aristotelianse wortels. Zo wijst Polanyi in een bespreking van Aristoteles’ economie – waarin hij de filosoof als een substantief econoom beschouwt – er op dat de Stageriet een inzichtelijk onderscheid maakt tussen ‘natuurlijke’ en ‘onnatuurlijke’ vormen van handel. ‘Natuurlijke handel’ is wat in functie staat van het voortbestaan van de samenleving, ‘onnatuurlijke handel’ is gericht op het maximaliseren van winst.¹⁶⁴ Polanyi vertelt ons dat Aristoteles die verschillende activiteiten aanduidde met respectievelijk de termen ‘*chrēmatistikē*’, voor die activiteiten die bijdragen aan het voortbestaan van de gemeenschap, en ‘*kapēlikē*’, voor die activiteiten die enkel gericht zijn op het maximaliseren van winst.¹⁶⁵ Hij deelt ons mee dat Aristoteles *kapēlikē* zelfs gevaarlijk achtte voor het voortbestaan van de samenleving omdat ze de solidariteitsgevoelens tussen de leden van de

---

¹⁶⁴ Polanyi, “Aristotle Discovers the Economy,” 82.

¹⁶⁵ Ibid., 91-92.

groep, die Aristoteles ‘*philia*’ noemt, dreigden te ondergraven.¹⁶⁶ Volgens Polanyi’s lezing zijn het markten en het winst maximaliserend gedrag die door Aristoteles als onnatuurlijke beschouwd worden. Het zijn geen natuurlijke of spontane uitvloeisels van de menselijke natuur of menselijke conditie, zoals de formele economen en economisch liberalen ons willen laten geloven. Immers alles wat de *philia* bedreigt, bedreigt het voortbestaan van de samenleving en het helpen voortbestaan van de groep is wat voor de mens natuurlijk en rationeel is aangezien zijn eigen bestaan er van afhangt. Polanyi lijkt het eens te zijn met Aristoteles wanneer hij in *GT* stelt dat:

The true criticism of market society is not that it was based on economics— in a sense, every and any society must be based on it— but that its economy was based on self-interest. Such an organization of economic life is entirely unnatural, in the strictly empirical sense of *exceptional*.¹⁶⁷

Geheel in de lijn van Aristoteles is volgens Polanyi de mens in eerste instantie een sociaal en politiek wezen, een *zoön politikon*. Hij stelt dat doorheen de geschiedenis “the changelessness of man as a social being” een constante is.¹⁶⁸ De mens is een sociaal wezen en zijn natuurlijke manier om zichzelf in leven te houden is door zichzelf in groepen te organiseren. Zijn lot is dus onvermijdelijk vervlochten met dat van de groep: de groep helpen voortbestaan is zichzelf helpen voortbestaan. De markteconomie is dus in strijd met wat Polanyi “the reality of society” noemt, waarmee hij doelt op “the truth that because society is real, man must ultimately submit to it”.¹⁶⁹ Dit is waarlijk de menselijke conditie. De menselijke conditie is niet dat hij in een wereld van materiële schaarste leeft maar wel dat hij als soort enkel in groep kan overleven en bestaan. De markteconomie probeert deze realiteit te ontkennen door te trachten *zoön politikon* te transformeren tot *homo economicus*. In plaats van te erkennen dat elke mens voor zijn bestaan afhankelijk is van de groep en daardoor ook een verantwoordelijkheid draagt ten op zichte van de groep, wordt de mens omgevormd tot een wezen dat gericht is op de maximalisering van de eigen behoeftebevrediging. De markteconomie is in staat dit te bewerkstelligen door de mens zijn afhankelijkheid en verantwoordelijkheid ten op zichte van zijn medemensen toe te dekken, door de relatie van mens tot mens te mediëren via het prijsmechanisme:¹⁷⁰

---

¹⁶⁶ Polanyi, “Aristotle Discovers the Economy,” 82.

¹⁶⁷ Polanyi, *The Great Transformation*, 257.

¹⁶⁸ *Ibid.*, 48.

¹⁶⁹ *Ibid.*, 133.

¹⁷⁰ Zie ook 3.4.1.

Human relationships become indirect; instead of immediate co-operation there is indirect co-operation by the medium of the exchange of commodities. The reality of relationships persists; the producers continue to produce for one another. But this relationship is hidden behind the exchange of goods; it is impersonal; it expresses itself in the objective guise of the exchange value of commodities; it is objective, thing-like.¹⁷¹

De ander is in eerste instantie een middel tot het maximaliseren van de eigen behoeftebevrediging in de vorm van een koper van mijn handelswaar of als een verkoper van zijn handelswaar. De ander, en de samenleving als geheel, als voorwaarde voor mijn voortbestaan worden daardoor onzichtbaar:

Vision was limited by the market which 'fragmentated' [sic] life into the producers' sector that ended when his product reached the market, and the sector of the consumer for whom all goods sprang from the market. The one derived his income 'freely' from the market, the other spent it 'freely' there. *Society as a whole remained invisible* [eigen cursivering].¹⁷²

Het prijsmechanisme vervangt in de markteconomie op die manier ons besef van afhankelijkheid van en verantwoordelijkheid voor de samenleving (*philia*) door een streven naar maximale behoeftebevrediging. In een tekst getiteld 'Über die Freiheit' illustreert Polanyi dit punt via een gedachtenexperiment van Chateaubriand. Chateaubriand vraagt ons voor te stellen dat we ons in een situatie bevinden waarin we door op een knop te drukken al onze wensen zullen vervuld zien. Er is echter de consequentie dat vierhonderdmiljoen mensen zouden sterven in het verre China. Polanyi besluit: "Dieses skurrile Philosophem bietet uns das wahre Sinnbild jener Lage, in welcher sich selbst der beste Mensch seinen Mitbürgern gegenüber heute befindet."¹⁷³ Net zoals de gevolgen van onze acties op onze medemensen in Chateaubriands gedachtenexperiment onzichtbaar worden door de gigantisch afstand die gecreëerd wordt tussen het handelen en de gevolgen van dat handelen, zo maakt ook het prijsmechanisme de gevolgen van ons handelen onzichtbaar waardoor we schijnbaar zonder consequenties onze marktvrijheden kunnen nastreven. Chateaubriands gedachtenexperiment is gedeeltelijk realiteit geworden. In het Westen kunnen we onze consumentenvrijheid uitleven, we hebben keuze uit een oneindige hoeveelheid producten, aan zo een laag mogelijke prijzen, maar vaak blijft de sociale en ecologische kost hiervan onzichtbaar. Men denkt aan het fenomeen van *sweatshops* in lage loonlanden en de ecologische kost van producten zoals palmolie.

---

¹⁷¹ Polanyi, "The Essence of Fascism," 375.

¹⁷² Polanyi, *The Great Transformation*, 266.

¹⁷³ Karl Polanyi, "Über die Freiheit".

Het probleem is niet dat we afhankelijk zijn van en verantwoordelijk zijn voor de samenleving maar wel dat in de markteconomie onze verantwoordelijkheid en afhankelijkheid op een dergelijke manier gemedieerd wordt dat ze onzichtbaar voor ons worden.¹⁷⁴ In de markteconomie is er dus een contradictie tussen enerzijds *the reality of society* en anderzijds ons gebrek aan bewustzijn van die realiteit en het gedrag dat daaruit voortvloeit. Terwijl we afhankelijk blijven van en verantwoordelijk blijven voor de samenleving (want *the reality of society* is onoverkomelijk), handelen we niet meer om haar te helpen voortbestaan. De ander is niet langer deel van de groep waarvan ons wederzijds overleven afhangt maar is slechts een middel tot het maximaliseren van de eigen behoeftebevrediging, hetzij als producent van een handelswaar die ik koop (vaak in de vorm van directe of indirecte arbeid), hetzij als consument van de handelswaar die ik verkoop. Mijn handelingen houden niet langer rekening met de gevolgen die ze voor de ander hebben. Dit dreigt uiteindelijk de *philia* te vernietigen. Op zijn beurt leidt dit dan tot desintegratie van de groep en de desintegratie van de groep leidt tot het einde van de mens. Uiteindelijk is de markteconomie in strijd met de essentie van de mens als *zoön politikon*. Zoals Lacher opmerkt is de fundamentele contradictie die in het hart van het kapitalisme besloten ligt dus geen contradictie binnen de economie maar “a social and cultural contradiction between the disembedded market and the conditions which make society, and social relations between

---

¹⁷⁴ Belangrijk, maar waar geen plaats meer voor is in de hoofdttekst, is dat zelfs al zouden we willen handelen naar onze *philia*, de institutionele structuur van de markteconomie maakt dat volgens Polanyi onmogelijk (het punt blijft natuurlijk hetzelfde; de markt maakt onze *philia* onmogelijk en vervangt het door een streven naar eigenbelang). Zoals Polanyi stelt in zijn tekst ‘Community and Society’: “The cash nexus is a means of estrangement. The market acts like an invisible boundary isolating all individuals in their day to day activities, as producers and consumers. They produce for the market, they are supplied from the market. Beyond it they cannot reach, however eagerly, they may wish to serve their fellows. Any attempt to be helpful on their parts is instantly frustrated by the market mechanism. Giving your goods away at less than the market price will benefit somebody for a short time, but it would also drive your neighbour out of business, and financially ruin your own, with consequent loss of employment for those dependent on your factory or enterprise. Doing more than your due as a working man will make the conditions of work for your comrades worse. By refusing to spend on luxuries you will be throwing some people out of work, by refusing to save you will be doing the same to others. As long as you follow the rules of the market, buying at the lowest and selling at the highest price whatever you happen to be dealing, you are comparatively save. The damage you are doing to your fellows in order to serve your own interests is, then, unavoidable. The more completely, therefore one discards the idea of serving one’s fellows, the more successfully one can reduce one’s responsibility for harm done to others. Under such a system, human beings are not allowed to be good, even though they may wish to be.” Zie: Karl Polanyi, “Community and Society,”

human beings possible”.¹⁷⁵ We zouden kunnen stellen dat een markteconomie incompatibel is met het idee van een samenleving tout court.

5.2.2 De sociale en ecologische desintegratie van de samenleving

De markteconomie leidt tot de “demolition of society”.¹⁷⁶ Deze vernietiging heeft zowel een ecologische als een sociale component. Sociaal gaat het om de vernietiging van de relatie van mens tot mens. Een groep mensen die enkel gericht is op de maximalisering van de eigen behoeftebevrediging kan men geen samenleving in de echt zin meer noemen. Die zal snel uit elkaar vallen. Daardoor wordt de mens op zichzelf teruggeworpen. Vandaar dat Polanyi stelt dat de commodificatie van arbeid zowel leidt tot de vernietiging van de fysieke als “psychological, and moral entity ‘man’ attached to that tag”.¹⁷⁷ De mens is fysiek afhankelijk van de groep en de vernietiging van de groep bedreigt uiteindelijk het fysieke bestaan van mens. De mens kan ook geen mens meer zijn als hij niet meer in een groep leeft, dit is in strijd met zijn essentie. Het is uiteindelijk het morele verval die tot zijn fysieke vernietiging leidt. Polanyi legt daarom ook sterk de nadruk op het belang van de bescherming door ingewortelde sociale structuren: “Robbed of the protective covering of cultural institutions, human beings would perish from the effects of social exposure; they would die as the victims of acute social dislocation through vice, perversion, crime, and starvation.”¹⁷⁸ Zoals Lacher en Clark stellen is het de crisis in deze sociale instituties die de mens al sociaal wezen ontwrichten, dit leidt tot weerstand. Het is deze weerstand die leidt tot een economisch crisis. Culturele crisis leidt tot economisch crisis en niet visa versa.¹⁷⁹

We zouden kunnen zeggen dat Polanyis claim diametraal staat tegenover Mandevilles idee in *The Fable of the Bees* dat publieke ondeugden zoals hebzucht tot maatschappelijk gunstige uitkomsten leiden, en tegenover Smiths befaamde statement uit *The Wealth of Nations* dat “[i]t is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest”.¹⁸⁰ Een samenleving die niet meer geleid

---

¹⁷⁵ Lacher, “The Politics of the Market,” 315.

¹⁷⁶ Polanyi, *The Great Transformation*, 76.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Ibid.

¹⁷⁹ Lacher, “The Politics of the Market,” 318; Clark, “Reclaiming Karl Polanyi,” 75.

¹⁸⁰ Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Oxford: Oxford University Press, 1979), 27.

wordt door de welwillendheid ten op zichte van onze medemens maar enkel door blind eigenbelang leidt uiteindelijk tot de sociale desintegratie van de samenleving.

De vernietiging van natuurlijke substantie weerspiegelt die van de vernietiging van menselijke substantie. Net zoals mijn medemens niet langer verschijnt als een noodzakelijke voorwaarde voor mijn eigen voortbestaan, zo wordt de natuurlijke omgeving ook niet langer aanzien als een noodzakelijke voorwaarde voor dit voortbestaan. In de markteconomie is de natuur, zoals mijn medemens, slechts handelswaar die dient tot maximalisering van mijn eigen behoeftebevrediging. Mijn besef van mijn afhankelijkheid van de natuur en van mijn medemens wordt via de mediatie van het prijsmechanisme wederom onzichtbaar gemaakt. Mijn gedrag en dat van mijn medemens wordt dan niet gestuurd door een besef van afhankelijkheid en verantwoordelijkheid maar door een streven naar maximalisatie van de persoonlijke behoeftebevrediging. Vanuit de markteconomie kan geen verantwoord gedrag ten op zichte van mijn medemens, noch ten opzichte van de natuur worden verwacht, terwijl beiden wel de noodzakelijke voorwaarden voor mijn eigen bestaan vormen. Dit toont eigenlijk de nauwe band tussen enerzijds de verhouding tussen de mens en zijn medemens en anderzijds tussen de mens zijn verhouding tot de natuur. We komen hier dus eigenlijk in de buurt van Bookchins sociale ecologie waarin geclaimd wordt dat “nearly all our present ecological problems arise from deep-seated social problems”, en dat dus “our present ecological problems cannot be clearly understood, much less resolved, without resolutely dealing with problems within society.”¹⁸¹

Het ecologische vraagstuk is een sociaal vraagstuk. In het denken van Polanyi komt dat duidelijke naar voor. De substantieve betekenis van de economie begint dan ook met de erkenning dat de mens voor zijn overleven van zowel zijn natuurlijke als sociale omgeving afhankelijk is. De samenleving heeft zowel een ecologische als een sociale component, vandaar dat de commodificatie van die twee componenten het breekpunt van het kapitalisme vormen. Polanyi erkent ook dat de ecologische en sociale substantie nauw met elkaar verweven zijn, zo schrijft hij in *GT*:

What we call land is an element of nature inextricable interwoven with man's institutions. To isolate it and form a market for it was perhaps the weirdest of all undertakings of our ancestors. Traditionally, land and labor are not separated; labor forms part of life, land remains part of nature, life and nature form an

---

¹⁸¹ Murray Bookchin, “What is Social Ecology?” in *Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology, Third Edition*, red. Michael Zimmerman (New Jersey: Prentice Hall, 2001), 436.

articulate whole. Land is thus tied up with the organizations of kinship, neighborhood, craft, and creed—with tribe and temple, village, guild, and church.¹⁸²

Lid zijn van een samenleving heeft dus zowel een sociale als ecologische component. Lid zijn van samenleving vereist dus verantwoordelijk gedrag ten opzichte van zowel mijn medemens als de natuur, met wie en waarmee, mijn lot onlosmakelijk verbonden is. Volgens Polanyi rebelleert de mens tegen de stand van zaken die markteconomie creëert omdat ze in strijd is met zijn essentie als *zoön politikon*: “the true nature of man rebels against Capitalism [sic]. Human relationships are the reality of society. In Spite of the division of labour. They must be immediate, i.e. personal.”¹⁸³ Dit vormt de basis van de protectionistische tegenbeweging.

5.3 *De valse vrijheid van de markt en de ware vrijheid van de democratie*

5.3.1 De slavernij van de markt

De markteconomie maakt onze afhankelijkheid en verantwoordelijkheid onzichtbaar maar ze heft ze echter niet op. Onze onafhankelijkheid en onverantwoordelijkheid is slechts een illusie. Zoals Polanyi stelt:

The independent individual of liberal capitalism is independent only because he is unconscious of his dependence; yet he is unconscious of it only for the lack of merely sensibility, which allows him to disregard the social effects of his individual acts and omissions.¹⁸⁴

Eveneens is de vrijheid van de liberaal in een markteconomie, gedefinieerd door Hayek als “[t]he state in which a man is not subject to coercion by the arbitrary will of another or others”¹⁸⁵, slechts illusoir. Dergelijke dwang is volgens Hayek slecht omdat het “eliminates an individual as a thinking and valuing person and makes him a bare tool in the achievement of the ends of another”.¹⁸⁶ Uiteindelijk is de creatie van economische waarde via het prijsmechanisme niets anders dan een vorm van arbitraire machtsuitoefening van de ander op mij en van mij op de ander. Want, zoals we zagen, is het prijsmechanisme uiteindelijk niets anders dan het aggregaat van onze waardeoordelen met betrekking tot de mate waarin

---

¹⁸² Polanyi, *The Great Transformation*, 187.

¹⁸³ Polanyi, “The Essence of Fascism,” 375.

¹⁸⁴ Polanyi, “Community and Society”

¹⁸⁵ Friedrich Hayek, *The Constitution of Liberty* (Chicago: The University of Chicago Press, [1960] 2011), 58.

¹⁸⁶ *Ibid.*, 71.

bepaalde middelen onze behoeften kunnen bevredigen.¹⁸⁷ Het prijsmechanisme is niets anders dan een verdinglijking van onze verlangens. Het is zijn ook deze verdinglijkte verlangens die gaan bepalen hoe onze arbeid dient aangewend te worden. Zoals Polanyi stelt: “Wie geblendete Sklaven tasten wir unser Schicksal an den Marktpreisen ab, die doch letzten Endes nichts anderes sind als unserem Bewusstsein entfremdete Teile unserer Selbs.”¹⁸⁸ Mijn waarde ten opzichte van de ander en zijn waarde ten opzichte van mij wordt gemeten in een ruilwaarde en die ruilwaarde is niets anders dan de uitdrukking van de mate waarin hij in staat is om mijn en ik staat ben om zijn behoeften te bevredigen. Zo creëert het prijsmechanisme net het kwaad dat Hayek via de markt hoopt te kunnen vermijden. In een markteconomie wordt de ander net primair een middel voor het realiseren van mijn eigen doelen omdat hij door het prijsmechanisme onzichtbaar wordt. Uiteindelijk ontsnapt de mens ook in de markteconomie niet aan zijn onderwerping aan de samenleving:

Power and value are inherent in society; political and economic coercion belong to any and every form of human co-operation. It is part of the ineluctable alternative of human existence that we can choose only between different kinds of power, and different uses to which to put it, but we cannot choose not to originate power or not to influence its use has been created.¹⁸⁹

Immers economische waarde verduidelijkt Polanyi in *GT*:

ensures the usefulness of the goods produced; it must exist prior to the decision to produce them; it is a seal set on the division of labor. Its source is human wants and scarcity—and how could we be expected not to desire one thing more than another? Any opinion or desire will make us participants in the creation of power and in the constituting of economic value. No freedom to do otherwise is conceivable.¹⁹⁰

Economische waarde is dus slechts een andere vorm van machtsuitoefening, die in de markeconomie alomtegenwoordig is. Macht is volgens Polanyi een onvermijdelijke en noodzakelijk realiteit omdat de mens een *zoön politikon* is. Zonder een samenleving kan de mens niet bestaan en zonder macht kan de samenleving niet bestaan. Macht is nodig om het voortbestaan van de samenleving – en dus ook die van de mens – te verzekeren: “The function of power is to ensure that measure of conformity which is needed for the survival of the group”.¹⁹¹ De mens ontsnapt dus niet aan macht. Hij kan zich er niet aan onttrekken. De verhouding van de mens ten op zichte van de macht is echter dubbel: enerzijds oefent hij

---

¹⁸⁷ Zie 3.2.1.

¹⁸⁸ Polanyi, “Über die Freiheit”.

¹⁸⁹ Polanyi, “Community and Society”.

¹⁹⁰ Polanyi, *The Great Transformation* 277.

¹⁹¹ Ibid.

onvermijdelijk zelf macht uit en anderzijds kan hij ook niet ontsnappen aan de macht die over hem wordt uitgeoefend.¹⁹² Laten we stellen dat er een actieve en een passieve pool is aan macht. De passieve pool is de mens die macht moet ondergaan, de actieve pool is de mens die macht uitoefent. De liberale definitie van vrijheid vertrekt vanuit de passieve pool van macht; vrijheid wordt in de eerste plaats dan ook begrepen als een afwezigheid van macht. Maar net omdat macht onvermijdelijk is kunnen we vrijheid niet vinden in de passieve pool. Vrijheid moeten we daarentegen zoeken in de actieve pool. Vrijheid vinden we in de uitoefening van macht, in haar aanwezigheid en niet in haar afwezigheid. Vanuit deze positieve pool gezien ben ik vrij wanneer ik in staat ben handelingen te stellen waarvan ik kan claimen dat ze de mijne zijn. Ik moet mijn handelingen kunnen beschouwen als een gevolg van de uitoefening van mijn eigen macht. Ik moet dus in staat zijn mijn handelingen te erkennen als mijn eigen handelingen, als handelingen waarvoor ik dus *verantwoordelijk* ben. Ik ben pas vrij als ik verantwoordelijkheid kan opnemen voor de daden die ik stel en de verantwoordelijkheid niet kan afschuiven op iets of iemand anders. Polanyi stelt dan ook: “He who obeys a law which he has himself ordained is free.[...] in following the rules of our personality we have responsibly established, we are free.”¹⁹³ Onvrijheid is dan een toestand waarin ik geen

---

¹⁹² Dit is iets dat impliciet in Polanyis redenering aanwezig is. Hier zijn vooral fragmenten geciteerd die gaan over de actieve pool in de verhouding tussen mens en macht, maar in ‘Über die Freiheit’ gaat Polanyi ook uitgebreid in op de passieve pool en beschrijft daarbij de constructieve rol van die passieve pool in het vormen van ons als persoon. Volgens mij is Polanyi in zijn denken over macht iets op het spoor dat Foucault mooi onder woorden heeft weten te brengen: “Power must, I think, be analysed as something that circulates, or rather as something that functions only when it is part of a chain. It is never localized here or there, it is never in the hands of some, and it is never appropriated in the way that wealth or other commodities can be appropriated. Power functions. Power is exercised through networks, and individuals do not simply circulate in those networks; they are in position to both submit and exercise this power. They are never the inert or consenting targets of power; they are always its relays. In other words, power passes through individuals. It is not applied to them. In actual fact, one of the effects of power is that it allows bodies, gestures, discourses and desires to be identified and constituted as something individual. The individual is not, in other words, power’s opposite number; the individual is one of power’s first effects. The individual is in fact a power-effect, and at the same time, and to the extent that he is a power-effect, the individual is a relay: power passes through individuals it constituted.” Zie: Michel Foucault, *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France 1975-76*, vert. David Macey (New York: Picador, 2003), 29-30.

¹⁹³ Karl Polanyi, “Jean Jacques Rousseau: Or is a Free Society Possible?” ongepubliceerde tekst, 1943 geraadpleegd op 3 augustus, 2017, <http://kpolanyi.scoolaid.net:8080/xmlui/handle/10694/674>. Zie ook in ‘Über die Freiheit’: “Denn frei sein heißt: Meinem und nur meinem Gewissen Rechenschaft schulden. Die Verantwortung vor mir selber – das ist der Stoff, in welchem sich die Freiheit verwirklicht. Meine

verantwoordelijkheid kan opnemen voor mijn daden en bijgevolg niet kan stellen dat ze de mijne zijn. Gezien het sociale karakter van macht is deze vrijheid in eerste instantie dan ook relationeel van aard, “freedom through society”.¹⁹⁴ Polanyis vrijheid is in eerste instantie dan ook ‘*gesellschaftlichen Freiheit*’:

Der wahre Begriff der gesellschaftlichen Freiheit gründet sich auf das reale Verhältnis des Menschen zum Menschen. Er zwingt uns diese Forderung durch die doppelte Erkenntnis auf, dass *es einerseits kein menschliches Verhalten gibt, das ganz ohne gesellschaftliche Folgen wäre, und dass es andererseits in der Gesellschaft kein Seiendes, keine Macht, kein Gebilde und kein Gesetz gibt und geben kann, das nicht irgendwie auf dem Verhalten der einzelnen Menschen beruhen würde*. Für den Sozialisten heißt ‚in Freiheit handeln‘: im Bewusstsein der Tatsache handeln, dass wir die Verantwortung für unseren Anteil an den gegenseitigen Beziehungen der Menschen zueinander – außerhalb welcher es keine gesellschaftliche Wirklichkeit gibt –, *dass wir dieses Verantwortung zu tragen haben*.¹⁹⁵

Om vrij te worden moeten we dus streven naar een situatie waarin we maximaal in staat zijn om verantwoordelijkheid op te nemen voor de daden die we stellen en ze bijgevolg kunnen herkennen als onze eigen daden. In de markteconomie is dit niet het geval en wel op twee manieren. Die twee manieren hangen samen met het dubbel inzicht van de *gesellschaftlichen Freiheit* waar Polanyi het in bovenstaand citaat over heeft.

Vooreerst wordt op het niveau van het individu onze verantwoordelijkheid ten op zichte van de ander onzichtbaar gemaakt. Volgens Polanyi zitten we in een situatie zoals de man in Chateaubriands gedachtenexperiment. De gevolgen van onze daden worden onzichtbaar. We zien de sociale uitbuiting en ecologische destructie die volgen uit ons consumentenvrijheid niet.¹⁹⁶ We zijn daardoor niet meer in staat om onze handelingen als onze handelingen te erkennen en te stellen dat we ze zelf gewild hebben.

Persönlichkeit bewährt sich, indem sie die Verantwortlichkeiten, die an sie herantreten, selbst abwägt. Kein anderes Subjekt kann und darf diese Entscheidung mir vorenthalten.” Zie: Polanyi, “Über die Freiheit”

¹⁹⁴ Polanyi, “Jean Jacques Rousseau”.

¹⁹⁵ Het citaat gaat verder: “Frei sein heißt her darum nicht mehr, wie in der typischen Ideologie des Bürgers frei von Pflicht und Verantwortung sein, sondern frei *durch* Pflicht und Verantwortung sein. Es ist nicht die Freiheit des von der Wahl enthobenen, sondern die des Wählenden, nicht die der Entlastung, sondern die der Selbstbelastung, mithin nicht eine Form des Sichloslassens von der Gesellschaft überhaupt, sondern die Grundform des gesellschaftlichen Verbundenseins, nicht jener Punkt, an dem die Solidarität mit den anderen aufhört, sondern jener, in welchem wir die unabwältbare Verantwortung des gesellschaftlichen Seins auf uns nehmen” Zie: Polanyi, “Über die Freiheit”.

¹⁹⁶ Of zoals Polanyi het nog eens mooi in *GT verwoordt*: “Any decent individual [in een marktsamenleving] could imagine himself free from all responsibility for acts of compulsion on the part of a state which he,

Ten tweede maakt kapitalisme ons ook onvrij op het collectieve niveau. Zoals we zagen in 3.4, krijgen we in het kapitalisme een toestand van vervreemding waarbij we onze instituties niet meer herkennen als menselijke relaties maar zien als quasi natuurkrachten. Onze creaties heersen over ons in plaats van wij over hen. Om *gesellschaftlichen Freiheit* te bereiken moeten we er dan ook naar streven om onze instituties terug te brengen tot de relatie van mens tot mens. Zo dat we ze ook als zodanig kunnen herkennen in plaats van dat we ze als objectieve gegevens beschouwen, en er bijgevolg verantwoordelijkheid voor kunnen nemen.

De poging van de liberaal om vrijheid in de markt te realiseren is misleidend omdat ze tracht *the reality of society* te omzeilen in plaats van ze te erkennen. Hierdoor realiseert de liberaal net onvrijheid in zowel de liberale betekenis van vrijheid als in Polanyis betekenis van *gesellschaftlichen Freiheit*. In plaats dat de mens vrij is van arbitraire machtsuitoefening is die net alomtegenwoordig (ontkenning van de liberale vrijheid) en daarenboven manifesteert de macht zich ook op zo een manier dat ze volledig aan onze controle ontsnapt (ontkenning van *gesellschaftlichen Freiheit*). Uiteindelijk is het volgens Polanyi dan ook de “false direction to our ideals” vanwege de liberale economie die ons naar fascisme voert:

“Freedom's utter frustration in fascism is, indeed, the inevitable result of the liberal philosophy, which claims that power and compulsion are evil, that freedom demands their absence from a human community.”¹⁹⁷

5.3.2 Übersicht en functionele democratie

Voor de realisatie van *gesellschaftlichen Freiheit* zijn er twee vereisten die nauw samenhangen. Ten eerste moeten we in staat zijn om de gevolgen van ons handelen op anderen te kunnen inschatten, ten tweede mogen instituties niet langer aan ons verschijnen alsof ze een eigen realiteit zijn los van ons. Ze moeten weer herleid worden tot relaties van persoon tot persoon. Alleen zo kunnen we in alle vrijheid verantwoordelijkheid dragen. In het kapitalisme is aan geen van beide voldaan. Het grote probleem met het kapitalisme is dat het onze medemensen en de samenleving als geheel onzichtbaar maakt en in de plaats een

---

personally, rejected; or for economic suffering in society from which he, personally, had not benefited. He was "paying his way," was "in nobody's debt," and was unentangled [sic] in the evil of power and economic value. His lack of responsibility for them seemed so evident that he denied their reality in the name of his freedom.”

Zie: Karl Polanyi, *The Great Transformation*, 266.

¹⁹⁷ Polanyi, *The Great Transformation*, 266-267.

verdinglijkte wereld plaatst die ons controleert en waar wij de macht over verliezen. Het grote kwaad van het kapitalisme is dus dat ze *ondoorzichtig* is. Het is door haar ondoorzichtigheid dat we niet in staat zijn om de gevolgen van ons handelen te kennen en dat we niet meer in staat zijn onze instituties te herkennen als menselijke relaties. We moeten echter naar en toestand streven waarin de samenleving zo doorzichtig mogelijk is, waardoor de relatie van mens tot mens zo wordt als in een familie. Direct en ongedeelde:

Die höchste Stufe der gesellschaftlichen Freiheit werden wir aber erst erklommen haben, wenn die gesellschaftlichen Beziehungen der Menschen zueinander klar und durchsichtig sein werden, wie sie es in einer Familie oder in einer kommunistischen Gemeinde tatsächlich sind.¹⁹⁸

Deze perfect transparante toestand is Polanyi's democratisch ideaal van *The Brotherhood of Man*.¹⁹⁹ Volgens Polanyi kunnen we dan pas ten volste mens zijn.²⁰⁰ De vraag naar hoe we die doorzichtigheid, of dat *overzicht*, in een complexe samenleving kunnen creëren noemt Polanyi het '*Übersichtproblem*': "it is an objective of socialism to replace the blind laws of the capitalist economic order by conscious basically transparent economic arrangements."²⁰¹ Polanyi onderscheidt twee vormen van overzicht: extern en innerlijk overzicht. Extern overzicht heeft betrekking op de tastbare, materiële en meetbare zaken zoals grondstoffen, fabrieken, mijnen, grond, de productiemiddelen dus. Innerlijk overzicht daarentegen is zoals

---

¹⁹⁸ Het citaat gaat verder: "Die Rückwirkungen unserer Lebensregungen auf das Leben aller anderen und im Wege dieser auf unser eigenes unmittelbar verfolgen zu können, um auf Grund dieser Erkenntnisse die Verantwortung für die sozialen Auswirkungen unseres Daseins tragen zu können – das ist das letzte Wort der sozialen Freiheit. Unseren eigenen Anteil an den sozialen Problemen mit uns selbst auszumachen, den Ausgleich zwischen Wirkung und Gegenwirkung in uns selbst zu treffen und der unvermeidliche moralische Saldo des gesellschaftlichen Seins frei auf uns zu nehmen und heroisch oder demütig, jedenfalls aber bewusst zu tragen, das ist das meiste, was wir Menschen erhoffen können. Keiner scheinbar objektiven Macht außer uns darf dann allerdings mehr eine Verantwortung aufgeladen werden. Es gibt keinen Staat, keinen Markt, keine Behörde und kein Amt mehr, dem wir die Schuld an menschlicher Mühe, gegenseitiger Abhängigkeit, Bedürfnisbeschränkung oder gemeinsamem Unglück aufbürden können. Allein stehen wir Menschen nicht nur der Natur, sondern auch einander gegenüber. Und nicht nur unsere Wechselwirkung mit der Natur, die Wirtschaft, sondern alles gesellschaftliche Leben wird so durchsichtig, dass wir in allem und jedem die Wahl haben, zu tun oder zu lassen – in dem Bewusstsein, damit zwischen zwei scharf umrissenen, nicht abwälzbaren, endgültigen Verantwortungen gewählt zu haben. Zie: Polanyi, "Über die Freiheit".

¹⁹⁹ Zie 4.4.

²⁰⁰ Zo stelt hij bijvoorbeeld in 'Community and Society': "[P]ersonality only begins where recognized debts are discharged." Zie: Polanyi, "Community and Society".

²⁰¹ Karl Polanyi, "Some Reflections Concerning Our Theory and Practice," vert. Kari Polanyi-Levitt, *Cahiers Monnaie et Financement*, 22 (1994): 127.

een persoon een eigen overzicht heeft over zijn eigen gevoelens en gedachten. Innerlijk overzicht hebben van de maatschappij veronderstelt dan ook empathie, het veronderstelt dat we ons kunnen verplaatsen in de situatie van de ander:

The needs and efforts of the another human being would be comprehensible to us only if we could imagine ourselves in the situation of another person, feel and live his needs, his pain and effort, enter into his inner self.²⁰²

Extern overzicht vinden we ook in het kapitalisme en bijvoorbeeld in een centraal geleide economie.²⁰³ Een hedendaagse staat die bijvoorbeeld haar begroting maakt op basis van de inkomsten en uitgaven is een vorm van extern overzicht. Of een bedrijf dat zijn uitgaven en inkomsten nagaat en kijkt hoe het die uitgaven kan beperken en zijn inkomsten kan verhogen. Deze vorm van overzicht is niet die naar waar we op zoek zijn, ze maakt de samenleving niet transparanter. De relatie van mens tot mens blijft verborgen in abstracte begrippen zoals inkomsten en uitgaven.

Er blijven volgens Polanyi in een dergelijke vorm van overzicht twee zaken voor ons verborgen, namelijk de ‘*Arbeitsleid*’ en de noden. Onder *Arbeitsleid* verstaat Polanyi de menselijke tol die betaald moet worden bij het produceren van een goed. Het gevaar, de inspanning, de vermoeidheid die de arbeid vergt.²⁰⁴ Dat is iets wat net in het kapitalisme verborgen blijft. Het kapitalisme is niet in staat de sociale kost te vatten. Het geeft alleen een ruilwaarde, een materiële kost, die een verdinglijking is van onze verlangens. Het kapitalisme blijft dus blind voor de sociale dimensie. De prijs die we betalen heeft niets met de geleverde inspanning te maken.

Noden blijven volgens Polanyi eveneens onzichtbaar in het kapitalisme. Het kapitalisme is enkel gericht op ‘technische productiviteit’. Daarmee bedoelt hij dat het kapitalisme enkel tracht zoveel mogelijk output te creëren met zo weinig mogelijk kosten en middelen. Of de producten en diensten die het produceert sociaal gezien ook gewenst zijn is weliswaar een andere vraag. Kapitalisme bekijkt productiviteit enkel vanuit een winstoogmerk, dat gebaseerd is op de vraag van een individuele consument en niet op die van de sociale mens. Het gaat hier om individuele waardeoordelen en niet om sociale waardeoordelen, stelt

---

²⁰² Ibid., 129.

²⁰³ Voor Polanyi dus het afschaffen van privébezit niet genoeg om ons van onze vervreemde toestand te bevrijden. Een centrale planeconomie kan ons even onvrij maken als het kapitalisme.

²⁰⁴ Polanyi, “Some Reflections Concerning Our Theory and Practice,” 130.

Polanyi.²⁰⁵ Waardeoordelen die gevormd worden door de mens als *homo economicus* en niet als *zoön politikon*. Deze waardeoordelen getuigen dan ook niet van een verantwoordelijk gedrag ten op zichte van de gemeenschap maar alleen van een streven naar maximale behoeftebevrediging. Kapitalisme streeft niet naar wat Polanyi ‘sociale productiviteit’ noemt – producten en diensten die een maatschappelijke waarde hebben. Polanyi stelt dan ook: “The production thus brought into existence when higher values are excluded in turn undermines the morality of needs and leads them astray by artificially stimulating false needs and distorting the healthy sense of the hierarchy of needs.”²⁰⁶ Men denkt bijvoorbeeld aan het fenomeen van gentrificatie waarbij gerenoveerde woningen in arme wijken er voor zorgen dat rijkere burgers aangetrokken worden waardoor de woningen in die wijk voor de arme burgers onbetaalbaar worden.

Wat we dus nodig hebben is innerlijk overzicht. Door innerlijk overzicht kunnen de echte noden van de valse onderscheden worden en kan rekening gehouden worden met de *Arbeitsleid*, die onvermijdelijk met het productieproces gepaard gaat. Maar dat kan alleen maar als we de relatie van mens tot mens weer direct maken en dat kan maar via een radicaliseren van de democratie:

Roughly the sociological content of socialism is the fuller realisation of the dependence of the whole upon individual will and purpose – and a corresponding increase of responsibility of the individual for his share in the whole. [...] intensive Democracy in small circles, education for leadership, are the characteristics of a type of organisation which aims at making society an increasingly plastic medium of the conscious and immediate relationships of persons²⁰⁷

In zijn bijdragen aan het debat rond *Sozialistische Wirtschaftsrechnung* heeft Polanyi een dergelijke radicale democratie proberen uit te werken; hij noemde dit ‘functionele democratie’.²⁰⁸ Functioneel omdat de samenleving in drie functionele eenheden verdeeld wordt die democratisch bestuurd worden: de commune, de producentenvereniging en de consumentenvereniging. De commune is de eigenaar van de productiemiddelen en vertegenwoordigt de gemeenschap als geheel. De producentorganisatie, die vakbonden en werkraden omvat, beheert het dagdagelijkse gebruik van de productiemiddelen. Ten slotte is

---

²⁰⁵ Karl Polanyi, “Socialist Accounting,” vert. Joahanna Bockman et al., *Theory and Society* 45 (2016): 404-405.

²⁰⁶ Ibid., 405.

²⁰⁷ Polanyi, “The Essence of Fascism,” 392-393.

²⁰⁸ Zie voor een bespreking: Dale, *Karl Polanyi*, 24-28; Joahanna Bockman, “Socialism and the Embedded economy,” *Theory and Society* 45 (2016): 390-392.

er de consumentenorganisatie, die de belangen van de consument behartigt. Het is echter belangrijk te beseffen, zoals Johanna Bockman opmerkt, dat deze eenheden geen verschillende groepen vertegenwoordigen maar wel de verschillende maatschappelijke rollen van alle leden van de groep.²⁰⁹ Op die manier kunnen prijzen democratisch bepaald worden, rekening houdend met de *Arbeitsleid*. Sociale productiviteit kan gemaximaliseerd omdat de noden vastgesteld worden via sociale waardeoordelen, die economische waarde democratisch bepalen. Op die manier kan innerlijk overzicht gemaximaliseerd worden. De sociale structuren worden herleid tot directe relaties van mens tot mens en op die manier kan de mens terug verantwoordelijkheid opnemen voor zijn daden en haar gevolgen, en bijgevolg ook vrij worden.

Er moet echter wel opgemerkt worden, zoals Thomasberger stelt, dat *gesellschaftlichen Freiheit* een regulatief idee is.²¹⁰ In een complexe samenleving kan ze nooit volledig gerealiseerd worden. Dat erkent Polanyi zelf ook. Desondanks “muss der Sozialist sein gesellschaftliches Ideal an dieser höchsten Zielsetzung messen”.²¹¹

---

²⁰⁹ Johanna Bockman. “Socialism and the Embedded economy,” 392.

²¹⁰ Thomasberger, “Freedom and Responsibility,” 11.

²¹¹ Polanyi, “Über die Freiheit”.

6 CONCLUSIE

We kunnen nu de centrale onderzoeksvraag van deze thesis beantwoorden namelijk: wat is de verhouding tussen vrijheid, vrije markt en democratie in het denken van Karl Polanyi?

Laten we de verschillende verhoudingen tegenover elkaar plaatsen. We beginnen met de verhouding tussen vrije markt en democratie. Volgens Polanyi zijn deze twee onverzoenbaar. Ten eerste omdat beide tegelijk trachten te realiseren uiteindelijk leidt tot een volledig disfunctionele samenleving. Een markteconomie vereist immers een eigen economisch sfeer zonder interferentie. Een democratie zal echter, door middelen te geven aan diegenen die het meest kwetsbaar zijn en door de markteconomie het hardst kunnen getroffen worden, de marktwerking verstoren met een disfunctionele samenleving tot gevolg. De oorzaak van de incompatibiliteit en het disfunctioneren ligt bij de markteconomie (en niet bij de democratie) die een kunstmatig systeem en een liberale utopie is, die uiteindelijk de menselijke samenleving en het ecologisch systeem dreigen te vernietigen.

Democratie en vrije markt zijn nog op een andere manier incompatibel met elkaar.

Democratie is voor Polanyi ook een ideaal: *The Brotherhood of Man* waarin alle individuen gelijkwaardig en vrij zijn. In een markteconomie komt de ander mij vaak niet meer voor als een persoon maar wordt de onderlinge relatie verdinglijkt en via het prijsmechanisme gemedieerd. *The Brotherhood of Man* kan dus niet tot stand komen. *The Brotherhood of Man* is weliswaar een regulatief idee. Er moet maximaal naar gestreefd worden, maar het zal nooit volledig gerealiseerd kunnen worden. De markteconomie bevordert in geen geval de realisatie van dit ideaal.

Dan is er de relatie tussen vrijheid en markteconomie. Volgens Polanyi bewerkstelligt de markteconomie via het mediërende prijsmechanisme dat de relatie van mens tot mens verdinglijkt wordt en dat de mens bijgevolg minder vrij wordt. Vrijheid moet volgens Polanyi in eerste instantie dan ook gezien worden als *gesellschaftlichen Freiheit*. Dit houdt in dat vrijheid erin bestaat verantwoordelijkheid te kunnen opnemen voor de eigen daden. In een markteconomie wordt dit door de verdinglijkte relatie en het gemedieerde prijsmechanisme echter vaak onmogelijk gemaakt. Ook *Gesellschaftlichen Freiheit* kan nooit helemaal gerealiseerd worden en is eveneens een regulatief idee. *Gesellschaftlichen Freiheit* kan het best gerealiseerd worden wanneer het democratische ideaal van *The Brotherhood of Man* zo dicht mogelijk benaderd wordt. Vrijheid bereiken we door te trachten de relatie met de medemens zo direct mogelijk te maken en de samenleving zo transparant mogelijk te maken.

Tot slot is er de verhouding tussen vrijheid en democratie. Zoals gesteld kan vrijheid gemaximaliseerd worden door het streven naar een onmiddellijke en ongemedieerde relatie van mens tot mens. Democratie is dus het middel tot meer vrijheid. Vandaar dat democratie ook zo centraal staat in Polanyi's denken, zoals Thomasberger opmerkt: "Democracy is at the centre of Polanyi's thinking exactly because he looks upon democratic decision-making as the only way to triumph over the reified reality of the market society."²¹² Polanyi heeft zich in het rode Wenen van het interbellum dan ook beziggehouden met het uitwerken van een verdoorgedreven vorm van democratie, die hij 'functionele democratie noemde'. Zoals hij stelt in 'Socialist Accounting': "Humanity will only be free when it understands what it must pay for its ideals."²¹³ Dit kan alleen maar als de mens zijn economie op een democratische manier organiseert in plaats van via een zelfregulerende markt. Dit is een belangrijke boodschap die we in de eenentwintigste eeuw best ter harte nemen.

---

²¹² Thomasberger, "Human Freedom and the 'Reality of Society'," 7.

²¹³ Polanyi, "Socialist Accounting," 416.

APPENDIX: WAT MET HET NEOLIBERALISME?

Er kan nog één dimensie toegevoegd worden aan de dubbele beweging, zoals we dat in het vierde deel hebben besproken. Dit maakt het ook mogelijk om de wedergeboorte van het economisch liberalisme te verklaren vanuit een polanyiaans kader. Zoals gesteld in de inleiding claimde Polanyi in *GT* dat de marktsamenleving tot een einde was gekomen. De marktsamenleving zou in een definitieve impasse gekomen zijn omwille van haar conflict tussen de politieke en de economische sfeer waarbij de enige oplossing het transcenderen van de marktsamenleving zou zijn in een postkapitalistische samenleving. Dat was volgens Polanyi de evolutie die in 1944 aan de gang was. Dit bleek een foute voorspelling te zijn. Is Polanyis dubbele beweging dan weerlegd? Niet noodzakelijk.

Niettegenstaande dat protectionistische maatregelen op lange termijn uiteindelijk leiden tot een verstoring van het marktmechanisme en een economische crisis, doordat ze prijzen inflexibel maken, kunnen ze op korte en middellange termijn ook een stabiliserend effect hebben op de samenleving waardoor het kapitalistisch systeem zich kan uitbreiden. Lacher wijst op het paradoxale effect waarbij een gedeeltelijk decommodificatie de samenleving kan stabiliseren waardoor de samenleving net verder kan gecommuniceerd worden.²¹⁴

Commodificatie door middel van decommodificatie dus. Dit kan ook tekstueel gestaafd worden. In het derde hoofdstuk van *GT*, waarin hij de *enclosure movement* bespreekt, stelt Polanyi dat het was door de protectionistische maatregelen van de aristocratie dat de commodificatie van land uiteindelijk tot iets constructief kon omgebogen worden:

England withstood without grave damage the calamity of the enclosures only because the Tudors and the early Stuarts used the power of the Crown to slow down the process of economic improvement until it became socially bearable—employing the power of the central government to relieve the victims of the transformation, and attempting to canalize the process of change so as to make its course less devastating.²¹⁵

Er moet echter opgemerkt worden, zoals Polanyi zelf ook stelt, dat ten tijde van de *enclosure movement* er nog geen markteconomie was, ze was nog tot stand aan het komen. Bijgevolg kon ze ook niet verstoord worden. Alsnog meen ik dat gesteld kan worden dat de keynesiaanse welvaarstaat na de Tweede Wereldoorlog een gelijkaardige rol heeft gespeeld. De welvaartstaat was in staat om de sociale ravages opnieuw te stabiliseren waardoor het

---

²¹⁴ Hannes Lacher, “Embedded Liberalism, Disembedded Markets: Reconceptualising the Pax Americana.” *New Political Economy* 4 (1999): 349-355.

²¹⁵ Polanyi, *The Great Transformation*, 40.

kapitalisme kon blijven bestaan en zich uiteindelijk weer kon uitbreiden tot dat de protectionistische maatregelen uiteindelijk hun tol begonnen te eisen en leidden tot de economische crisissen van de jaren zeventig. Daardoor kon de liberale ideologie opnieuw pleiten voor de afbouw van die protectionistische maatregelen, omdat ze uiteindelijk op lange termijn incompatibel zijn met de markteconomie.

BIBLIOGRAFIE

- Baum, Gregory. *Karl Polanyi on Ethics and Economics*. Montreal: McGill Queen's University Press, 1996.
- Bockman, Johanna. "Socialism and The Embedded Economy." *Theory and Society* 45 (2016): 385-397.
- Bookchin, Murray. "What is Social Ecology?" In *Environmental Philosophy: From Animal Rights to Radical Ecology, Third Edition*. Onder redactie van Michael Zimmerman, 436-454. New Jersey: Prentice Hall, 2001.
- Caldwell, Bruce. *Hayek's Challenge: An Intellectual Biography of F.A Hayek*. Chicago: University of Chicago Press, 2004.
- Clark, Timothy. "Reclaiming Karl Polanyi, Socialist Intellectual." *Studies in Political Economy* 94 (2014): 61-84.
- Dale, Gareth. "Karl Polanyi's The Great Transformation: Perverse Effects, Protectionism and Gemeinschaft." *Economy and Society* 37 (2008): 495-524.
- . *Karl Polanyi: The Limits of the Market*. Cambridge: Polity Press, 2010.
- . "Social Democracy, Embeddedness and Decommodification: On the Conceptual Innovations and Intellectual Affiliations of Karl Polanyi." *New Political Economy* 15 (2010): 369-393.
- . "Double Movements and Pendular Forces: Polanyian Perspectives on the Neoliberal Age." *Current Sociology* 60 (2012): 3-27.
- . *Reconstructing Karl Polanyi: Excavation and Critique*. Londen: Pluto Press, 2016.
- Drahokoupil, Jan. "Re-Inventing Karl Polanyi: On the Contradictory interpretations of Social Protectionism." *Czech Sociological Review* 40 (2004): 835-849.
- Earle, Joe, Cahal Moran en Zach Ward-Perkins. *The Econocracy: The Perils of Leaving Economics to the Experts*. Manchester: Manchester University Press, 2016.
- Foucault, Michel. *Society Must Be Defended: Lectures at the Collège de France 1975-76*. Vertaald door David Macey. New York: Picador, 2003.
- . *De geboorte van de biopolitiek: Colleges aan het Collège de France (1979)*. Vertaald door Jeanne Hollierhoek. Amsterdam: Boom, 2013.
- Hardin, Garrett. "The Tragedy of the Commons." *Science* 162 (1968): 1243-1248.

- Hayek, Friedrich. "The Trend of Economic Thinking." *Economica* 40 (1933): 121-137.
- . "Economics and Knowledge." *Economica* 4 (1937): 33-54.
- . "The Counter-Revolution of Science." *Economica* 29 (1941): 9-36.
- . "The Counter-Revolution of Science." *Economica* 30 (1941): 119-150.
- . "The Counter-Revolution of Science." *Economica* 31 (1941): 281-320.
- . "Scientism and the Study of Society. Part I." *Economica* 35 (1942): 267-291.
- . "Scientism and the Study of Society. Part II." *Economica* 37 (1943): 34-63.
- . "Scientism and the Study of Society. Part III." *Economica* 41 (1944): 27-39.
- . *The Road to Serfdom*. Chicago: University of Chicago Press, [1944] 2007.
- . "The Use of Knowledge in Society." *The American Economic Review* 35 (1945): 519-530.
- . *The Constitution of Liberty*. Chicago: The University of Chicago Press, [1960] 2011.
- . "The Results of Human Action but not of Human Design." In *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, 96-105. Londen: Routledge & Kegan Paul, 1967.
- . , "Whither Democracy." In *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and the History of Ideas*. Londen: Routledge & Kegan Paul, 1978.
- . *Rules and Order*. In *Law, Legislation and Liberty: A New Statement of Justice and Political Economy*, dl. 1. Londen: Routledge & Kegan Paul, 1982.
- . "Competition as a Discovery Procedure." Vertaald door Marcellus Snow. *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 5 (2002): 9-23.
- Jaeggi, Rahel. "Rethinking Ideology." In *New Waves in Political Philosophy*. Onder redactie van Boudewijn de Bruin en Christopher Zurn, 63-86. Londen: Palgrave Macmillan, 2009.
- Lacher, Hannes. "Embedded Liberalism, Disembedded Markets: Reconceptualising the Pax Americana." *New Political Economy* 4 (1999): 343-360.
- . "The Politics of the Market: Re-reading Karl Polanyi." *Global Society* 13 (1999): 313-326.
- Larrain, Jorge. "Ideology." In *A Dictionary of Marxist Thought, Second Edition*. Onder redactie van Tom Bottomore, 247-248. Oxford: Blackwell Publishers, 1991.
- Lievens, Matthias. "Karl Polanyi, criticus van het marktfundamentalisme: een interview met Gareth Dale." *Lava* 2 (2017, te verschijnen).

Maucourant, Jerome en Sebastien Plocinizak. "The Institution, the Economy and the Market: Karl Polanyi's Institutional Thought for Economists." *Review of Political Economy* 25 (2013): 512-531.

Marx, Karl. *Het Kapitaal: Kritiek van de politieke economie*. Meppel: Boom, 2010.

Menger, Carl. *Grundsätze der Volkswirtschaftslehre*. Wenen: Wilhelm Braumüller, 1871.
———. *Principles of Economics*. Vertaald door James Dingwall en Bert Hoselitz. Auburn: Ludwig von Mises Institute, 2007.

Mises, Ludwig. "Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen." *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 47 (1920): 86-121.

———. "Economic Calculation in the Socialist Commonwealth." In *Collectivist Economic Planning: Critical Studies on the Possibilities of Socialism by N.G. Pierson, Ludwig von Mises Georg Halm, and Enrico Barone*. Onder redactie van Friedrich Hayek, 85-130. Vertaald door S. Adler. Londen: Routledge & Kegan Paul, 1935.

———. *Socialism: An Economic and Sociological Analysis*. Vertaald door J. Kahane. New Heaven: Yale University Press, 1951.

Mouffe, Chantal. *On the Political*. Londen: Routledge, 2005.

Ostrom, Elinor. *The Evolution of institutions for Collective Action*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Özel, Hüseyin. "Reclaiming Humanity: The Social Theory of Karl Polanyi." PhD diss.: University of Utah, 1997.

———. "The Road to Serfdom in the Light of 'The Great Transformation': A Comparison on the Basis of Unintended Consequences." Ongedateerde paper, geraadpleegd op 31 juli 2017. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~ozel/HayekvsPolanyi.pdf> .

Petrović, Gajo. "Reification." In *A Dictionary of Marxist Thought, Second Edition*. Onder redactie van Tom Bottomore, 463-465. Oxford: Blackwell Publishers, 1991.

Polanyi, Karl. "The Essence of Fascism." In *Christianity and Social Revolution*. Onder redactie van John Lewis, Karl Polanyi en Donald Kitchin, 359-394. Londen: Victor Gollanez, 1935.

———. "Community and Society: The Christian Criticism of our Social Order."

Ongepubliceerde tekst, 1937. Geraadpleegd op 3 augustus, 2017.

<http://kpolanyi.scoolaid.net:8080/xmlui/handle/10694/764>.

- . “Jean Jacques Rousseau: Or is a Free Society Possible?” Ongepubliceerde tekst, 1943. Geraadpleegd op 3 augustus, 2017.
<http://kpolanyi.scoolaid.net:8080/xmlui/handle/10694/674>.
- . *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press, [1944] 2001.
- . “Universal Capitalism or Regional Planning.” *The London Quarterly of World Affairs* 10 (1945): 86-91.
- . “On the Belief in Economic Determinism.” *Sociological Review* 39 (1947): 96-102.
- . “Our Obsolete Market Mentality: Civilization Must Find a New Thought Pattern.” *Commentary* 3 (1947): 109-117.
- . “Aristotle Discovers the Economy.” In *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*. Onder redactie van Karl Polanyi, Conrad Arensberg, en Harry Pearson, 64-94. Chicago: Henry Regnery Company, 1957.
- . “The Economy as Instituted Process.” In *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*. Onder redactie van Karl Polanyi, Conrad Arensberg, en Harry Pearson, 243-270. Chicago: Henry Regnery Company, 1957.
- . “Carl Menger’s Two Meanings of ‘Economic’.” In *Studies in Economic Anthropology*. Onder redactie van George Dalton, 16-24. Washington DC: American Anthropological Association, 1971.
- . *The Livelihood of Man*. Onder redactie van Harry Pearson. New York: Academic Press 1977.
- . “Some Reflections Concerning Our Theory and Practice.” Vertaald door Kari Polanyi-Levitt. *Cahiers Monnaie et Financement*, 22 (1994): 127-137.
- . “Economy and Democracy.” Vertaald door Kari Polanyi-Levitt. 1998. Geraadpleegd op 22 juli, 2017. http://www.karipolanyilevitt.com/wp-content/uploads/2013/10/5_KP-Economy-and-Democracy.pdf.
- . “Über die Freiheit.” In *Chronik der großen Transformation Band 3: Menschliche Freiheit, politische Demokratie und die Auseinandersetzung zwischen Sozialismus und Faschismus*. Onder redactie van Michelle Cangiani, Kari Polanyi-Levitt en Claus Thomasberger. Marburg: Metropolis, 2005.

———. “Socialist Accounting.” Vertaald door Joahanna Bockman, Ariane Fisher en David Woodruff. *Theory and Society* 45 (2016) 398-427

———. *The Present Age of Transformation: Five Lectures by Karl Polanyi Bennington College, 1940*. Londen: Prime, 2017. Geraadpleegd op 31 juli, 2017.

<https://static1.squarespace.com/static/541ff5f5e4b02b7c37f31ed6/t/58a451f415d5dbb6a1a69ee8/1487163903243/Polanyi+5+lectures+Publication+15+Feb+final+.pdf> .

Robbins, Lionel. *An Essay on the Nature & Significance of the Economic Science*. Londen: Macmillan, 1932.

Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Oxford: Oxford University Press, [1776] 1979.

Stanfield, James Ronald. *The Economic Thought of Karl Polanyi: Lives and Livelihood*. New York: St. Martins Press, 1986.

Szelenyi, Ivan. “Karl Polanyi and the Theory of a Socialist Mixed Economy.” In *The Legacy of Karl Polanyi: Market State and Society at the End of the Twentieth Century*. Onder redactie van Margaritte Mendel & Salée, 231-248. Londen: Palgrave Macmillan, 1991.

Thomasberger, Claus. “Freedom and Responsibility: Karl Polanyi on Freedom.” Paper voorgesteld op de negende International Karl Polanyi Conference, Concordia University, Montreal, november 2003.

———. “Human Freedom and the Reality of Society: Origins and Developments of Karl Polanyi’s Ideas During the Interwar Period.” *The History of Economic Thought* 47 (2005): 1-14.

———. “The Polarity of Human Freedom and the Self-Regulating Market Reconsidering the theoretical framework of ‘The Great Transformation’.” Paper voorgesteld op de tiende International Karl Polanyi Conference, Istanbul, oktober 2005.

———. “The Belief in Economic Determinism, Neoliberalism, and the Significance of Polanyi’s Contribution to the Twenty-First Century.” *International Journal of Political Economy* 41 (2013): 16-33.

ABSTRACT (NEDERLANDS)

Recentelijk is er een grote interesse in het werk van de heterodoxe econoom Karl Polanyi. Vooral in de politieke wetenschappen en de sociologie wordt zijn werk intensief bestudeerd. Desondanks blijft zijn politieke en sociale filosofie grotendeels onbesproken in de secundaire literatuur. Daar wil deze thesis verandering in helpen brengen. In het eerste deel bespreken we Polanyis algemene economische theorie. We geven eveneens een interpretatie van Polanyis economische theorie als een vorm ideologiekritiek, in de marxistische zin van het woord. We stellen dat Polanyis algemene economische theorie tot doel heeft ons te bevrijden van de ‘verdinglijking’ die ontstaat ten gevolge van de markteconomie. Volgens Polanyi kan verdinglijking overwonnen worden door transparantie te creëren in menselijke relaties. Dit noemt Polanyi ‘Übersicht’. Ultiem moet dat gerealiseerd worden door de economie te democratiseren, maar voor we dat kunnen doen moeten we eerst een correct begrip hebben van wat de economie nu precies constitueert. Vervolgens, in het tweede deel, bespreken we Polanyis analyse van de markteconomie en waarom een markteconomie volgens hem tot een marktsamenleving leidt. De sociale implicaties van de institutionele structuur van de markteconomie worden ook besproken (namelijk): het geloof in economisch determinisme en het uithollen van de politiek tot het punt van ‘post-politiek’. In het derde deel bespreken we Polanyis befaamde theorie van de ‘dubbele beweging’. We tonen dat de dubbele beweging de incompatibiliteit tussen de markteconomie en de democratie blootlegt. Eveneens is de dubbele beweging volgens Polanyi een bewijs voor het utopische karakter van de markteconomie. Ten slotte, in het laatste hoofdstuk keren we opnieuw terug naar de verdinglijking van de menselijke relaties, die de sleutel is om Polanyis kritiek van de markteconomie te begrijpen. Omdat de markt de relatie tussen ons en onze medemensen en tussen ons en de natuur medieert, is ze gedoemd om het menselijke samenleven te vernietigen. De mens wordt *homo economicus* in plaats van de *zoön politikon* die hij is. Dit is in conflict met de essentie van de mens en daarom rebelleert de mens tegen de markteconomie. Vervolgens koppelen we dit aan Polanyis concept van vrijheid. Omdat de mens een *zoön politikon* is kan hij niet anders dan leven binnen een gemeenschap en leven in een gemeenschap betekent leven met macht en dwang. Omwille van dit feit is het liberale begrip van vrijheid als vrijheid van dwang en macht, niet houdbaar. Vrijheid moeten we volgens Polanyi daarentegen zoeken in het hanteren van macht en het opnemen van onze verantwoordelijkheid die hier mee gepaard gaat. Maar door de verdinglijking van onze sociale relaties kunnen we in een marktsamenleving die verantwoordelijkheid niet nemen.

Eerst moet transparantie gecreëerd worden in die menselijke relaties en dat kan alleen als we de economie democratiseren.

ABSTRACT (ENGELS)

Recently the work of the heterodox economist Karl Polanyi has increasingly been studied. Especially in the fields of political science and sociology. However, his social and political philosophy remains largely neglected. This thesis seeks to help remedy that. The central question that this thesis seeks to answer is, what – according to Polanyi – the relation is between freedom, free markets and democracy. In the first chapter Polanyi's general economic theory is discussed. The given interpretation presents his general economic theory as a form of ideology critique in the Marxian sense. It is argued that the goal of Polanyi's general economic theory is to free us from the reification that is being caused by the market economy. Polanyi believes that reification can be remedied by creating transparency in human relations, what he calls 'Übersicht'. Ultimately, that can be realized by democratizing the economy, but before we can do that, we first have to come to grasp with what exactly constitutes the 'economy'. In the second chapter Polanyi's analysis of the market economy is discussed. According to Polanyi a market economy implies a market society. The social implications of the institutional structure of a market society are also discussed, namely the belief in economic determinism and the hollowing out of politics to the point that politics becomes 'post-politics'. In the third chapter Polanyi's famous theory of the 'double movement' is discussed and it is shown how, according to Polanyi, this means the incompatibility between the market economy and democracy. According to Polanyi the double movement also reveals the utopian character of the market economy. Finally, in the last chapter we return to reification and it is argued that this is the ultimate key to comprehend Polanyi's critique of the market economy. Because the market mediates our relationships with other humans and the natural world, it is bound to destroy society. Man becomes *homo economicus* instead of the *zoön politikon* which he is. Because this is in conflict with the essence of man, man rebels against the market. Next, this is linked with Polanyi's concept of freedom. Because man is a *zoön politikon*, he can't live without a community and living with a community implies living with coercion. Because of this the liberal concept of freedom, which defines freedom as an absence of coercion, can't be upheld. Freedom must be identified with the wielding of power and the taking up of responsibility for the wielding of that power. Because of the reification of human relations this impossible in the market economy. We must first create transparency which is ultimately done through democracy.

AANTAL WOORDEN (uitgezonderd dankbetuiging, voetnoten, bibliografie, abstract, inhoudstafel en appendix): 21940